

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

21

ЛЮТАГА

1992 г.

№ 8 (3626)

ВЫХОДЗІЦЬ  
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.  
(Па падпісцы —  
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

## ЛЮДЗЬМІ ПАЧУВАЦА...

Як захаваць крыніцы роднай мовы! Нататкі з канферэнцыі дыялектолагаў.

СТАРОНКА 4

## БЕЛАРУСКАЯ ГАЛГОФА

Леанід ЛЫЧ: «Таталітарная залежнасць Беларусі ад Цэнтра не садзейнічала таму, каб хтосьці з яе дзяржаўных і партыйных кіраўнікоў рэспубліканскага маштабу выйшаў на ўзровень сапраўднага палітычнага дзеяча, лідэра нацыі. Усе яны... зыходзілі выключна з інтарэсаў Цэнтра, а ўжо затым нясмела, нерашуча рабілі тое, што выгадна народу».

СТАРОНКІ 5, 12

## ЛЮБОЎНЫЯ ПРЫГОДЫ Ў СУЧАСНЫМ ДУХУ

Водгук на кнігу Алеся ЖУКА «Праклятая любоў».

СТАРОНКА 6

## ПОСТУП ГІСТОРЫІ Ў СЛОЎНЫХ ФОРМУЛАХ

Позірк філолага на наша нядаўняе мінулае.

СТАРОНКА 14

## ЛІСТЫ ПАЎЛІНЫ МЯДЗЭЛКІ

Перапіска з Андрэем Александровічам у канцы 50-х гадоў.

СТАРОНКІ 14—15

## ВЯРТАННЕ СТАРАЖЫТНЫХ СІМВАЛАЎ

Яшчэ раз пра дзяржаўны герб і дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь.

СТАРОНКА 16.



## ПАМЯЦЬ І НАДЗЕЯ

На курганах «дрэмле памятка дзён, што ў нябыт уцялілі», на курганах спіць наша памяць. А на руінах — спіць наша слава. Слава мінулых часоў. Вясельных і горкіх. Што помняць руіны? Аблога, прыступ. Агонь, кроў. Мужнасць. Крышыцца цэгла, мо заўтра ад нашае славы і руін не застаецца... Зарасце стойкі падмурок травой. І не стане нат знаку, і мо толькі невялічкае курганне ўпакоіць Славу, і засне яна памяццю. Цяжкім сном, дзе конскі тупат, бразганне зброі, лёгкія постаці верхнінаў, кастрышчы хатаў

адаб'юцца тумановым прывідам у мрой якога-небудзь зусім юнага паэта. Адаб'юцца, трымавачы натхненне, лягуць рыфмаванымі радкамі, патрапляць у друк. А цяжкі сон будзе доўжыцца вечнасць. Крышыцца камень, у пясок рассыпаецца цэгла на руінах нашае славы.

Мы багатыя. Нам не шкада. Што слава? — Песня. Песня, ды і толькі. Хай крышыцца камень, хай зарастае стойкі падмурок. Сон нашае памяці, сон нашае славы — наш сон. Гэта мы снім. Снім і снім сябе ў бясконцых чаргах.

Нам шчодро дадзены купоны на бласлоўе, на бяспамяцтва. Крышыцца камень. І пусцае душа...

Сумна. Скруха б'е рэшткі душы, агортае слых, зрок, памяць. Крышыцца камень, у пясок рассыпаецца цэгла, зарастае горнай травой падмурок. Доўжыцца наш сон. Хто ж прагнеца?

Мо гэтыя «валяры», што прыйшлі на мury, каб правесці снежнай вернасць руіні і трапнасць вока?

Курганы захоўваюць памяць, руіны — славу, і нехта, я спадзяюся, захоўвае надзею.

Сяргей ВЕРАЦІЛА.

# Кола Дзён

14  
ЛЮТАГА

Напярэдадні хрысціянскага свята Стрэння сусрэча кіраўнікоў СНД у Мінску, пра якую апошнім часам столькі гаварылі, нарэшце адбылася...

Падпісана каля 20 дакументаў. Галоўнымі тэмамі лічыцца Дэкларацыя аб прынцыпах супрацоўніцтва, Заява аб недапушчэнні ўжывання або пагрозы ўжывання сілы паміж дзяржавамі — удзельніцамі Садружнасці (свайго роду пакт аб ненападзенні) і Пагадненні аб рэгуляванні гандлёва-эканамічнага супрацоўніцтва ў 1992 годзе.

Вайсковыя пытанні рыхтавалі міністры абароны СНД і эксперты Генштаба. Відаць, у рамках падрыхтоўкі да сустрэчы, на аэрадроме ў Мачулішчах было наладжана грандыёзнае шоу — агляд баявой моцы. А яшчэ так супала, што напярэдадні сустрэчы некалькі самалётаў стратэгічнай авіяцыі пераляцелі з тэрыторыі дыслакацыі на Украіне ў Чкалаўск. Пра гэтым лётчыкі, якія не захцелі прысягаць на вернасць Украіне, захапілі з сабой сцяг палка.

Усё гэта, аднак, не зрабіла належнага ўражання на большасць прэзідэнтаў і вайсковыя пытанні былі прызнаны непадрахаванымі. (Дамовіліся працягваць абмеркаванне на сустрэчы ў Кіеве ў наступным месяцы). Праўда, у глаўкама Шапашнікава няма падставаў для засмучэння. Яго паўнамоцтвы пацверджаны. А неўзабаве з'явіцца два намеснікі — па стратэгічных і звычайных узброеных сілах.

Аднак Азербайджан, Малдова, Украіна і Беларусь (пры ўмове пераходнага перыяду — гэтым яе асобая пазіцыя) выступаюць за стварэнне нацыянальных узброеных сіл. Астатнія дзяржавы выказаліся за адзінае камандаванне ўсімі ўзброенымі сіламі і стварэнне Савета міністраў абароны СНД.

Заклучным акордам «самміту» стала сустрэча ў Мінску сам-насам прэзідэнтаў Расіі і Украіны.

Тым часам міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка адбыў з Румыніі ў Венгрыю. З гэтымі краінамі ўстаноўлены дыпламатычныя зносіны.

15  
ЛЮТАГА

Унутрыпалітычнае жыццё на Беларусі ў мінулы ўік-энд таксама не заціхала. Беларускі на-родны фронт правёў у суботу сойм, на якім былі прадэманстраваны падпісныя лісты да рэферэндуму аб выбарах новага парламента рэспублікі.

16  
ЛЮТАГА

Мінская гарадская філія БСДГ таксама разгледзела пытанне аб удзеле сяброў Грамады ў магчымым зборы подпісаў у падтрымку рэферэндуму.

Скончылася акцыя па дастаўцы прадуктаў і медыкаментаў у СНД паветрам пад назвай «Даць дапамогу!» Але гуманітарная дапамога на Беларусь будзе паступаць і надалей. У прыватнасці, канядскі Чырвоны Крыж атрымаў ад свайго ўрада дадатковыя мільёны долараў для гуманітарнай дапамогі Беларусі, Кыргызстану і Малдове.

17  
ЛЮТАГА

Між тым працягваецца эканамічная барацьба працоўных за свае правы. Не паспела скончыцца забастоўка шахцёраў Салігорска, якія дамагліся нарэшце перамоваў з урадам аб тэрыфным пагадненні, як перадабаставочную гатоўнасць пагражаюць аб'явіць машыністы лакаматываў чыгункі ў Оршы і Мінску.

18  
ЛЮТАГА

Цікава, што будзе, калі разам з чыгуначнікамі забастоўка аб'явіць авіядыспетчары СНД? Актывізуюцца сувязі Беларусі з краінамі Блізкага Усходу. Старшыня ВС Беларусі С. Шушкewіч прыняў дэлегацыю Кувейта і атрымаў ад яе асабістае пасланне эміра — шэйха Джабeра ас-Сабаха, у якім выказваецца ўдзячнасць нашай рэспубліцы за яе прынцыповую пазіцыю адносна агрэсіі Ірака супраць Кувейта. На перамовах закраналася пытанне аб магчымых крыдэтах для Беларусі.

19  
ЛЮТАГА

Апасенні наконт таго, што дакументы, падпісаныя лідэрамі незалежных дзяржаў у Мінску, могуць аказацца недаўгавечнымі, а галоўнае — малаэфектыўнымі, падобна на тое, пачынаюць збывацца. Расійскі парламент на сумесным пасяджэнні палат прыпыніў дзеянне пагаднення аб вяртанні нацыянальных культурных каштоўнасцяў краінам паходжання. Повадам для такога рашэння стала абмеркаванне лёсу Расійскай нацыянальнай бібліятэкі (былой Ленінскай).

## ЧАТЫРЫ З ПЛЮСАМ ЦІ ЧАТЫРЫ З МІНУСАМ?

Лідэры незалежных дзяржаў разышліся ў ацэнцы мінскай сустрэчы. Ці вінаватая ў гэтым прэса?

У будынку колішняга ЦК КПБ, у зале пленарных пасяджэнняў (між іншым, яго паранейшаму упрыгожвае выява Леніна), у фае і на лесвіцах «тусаваліся» ў чаканні прэс-канферэнцыі журналісты з дзесяткаў краін свету. Тут можна было ўвачавідкі назіраць, як робяцца навiны.

Мне могуць запырацьчыць — маўляў, навiны ў той дзень нараджаліся не ў кулуарах, а на самой сустрэчы лідэраў СНД. Яно, канечне, так. Але ў гэтым сцвярджэнні не ўся праўда.

Калі сотні журналістаў з сусветна вядомых агенцтваў і агенцтваў, якія толькі з'явіліся на свет, салідных, малавядомых выданняў, вялікіх і малых тэле- і радыёкампаній на працягу доўгіх гадзін абменьваюцца інфармацыяй, думкамі і, што грахі таіць, чуткамі, то міжволі трапляеш пад уражанне, што перад табой нішто іншае, як лабараторыя сусветнага грамадскага меркавання. Яно, гэтак меркаванне, як бы да гэтага ні ставіліся «сильные мира сего», фарміруецца, перш за ўсё, прэсай. І спробы ўтойваць ці дазваляць інфармацыю прыводзяць толькі да таго, што інтэрпрэтацыя падзей цалкам аддаецца ў рукі журналістам.

Іншая справа — так званая «ўцечка інфармацыі»...

Хацеў бы згадаць тут прэс-сакратара Прэзідэнта Азербайджана Р. Агаева. За час апошніх сустрэч на вышэйшым узроўні Агаев заявляў папулярнасць сярод журналістаў тым, што ахвотна ідзе з імі на кантакт. Ён разумее, што праз яго інфармацыю, яго ўзаемаадносiны з прэсай фарміруецца і імідж прэзідэнта і імідж дзяржаўнай палітыкі. Пры гэтым прэс-сакратар не навіязвае свайго пункту гледжання, пакідаючы за журналістамі права ставіцца да яго інфармацыі крытычна.

На гэты раз, дзякуючы «ўцечкам інфармацыі», яшчэ задоўга да прэс-канферэнцыі стала вядома пра «асобую пазіцыю» Беларусі па вайсковым пытанні (яна звязана з самай высокай канцэнтраванай войска на нашай тэрыторыі, што патрабуе пераходнага перыяду для стварэння нацыянальных узброеных сіл), пра абвінавачванні Украінай галоўнакамандавання СНД у раскраданні маёмасці Чарнаморскага флоту, пра канфлікт паміж Муталібавым і маршалам Шапашнікавым і шмат пра што іншае. Падобныя дэталі і падрабязнасці — хлеб журналістаў.

АДГАЛОСКІ

## Акадэмік Платонаў на «Свабодзе»

Чарговая сенсацыя нашых дзён — прэзідэнт Акадэміі навук Беларусі Уладзімір Платонаў вырашыў адмовіцца ад свайго пасады ў сувязі з запрашэннем Прынстанскага ўніверсітэта (ЗША) прапрацаваць пэўны час у ягоных сценах.

Ва ўсёй гэтай гісторыі найбольш здзіўляе незвычайны ажыятаж, узняты вакол персону акадэміка сродкамі масавай інфармацыі. Прычым, калі маскоўскае тэлебачанне і «Комсомольская правда» абмеркавалі ўсяго толькі канстатацыйны факт, некаторыя беларускія выданні, а таксама сёйтой з афіцыйных асоб далі волю пачуццям, заклімаўшы Платонава ў лепшых традыцы-

Даволі ахвотна ішлі на кантакт члены расійскай, украінскай, грузінскай дэлегацыі (апошняя прысутнічала ў якасці назіральніка). А вось прадстаўнікі беларускай дэлегацыі часцей за іншых захоўвалі загадкава-непрыступны выгляд.

На жаль, вышэйшыя кіраўнікі незалежных дзяржаў не да канца, як мне здаецца, усведамляюць ролю і спецыфіку прэсы ў сучасным свеце. Можна яшчэ зразумець адсутнасць на заключэння прэс-канферэнцыі прэзідэнтаў сярэднеазіяцкіх рэспублік, Казахстана — шлях дамоў няблізкі, а справы не чакаюць. Але чым растлумачыць адсутнасць прэзідэнта Расіі, які на той момант яшчэ знаходзіўся ў Мінску? І на каго былі разлічаны абвінавачванні журналістаў з боку другога прэзідэнта ў тым, што яны нібыта зацікаўлены ў распальванні канфліктаў і нават... крыважэрнасці?

Трэба аддаць належнае Старшынi Вярхоўнага Савета С. Шушкewічу, які правёў на наступны дзень пасля сустрэчы дадатковую прэс-канферэнцыю, а потым яшчэ выступіў па 1-м канале тэлебачання, каб давесці пазіцыю кіраўніцтва рэспублікі да самай шырокай аўдыторыі. Але, абвінавачваючы ў сваім тэлеінтэрв'ю заходнюю прэсу ў неаб'ектыўнасці і прадур'яцасці (а яна, як вядома, ацэньвае вынікі сустрэчы лідэраў СНД вельмі песімістычна), кіраўнік парламента не ўлічыў, відаць, што заходнія журналісты прывыклі даваць не словам, а толькі кан-

крэтным фактам, якія можна, так бы мовіць, памацаць рукамі. Для таго, каб ацаніць, скажам, тыя дакументы, што былі падпісаны ў пятніцу, не перашкодзіла б мець іх перад вачыма. Але — ці капіраваць найтэхнікі не было пад рукой, ці яшчэ чаго — выніковыя дакументы былі апублікаваны толькі праз некалькі дзён. Цягнік, як кажуць, пайшоў... Цяпер дакументамі зоймуцца эксперты і палітолагі, а не журналісты, скажам, Сі-эн-эн. Бяды ў гэтым, зразумела, няма ніякай. Куды больш важна, каб падпісаныя пагадненні выконваліся на практыцы. А ў гэтым няма ўпэўненасці нават у тых, хто іх падпісаў. Гэта вынікае, у прыватнасці, з выступлення па тэлебачанні Прэзідэнта Казахстана Н. Назарбаева, які вынікам сустрэчы быў яўна незадаволены. Асабліва рэзка крытыкаваў ён экспертаў генштаба, якія рыхтавалі дакументы па вайсковых пытаннях. Яны аказаліся непрыемнымі для большасці ўдзельнікаў сустрэчы нават канцэптуальна.

Прэзідэнт Украіны Л. Краўчук, які гэтым разам старшыняваў на сустрэчы кіраўнікоў СНД, аказаўся больш памяркоўным, чым заўсёды, і нават выставіў ёй ацэнку «чатыры з мінусам». С. Шушкewіч, у сваю чаргу, ацаніў сустрэчу яшчэ вышэй — на «чатыры з плюсам». Што ж, палітыкі таксама людзі. І яны маюць права ацэньваць уласную дзейнасць так, як лічаць патрэбным.

Віталь ТАРАС.

## Што сказалі...

Л. Краўчук: «І на другіх нарадах мы прымалі дакументы. На вялікі жаль, пра іх не гавораць, а гавораць толькі аб супярэчнасцях. Яны ёсць і будуць. Таму што, папершае, гэта новая Садружнасць, якая толькі спрабуе вызначыць прынцыпы ўзаемаадносін. Па-другое, ёсць інтарэсы ў кожнага і не заўсёды яны супадаюць. Мы не на гэтым павінны акцэнтаваць, паводле майго пераканання, увагу, а на тым, як знаходзіць шляхі вырашэння, як прыходзіць да дакументаў і іх выканання. Гэта найбольш важна і для нас, кіраўнікоў дзяржаў, і для народаў, якія чакаюць гэтых рашэнняў. Таму я паведаміў вам пра гэта з заклікам спрабаваць пісаць не толькі аб супярэчнасцях, але і аб тым, што мы нешта рашаем...»

Л. Тэр-Петрасян: «У нас ёсць адчуванне, што СНД пакуль не мае механізмаў для вырашэння не толькі гэтай праблемы (Нагорнага Карабаху. — Рэд.), але і падобных. Па-мойму, калі СНД не выпрацуе такіх механізмаў, гэта значыць... прызнацца ў няздольнасці іх вырашыць. У мяне была прапанова — яна падтрымлівалася Расіяй, іншымі рэспублікамі — стварыць міждзяржаўныя сілы стрымлівання ў рамках СНД. Пакуль гэта не ўдаецца...»

С. Шушкewіч: «Хачу адказаць словамі Сент-Экзюперы: «Самая вялікая раскоша — гэта раскоша чалавечых дачыненняў. Мне дастаўляюць вялікае задавальненне зносіны з кіраўнікамі дзяржаў СНД. І заўважу, што яны даюць канструктыўныя вынікі...»

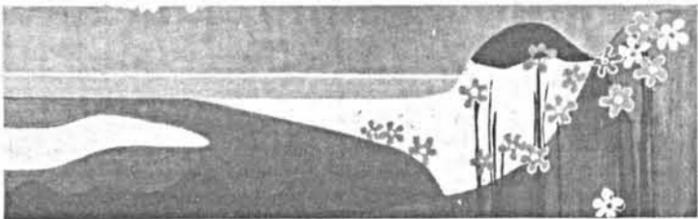
ях нядаўняй, сумнай памяці пары.

У чым справа, спадары? Чаму чалавек не можа жыць і працаваць там, дзе хоча? Хіба гэтак ягонае права не замацавана ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і грамадзяніна, якую падпісала ў свой час і Беларусь?

Відаць, у многіх, хто сачыў за гэтай непрацяглай, але бурнай выкрываўчай кампаніяй, узнікла пытанне: чаму маўчыць сам акадэмік Платонаў?

Нядаўна на хвалях беларускай службы радыёстанцыі «Свабода» прагучала інтэрв'ю У. Платонава, у якім акадэмік выказаў абурэнне спекуляцыямі вакол яго імя. Ягонае

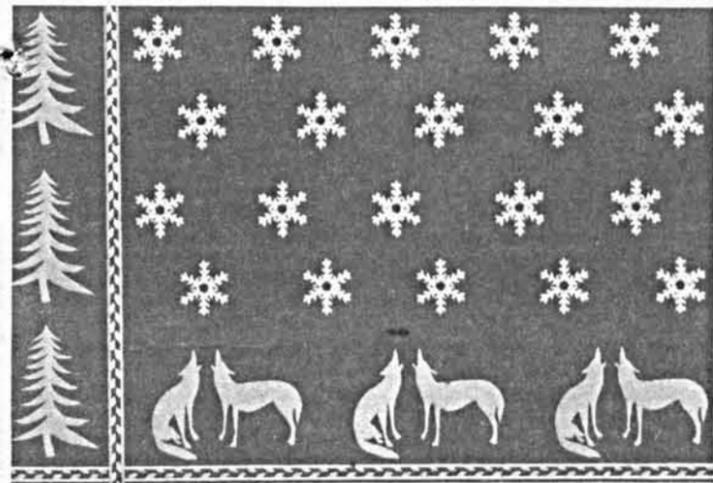
рашэнне аб адстаўцы і ад'ездзе за мяжу, аказаецца, не было сакрэтам для калег па Акадэміі навук. У Прынстане ён працуе над кнігай; палітычнага прыстанішча ў ЗША не прасіў і не збіраецца прасіць; пасля завяршэння тэрміновай працы вернецца на радзіму, каб тут працягнуць сваю навуковую дзейнасць. Пра ўсё гэта акадэмік паведамляў на Беларусі факсам і электроннай поштай, але ніводная з гэтых заяў чамусьці не была ў нас надрукавана. У інтэрв'ю У. Платонаў сказаў таксама, што звярнуўся ў Вярхоўны Савет рэспублікі — з просьбай абараніць ягоную чалавечую і навуковую годнасць.



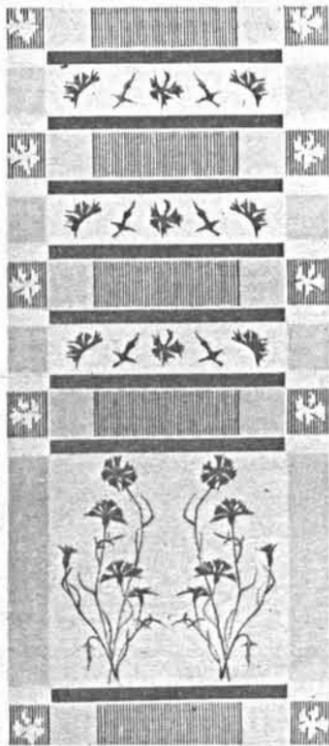
## Беларуская настальгія

Ці не першай ластаўнай у наладжванні культурных кантантаў беларускай дыяспары на Захадзе з Бацьнаўшчынай была вандруна на Беларусь спевана са Злучаных Штатаў Данчыка. Радасны настрой тых дзён, усведамленне, што калі жыве беларушчына за акіянам, значыць, будзе жыць і на крэўнай зямлі сваёй, прыгадаўся мне пад час урачыстага адкрыцця ў Мастоцкім музеі Беларусі выставы твораў амерыканскай беларускай мастацкай Галіны Русак. Як і большасць эмігрантаў са сталінскай імперыі, яна не выбрала свой лёс. Не па ўласнай волі давалося развітацца з радзімай у час другой сусветнай вайны. Але жыве Беларусь у ле сэрцы, і пра гэта гавораць творы Галіны Русак.

На мастакоўскае светаўспрыманне паўплывала знаёмства з мастацтвам нарэнных жыхароў амерыканскага кантынента — індзейцаў. Спраўды, відаць, напачатку дзіўна падбачыць за тысячы вёрст ад Радзімы ўзоры, падобныя на тыя, што вышывала маці: колеры, знаёмыя з дзяцінства. Ды потым прыходзіць усведамленне, што ў падабенстве культур адлюстравана адзінства свету. Творы мастачкі прасякнуты настальгічнымі гачуццямі. Выразная беларускасць робіць творчасць Галіны Русак цікавай з'явай у сучасным амерыканскім мастацтве. Амерыканцы бачаць у духоўных здабытках сваёй цывілізацыі сінтэз культур многіх краін і народаў. Для амерыканцаў справа гонару — ведаць свой радавод. Адсюль і цікаўнасць да радзімы прадкаў.



Творы Галіны РУСАК.



У арганізацыі выставы прынялі ўдзел шэраг дзяржаўных і грамадскіх устаноў Рэспублікі Беларусь — Мастоцкі музей, Фонд культуры і гэтак далей. Але галоўную ролю адыграў у гэтай справе Беларускі народны фронт «Адраджэнне», бо гэта адзіная ў Беларусі арганізацыя, якая карыстаецца абсалютным даверам эмігрантаў. Незалежнасць нашай дзяржавы грунтуюцца не толькі на эканамічных гарантыях, але і на духоўнай аднасці беларусаў усюга свету. У гэтым сэнсе пра выставу твораў Галіны Русак можна гаварыць як пра падзею не толькі ў культурным, але і ў палітычным жыцці.

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

## РЭФЕРЭНДУМ: «УДАКЛАДНІЦЕ ПЫТАННЕ»

«ЛіМ» паведамляў ужо, што Цэнтральная выбарчая камісія Рэспублікі Беларусь разгледзела прапанову ініцыятыўнай групы БНФ па правядзенні рэферэндуму і зацвердзіла ўдакладненую фармулёўку ўсенароднага апытання. Наш карэспандэнт расказвае пра некаторыя падрабязнасці гэтай падзеі.

БНФ задаволіў гэту просьбу. Цэнтральная выбарчая камісія зацвердзіла фармулёўку рэферэндуму.

Рашэнне выбарчай камісіі аб фармулёўцы пытання і аб рэгістрацыі ініцыятыўнай групы было прынята аднагалосна. Трэба сказаць, такі вынік аказаўся нечаканым і для журналістаў, што прысутнічалі на пасяджэнні, і, думаецца, для саміх ініцыятараў рэферэндуму.

Пачатак пасяджэння не абцяжыў такога павароту справы. Па-першае, народныя дэпутаты Беларусі З. Пазняк, Г. Сямдзянава і старшыня наардынацыйнай рады ініцыятыўнай групы БНФ У. Анцупевіч вышывалі былі блукаць разам з журналістамі па калідорах Грамадска-палітычнага цэнтра, пакуль знайшлі пакой, у якім ужо сабралася камісія. У выніку ўспыхнула эмацыянальная спрэчка паміж дэпутатамі і членамі камісіі, якім давалося выслушаць розныя абвінавачванні на свой адрас. (Трэба сказаць, што

пасля заканчэння пасяджэння З. Пазняк прыняў прапачэнні за некарэктнасць некаторых абвінавачванняў).

Па-другое, прадстаўнікі БНФ усумніліся ў правамоцнасці камісіі прымаць рашэнні. Справа ў тым, што з 19 чалавек, якія ўвайшлі ў склад камісіі згодна з Канстытуцыяй, 5 выбылі. А на пасяджэнне прыйшлі 11 чалавек. Выконваючы абавязкі старшыні ЦВК С. Махавіноў і сакратар камісіі І. Ліхач усе заўвагі і прэтэнзіі адхілілі і выставілі ў адказ свае... А тут яшчэ заключэнне камісіі Вярхоўнага Савета па заканадаўстве і па рабоце з Саветамі, у якім ініцыятарам рэферэндуму прапанавалася змяніць фармулёўку, паколькі яна, нібыта, аб'ядноўвае некалькі пытанняў у адно.

І пачаўся, так бы мовіць, лінгвістычна-схаластычны дыспут з прыцягненнем юрыдычнай казуістыкі. Можна адказаць на пытанне, прапанаванае БНФ, адназначна або не? Мож-

на яго разбіць на некалькі пытанняў ці не? І ці можна мяняць парадак слоў у сіладаназалежным сказе? Здавалася, спрэчкам не будзе канца. Але пасля таго, як два члены камісіі ўнеслі свае зусім канкрэтыя варыянты фармулёўкі (без змены сэнсу), прадстаўнікі БНФ палічылі адзін з іх прымальным. З улікам прапановы камісіі яны прадставілі пытанне ў новай рэдакцыі. Цяпер яго гучыць так: «Ці лічыце Вы неабходным правядзенне ўвосень 1992 года выбараў у вярхоўны орган дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь на падставе Закона аб выбарах народных дэпутатаў Беларусі, праект якога ўнесены апазіцыйны БНФ у Вярхоўны Савет, і ў сувязі з гэтым датаваць ініцыятыўны рэферэндум аб свайм лёсе. Ці не засяродзіцца парламент на барацьбе за ўласнае жыццё?»

Гучыць не вельмі лаканічна, але сэнс зразумелы. Слова цяпер за Вярхоўным Саветам, які, наоачне, не будзе ў захапленні ад рашэння Цэнтральнай выбарчай камісіі і паспрабуе як-небудзь запырачыць правядзенне рэферэндуму аб свайм лёсе. Ці не засяродзіцца парламент на барацьбе за ўласнае жыццё?

НАШ КАР.

### ПАМЯРКУЕМ

## ДЗЕ ВЫ, ПАЛІТЫКІ ў «БЕЛЫХ АПРАТКАХ»?

Замаячыла на даяглядзе, замільгала на старонках газет, павеяла з вясновым ветрыкам — рэферэндум! Штосьці з ім звязанае яшчэ цепліцца ў памяці — як савецкі народ вырашаў лёс злучнасці з найменем СССР. І вынікі памятаем. І ўсё тое, што было пасля вынікаў і што пералілося ў сённяшні дзень. Вопыт у нас хоць і небагаты па часці ўсенароднага «волеизъявления», але дазваляе ўсумніцца ў тым, ці можна стрэсці такім чынам — хай сабе і калектыўна — няспелы плод. Ён сам мусіць сапець і сам грукнецца долу ад малага нават сацрасення. Ды не — трасуць, трасуць зялёналістоў яблыню...

Адным словам, рэферэндум — гэта калі адна палітычная сіла намагаецца давесці другую, што яна дужэйшая.

Ёсць забавны эпізод у камедыі Г. Данелія «Кін-дза-дза». Зямлянін патрабуе даставіць яго к мясцоваму ўраду. Абшарпаная абарыгенны адказваюць: «Наш урад на другой планеце. Каб патрапіць туды, патрэбна гравітацыя». Вакол гэтай загадкавай і пазарэз неабходнай гравітацыі круціцца добрая палова ўсіх перыпетый фільма. Ці не ўяўляецца некаму з нашых радыкальных палітыкаў, што ролю фантастычнай гравітацыі адыграе памянёны рэферэндум?

Вось адбудзецца ён, а там зноў — агітацыя, камісіі, лісткі з партрэтамі на сценах дамоў... Ажыўленне, рух, поўная бачнасць прагрэсу: перавыба-

ры. І стане Вярхоўны Савет новым — чыстым ад камуністаў (чытай — бальшавікоў), ад гэтых заскарузлых наменклатуршчыкаў.

Ну, з апошнімі ўсё ясна: палкі ў колы яны рады ўстаўляць ужо таму, што іх гвалтам ссазілі з воза. Ды сапраўдны «камунікаў» на нашым кіраўнічым Алімпе не так многа. А што ж астатнія? Ці самы горшы з недахопу — пакінуты «на памяць» партбілет?

Не будзем адмахвацца ад наступнай акалічнасці: прэстыжныя ўстановы і пасады прыцягваюць не самых няздатных з нашых суграмадзян. У партыйных структуры ахвотна ішлі не толькі падхалмі і кар'ерысты, але і людзі разумныя, дзелавыя, людзі, якія ведалі сабе цану і не бачылі іншага шляху рэалізавацца. Калі б інакш, то не мела б Украіна сёння Краўчука, а Казахстан — Назарбаева. І ўсе мы — Гарбачова.

Іншая справа, што з цягам часу, зросшыся з сістэмай, зведзены смак неабмежаванай улады (хай сабе і на гаспадарчых участках), пераважная большасць нармальных, здольных людзей фатальным чынам чарвіела знутры, перараджалася. Так што на адным полюсе мы маем падпаваныя розум з сумленнем, а на другім — аморфную, апалітычную шэрую масу, якую і прынята называць народам. (Пра апалітызм нашага народа слушна пісаў В. Быкаў на лімаўскіх старонках).

З гэтай масы ў апошнія гады вылучылася нямала завадатараў

і лідэраў, ды ці набярэцца такіх на новы Вярхоўны Савет? Калі б крывізіс улады можна было пераадолець перавыбарамі парламента ці адстаўкай ўрада, то ўсе праблемы даўно былі б вырашаны. Усё значна складаней і сур'ёзней. У нас адна крывяноснае сістэма з магутным і бесталковым гігантам — Расіяй. Тая ж спадчынная хвароба, тая ж армія ўпраўленняў, тая ж заводзі, запраграмаваныя на выпуск вайнавай тэхнікі... Мо і капіталізм мы пабудуем гэтаксама, як пабудавалі камунізм?

Мяркуючы па многіх прынятых законах, не безнадзейны і гэты склад ВС. «Абраннікі народа» марудна, але няўлічна пааб'яўляюцца аднабокасці і дагматычных уяўленняў. Асабіста мяне ўмілае спадар Лукашэнка, які з аднолькавай пераконанасцю і праўду-матку рэжа і прамаўляе такое, чаго павінна саромецца яго вышэйшая адукацыя.

Чалавек усё ж гнуткае, пластычнае стварэнне. І як раней яго ляпілі абставіны, так і цяпер лепяць. Да канца тэрміну, не выключана, з усіх злезе старая ідэалагічная луска. Адно шкада: наконч чорнага кабля руская прымаўка выказваецца адназначна... Застаецца спадзявацца, што падрэсць з гадамі новая змена, прыйдуць на падмогу палітыкі, не абцяжараныя ні дробнымі злачыствамі, ні банальным згодніцтвам. Палітыкі ў «белых апратках». Бо пакуль што такіх у нас адзікі.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

## КАБ ВЕДАЛІ НАС У СВЕЦЕ

З пасяджэння рады Саюза пісьменнікаў Беларусі

Невыпадкава чарговае пасяджэнне рады Саюза пісьменнікаў Беларусі, якое адбылося ў панядзелак, праводзілася сумесна з Міністэрствам замежных спраў Рэспублікі Беларусь і Беларускім таварыствам дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. Пытанне, што абмяроўвалася ў гэты дзень — «Саюз пісьменнікаў Беларусі і ўсталяванне яго міжнародных сувязяў», — набывае агульнадзяржаўнае значэнне, і паспяховае вырашэнне яго залежыць не толькі ад намаганняў аднаго творчага саюза.

Як вядома, яшчэ нядаўна ўсім гэтым займалася замежная камісія колішняга Саюза пісьменнікаў СССР. Тады не скажаць каб надта часта выязджалі беларускія літаратары ў замежныя творчыя камандзіроўкі. Звычайна такія «прывілеі» выпадалі маскоўскім пісьменнікам, ды і то асабліва «заўважаным». Цяпер жа і гэты сувязі парваліся. Каб паехаць за мяжу, патрэбна ва-

люта, яной, безумоўна, у Саюза пісьменнікаў Беларусі няма.

А справа ж не ў асобных паездках. Як сказаў, адкрываючы пасяджэнне старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. ЗУЕНАК, у рэспубліцы не знайшлося неабходных сродкаў, каб правесці ў маі сёлетняга года Дні беларускай літаратуры. Не дапамог і зварот да Старшыні Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь. У творчага саюза няма нават сродкаў, каб рэгулярна дасылаць патрэбныя часопісы і кнігі перакладчыкам, прапагандыстам беларускай літаратуры. І В. Зуёнак, і тыя, хто прыняў удзел у абмеркаванні ўзнятага пытання — І. ШАМЯКІН, Б. САЧАНКА, В. РАГОЙША, А. ПЕТРАШКЕВІЧ, С. ПАЏІЗНІК, К. ЦВІРКА, С. ЗАКОННІКАУ, Я. БРЫЛЬ, А. ГАРДЗІЦКІ і іншыя, — гаварылі пра палляпшэнне міжнародных сувязяў беларускіх літаратараў з іншымі краінамі, у тым ліку і з калегамі з былых саюзных

рэспублік, што таксама цяпер павінна праводзіцца на дзяржаўнай аснове. На думку Б. Сачанкі, ёсць неабходнасць стварэння спецыяльнага выдавецтва, якое б спецыялізавалася на выпуску кніг беларускіх пісьменнікаў у перакладзе на замежныя мовы. Адначасова яно магло б рэкламаваць і беларускія тавары, тым самым зарабляць валюту. Ініцыятарам стварэння такога выдавецтва маглі б стаць Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь, Беларускі фонд міру, таварыства па культурнай сувязі з замежнымі краінамі, Саюз пісьменнікаў. Многія невялікія краіны, значыць В. Сачанка, зацікаўлены, каб іх кнігі перакладалі. У прыватнасці, шмат захадаў у гэтым кірунку робіць Бельгія, пераводзіць на такія мовы валюту. Будучы ў Парыжы, Б. Сачанка меў перагаворы з бельгійскім паслом адносна выдання бельгійскіх пісьменнікаў і на Беларусі.

І. Шамякін мяркуе, што срод-

камі мог бы дапамагчы Беларускі фонд міру. На думку С. Законнікава, даўно існуе патрэба выдання часопіса «Беларускі архіў». Выпускі яго таксама хоць у малой ступені палепшылі бы становішча з валютай, таму што такое выданне спатрэбілася б навукоўцам, пісьменнікам многіх краін.

Міждзяржаўныя сувязі, што неаднаразова падкрэслівалася, гэта клопат аб тым, каб болей ведалі пра Беларусь і яе літаратуру ў іншых краінах і ў сваю чаргу іншыя краіны, іншыя літаратары былі годна прадставлены на Беларусі. Я. Брыль, напрыклад, з занепакоенасцю гаварыў, што дагэтуль няма асобнага выдання выбараных твораў М. Багдановіча ў Польшчы, Германіі. Трэба клапаціцца, каб на іншыя мовы быў перакладзены М. Гарэцкі, 100-годдзе з дня нараджэння якога спаўняецца ў наступным годзе.

Шырокі аспект праблем закрываюць і сваім выступленні міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. КРАЎЧАНКА. Становішча складанае, падкрэсліў ён, і ратаваць яго неабходна агульнымі намаганнямі. Міністр расказаў аб намаганнях, якія робіцца з боку

міністра па прапагандзе беларускай літаратуры, умацаванні міжнародных пісьменніцкіх сувязяў і ўвогуле па прапагандзе нацыянальнай культуры. Гэта і наладжванне кантантаў з эміграцыяй (у прыватнасці, П. Краўчанка меў доўгую гутарку з Н. Арсеневічам), і аб'яднанне беларусаў свету (мяркуецца восенню правесці ў Мінску міжнародны кангрэс беларусаў, першы ў гісторыі), і асабістыя кантакты з кіраўнікамі краін (адбылася гутарка з прэзідэнтам Балгарыі Ж. Жэлевым адносна ўшанавання памяці Ф. Скарыны).

Аб захадах па арганізацыі міжнародных сувязяў, якія прымаюцца з боку Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, расказаў старшыня прэзідыума А. ВАНІЦКІ.

НАШ КАР.

# Людзьмі пачувацца...

## Дыялекталогія і культура мовы

На пачатку снежня мінулага года ў Мінску прайшла рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя «Дыялекталогія і культура беларускай мовы». Ініцыятарам яе правядзення стаў аддзел дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа Акадэміі навук Беларусі. Неабходнасць правядзення падобнай канферэнцыі падтрымала Міністэрства народнай адукацыі Рэспублікі Беларусь.

У перыяды сацыяльных зрухаў узнікае пільная патрэба ў існаванні важнага сімвала аднаго людзей. Сімвалам нацыянальнага згуртавання любога народа ў падобных гістарычных умовах выступае, як правіла, іх агульная мова. У такіх пераломных гістарычных часы пазнавальная энергія людзей накіроўваецца на высвятленне таго, хто яны такія сярод іншых людзей, іх гістарычных згуртаванняў, як і чым яны вызначаюцца і вылучаюцца. Спасціжэнне гэтага адбываецца ў розных сферах нацыянальных набыткаў — у культуры, гісторыі, фальклоры, этнаграфіі і інш.

У цэнтры ўвагі пры вызначэнні нацыянальнай самабытнасці народа знаходзіцца мова. Асабліва цікавае да яе не толькі ў тым, што яна — адбітак, люстэрка той самай самабытнасці, назапашаных этнасам разнастайных непайторных каштоўнасцей. Яна — канцэнтраваны вынік нашага агульнага развіцця. Па гэтай прычыне пазнанне моўных нацыянальных адметнасцей звычайна выходзіць за межы практычнай цікавасці да мовы. У многіх яе носбітаў з'яўляецца патрэба расшыфраваць яе спецыфіку, высветліць гісторыю станаўлення і фарміравання.

Узрастае цікавасць да мовы сёння і ў жыцці беларускага народа. Аднак у беларусаў падобная цікавасць, акрамя таго, абцяжарана праблемамі фактычнага адраджэння сваёй агульнанароднай мовы. Вельмі надзённа стаіць і праблема павышэння культуры яе функцыянавання, гаворкі на ёй. Існуе патрэба не проста ўвесці мову ў сталы ўжытак, зрабіць яе ўстойлівым сродкам зносінаў сярод усіх беларусаў: зараз таксама надзвычай істотным з'яўляецца і пытанне рэстаўрацыі самой структуры мовы. Змянаў чакаюць граматыка і правапіс, слоўнік, сінтаксіс.

Вырашыць у нейкай ступені гэтыя, як і некаторыя іншыя пытанні і спрабавалі ўдзельнікі названай канферэнцыі. Ужо яе назва сама па сабе выклікае пытанне: якое дачыненне мае дыялекталогія да культуры мовы?

Усім нам добра вядома, што на пытанне, як правільна сказаць ці напісаць літаратурна, адказваюць спецыяльныя нарматыўныя даведнікі (падручнікі, слоўнікі і інш.). Аднак у развіцці і функцыянаванні сучаснай беларускай літаратурнай мовы ёсць свае асаблівасці. Так, асновай яе фанетыка-марфалагічнага ладу, а таксама і слоўніка з'яўляюцца мясцовыя гаворкі. Зразумела, беларуская літаратурная мова цалкам не звязана з нейкай асобнай дыялектнай гаворкай, хаця да некаторых з іх яна па сваім паходжанні знаходзіцца бліжэй, чым да астатніх. Нягледзячы на поўную блізкасць да нейкай адной ці некалькіх, больш-менш аднародных па сваіх разнастайных асаблівасцях, мясцовых гаворак, у структуры беларускай літаратурнай мовы ў адзінае цэлае спрашана найбольш тыповае і характэрнае для мясцовых гаворак усёй беларускай дыялектнай прасторы.

Літаратурнай мове ў сістэме агульнанацыянальнай мовы належыць статус вядучай. Яна не толькі выкарыстоўваецца ў сферы афіцыйных зносінаў, з'яўляецца асновай кніжнай мовы, але і выступае ў ролі нарматыўнай сістэмы. Гэта значыць, што яна рэгламентуе правільнасць і дакладнасць ужывання слова. Аднак сёння статус беларускай літаратурнай мовы як вядучай камунікатыўнай нарматыўнай сістэмы парушаны. Гэта сталася па прычыне напорыстай русіфікацыі, у выніку якой беларускія слова фактычна цалкам згубіла сваю прэстыжнасць, перастала ўжывацца. У такіх умовах, а яшчэ і пры заспакоенасці тых, хто аднавае за культуру мовы і маўлення, у беларускую сістэму камунікацыі, у тым ліку беларускую літаратурную прэсу, на тэлебачанне і радыё, уплывае рушыла дыялектнага стыхія. Не поступ настолькі інтэнсіўны, што часам здаецца: у суверэннай рэспубліцы Беларусь СТРАЦІЛА свой статус агульнанароднай беларускай літаратурнай мовы.

У сувязі з гэтым найгалоўнейшым пытаннем канферэнцыі было пытанне адносінаў да змен, якія маюць месца ў сучаснай сістэме беларускага маўлення. Ад тэарэтычных разважанняў да практычных рэкамендацый, што з «ды-

ялектнага новага» мае права выкарыстання, асвятлялася гэтая праблема ў выступленнях навукоўцаў.

Вельмі важным бокам гэтай агульнай праблемы паўстала перш за ўсё пытанне аб дасканаласці нашых тэрмінаў. Сапраўды, на сучасны момант у беларускай літаратурнай мове па многіх прычынах існуюць «лакуны». Тэрміновае запаўненне іх — надзённая патрэба часу. Але замацаванне за пэўным словам, найменнем ролі тэрміна павінна падпарадкоўвацца агульным сістэмным моўным заканамернасцям. Улічваючы іх неабходна ўжо таму, каб увядзенне новай тэрміналагічнай адзінкі не выклікала недарэчнага альбо камічнага эфекту. Акрамя таго, што, бадай, самае галоўнае, — гэтая новая лексема ў якасці тэрміна таксама павінна адпавядаць законам культуры мовы, якія добра распрацаваны ў навуковай літаратуры. Найперш імі і рабілі мовазнаўцы карыстацца ўсім тым, хто бярэ на сябе заканадаўчую «тэрміналагічную» ініцыятыву.

Пры гэтым асабліва ўвага ў іх выступленнях была звернута на культуралагічныя пытанні ўжывання тэрмінаў, падкрэслена роля дыялекталогіі ў вырашэнні закранутых праблем. Зрэшты, праўдзіва вырашыць, ШТО з новаўвядзенай сапраўды пашырана на значнай частцы беларускай дыялектнай прасторы, могуць дапамагчы сістэматызаваныя дыялектычныя даведнікі. Напрыклад, выдатнай лексічнай скарбонкай, сабранай з усяго беларускага дыялектнага абшару (у якой адлюстраваны розныя назвы адной і той жа з'явы: навакольнага свету, свойскіх і лясных птушак і жывёл, найменні побыту і шмат чаго іншага), служыць «Лексічны атлас беларускіх народных гаворак». На яго стварэнне быў затрачаны не адзін год карпатлівай ласлелыцкай працы. Атлас даўно здадзены ў друк. Але здабыткам знаўцаў і аматараў народнага слова не стаў. Прычына тут адна: няма сродкаў. З гэтае нагоды прысутныя на канферэнцыі выказалі непрыхаваны непаконі аб лёсе не толькі данай работы, але і многіх іншых беларускіх выданняў, «некамерцыйных» па сваім характары.

Нацыянальная спецыфіка кожнага народа перадаецца цераз разнастайныя найменні. Гэта назвы рэк і рачулак, азёр і азёрцаў і іншых геаграфічных аб'ектаў. Інакш кажучы, яна захоўваецца ў тапонімах і мікратапонімах, выяўляецца ў ідраніміцы. Шмат нацыянальнага ўвасоблена ў прозвішчах, імёнах, «мянушках» ці антрапанімічных найменнях. Аднак на зыходную аснову ўсіх гэтых найменняў і асабліва на назвы геаграфічных аб'ектаў наклаў свой адбітак час. Занадта часта «пераймяноўваўся» прыродны ландшафт за апошнія дзесяцігоддзі. Вельмі «пашчасціла» тут гарадам і мястэчкам, не абмінулі змены пераймянаванняў вёскі, вялікія і малыя, нават асобныя дварышчы. На сучасных геаграфічных картах увасобілася не толькі атрыбутыка савецкага часу, але з'явіліся і гучныя, па меркаванні былых «наватараў» назвы, абсалютна не звязаныя з прыродным беларускім асяроддзем. Многія з іх не адпавядаюць і пэўным эстэтычным нормам. Людзі саромеліся, ды і яшчэ цяпер саромеюцца новых «Сіреневон», якія, калі моўцаў іх па-беларуску, не вельмі вабяць слых. Сёння назіраецца працэс вяртання спрадвечных назваў. Таму на канферэнцыі ў выступленнях вучоных, якія займаюцца лінгвістычным вывучэннем прыроднага ландшафту Беларусі, гэтай праблеме было аддадзена шмат увагі. Прынамсі, адзначалася, што справу вяртання старых назваў у многіх выпадках можна вырашыць досыць памяркоўна і спакійна. Для гэтага варты карыстацца найперш матэрыяламі дыялекталогіі. Яна дае не толькі багаты факталагічны матэрыял, але і дазваляе спрад мнства розных варыянтаў адной і той жа назвы выбраць найбольш удалы і прыгожы па форме, агульнапашыраны ў народным ужытку.

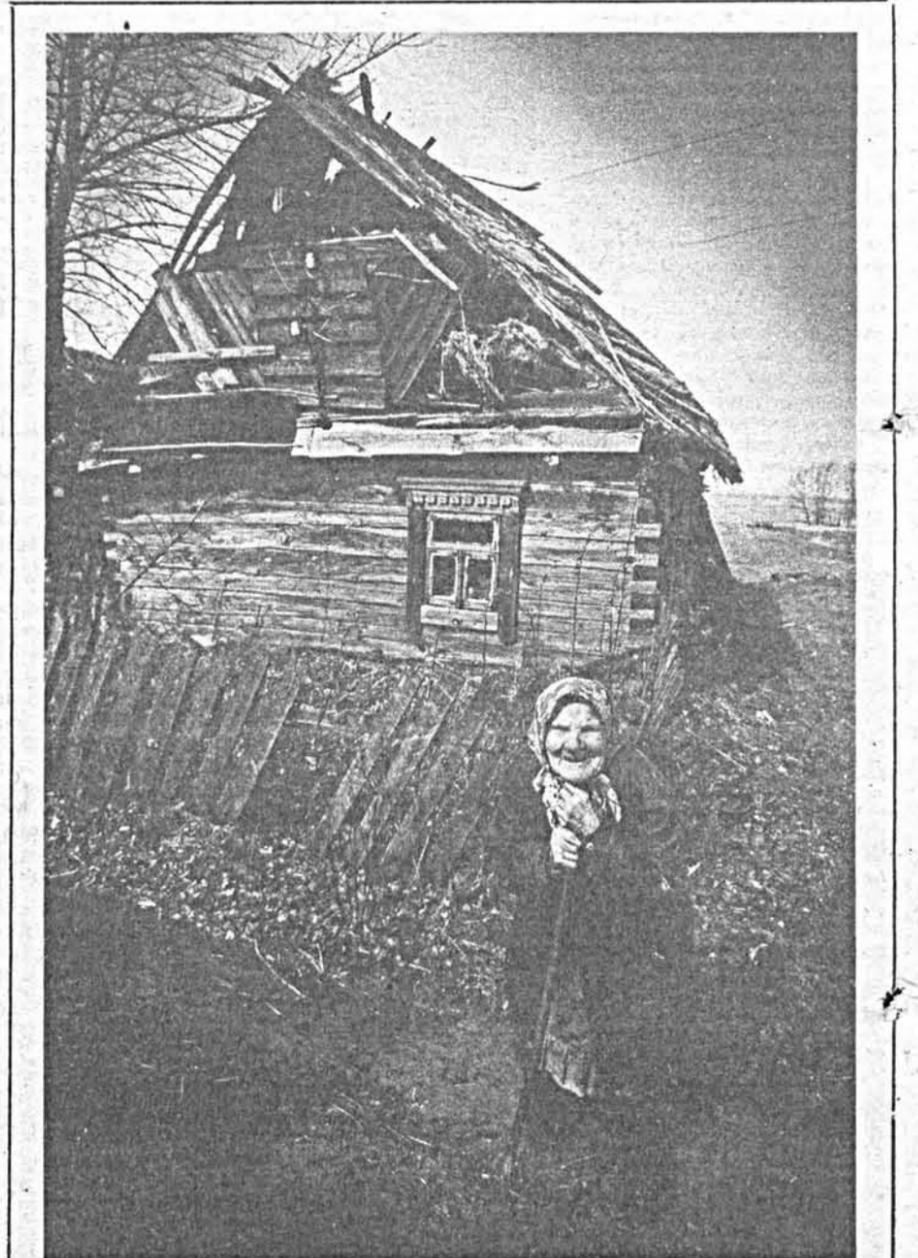
Адным з пытанняў, якое разглядалася на канферэнцыі, было таксама пытанне беларуска-літоўскіх моўных сувязяў. Вельмі цікава асвятляліся галоўным чынам канкрэтныя вынікі сумеснага пражывання беларусаў і літоўцаў на данай тэрыторыі і моўных зносінаў паміж імі. У выступленнях указвалася, што гэты край — не толькі асабліва старонка даўняй гісторыі Беларусі, але і сённяшняга дня. Аднак больш глыбока пазнаць яго можна, толькі аб'яднаўшы разам намаганні беларусаў і літоўцаў. І вывучэнне сумежжа, каб яно дало добры плён, павінна быць комплексным. Вывучаць варты не толькі мову, але і гісторыю, фальклор, этнаграфію і культуру.

Не засталася па-за ўвагай удзельнікаў канферэнцыі і праблема этналінгві-

стычнага даследавання беларускай нацыянальнай прасторы. Этнічная культура беларусаў характарызуецца найкаштоўнейшым міфалагічным багаццем, назапашаным у казках і паданнях, зашыфраваным у шматлікіх абрадах і гульнях. Лік дэманалагічных персанажаў у старажытным беларускім пантэоне настолькі значны (у ім па ацэнках спе-

гатыўныя ацэнкі намонт мясцовых гаворак і іх носбітаў можна пачуць не толькі ў гарадскім маўленчым асяроддзі, але і сярод саміх сельскіх жыхароў. Такія адносіны да гаворак смяліся не сёння. Таму нельга імгненна выправіць тое, што фарміравалася, відаць, не адно дзесяцігоддзе.

Прышоў час усвядоміць, што дыялектная гаворка з'яўляецца абсалютна нармальнай (з пункту гледжання законаў мовы), развітой камунікатыўнай сістэмай. Зразумела, яна — абмежаваны сродак зносінаў. Ёю звычайна карыстаюцца ў мясцовых умовах. Тут яна сапраўды поўная гаспадыня: на ёй не толькі размаўляюць, але і ствараюць песні, прыпеўкі, вершыкі. Словам, займаюцца мясцовай творчасцю. Іншая справа — літаратурная мова. Гэта ўсеагульная мова беларусаў. І функцыі яе значна шырэйшыя за мясцовую гаворку. Ужываецца яна не толькі ў побытавай сферы, а і ў афіцыйных зносінах, на ёй пішуча разнастайныя дакументы, выхо-



Фота А. ШАБЛЮКА.

цыялістаў не менш за 200 персанажаў), што дазваляе гаварыць аб існаванні на Беларусі вельмі развітой дэманалагічнай сістэмы. У гэтай сістэме ўвасобіўся нейкі істотны бок светапогляду беларусаў. Найбольш прызватным спосабам спасціжэння яго можа быць таксама дыялекталогія. У ёй назапашаны вельмі вялікі моўны матэрыял, работа над якім дазволіць «раскакрэціць» не толькі некаторыя таямніцы нашага светапогляду, але і больш поўна выявіць яго адметнасць.

Асвятленне толькі некаторых гэтых праблем, што абмяркоўваліся на канферэнцыі, дазваляе меркаваць: у цяперашні час дыялекталогія можа выконваць і выконвае значную ролю пры ўдкладненні важных пытанняў па функцыянаванні нацыянальнай беларускай літаратурнай мовы. Яшчэ больш узраслае яе значэнне як багатай крыніцы звестак па культуры мовы. Яна дапамагае не проста адказаць на пытанне, што варты засвоіць. Дыялекталогія спрыяе засваенню таго, што найбольш поўна засваецца з патрабаваннем правільнасці, культуры маўлення. Такім чынам, яна адначасова, калі моўцаў медыцынскай тэрміналогіяй, і спецыфічны моўны «донар» і яе адсарбент.

У сувязі з гэтым пэўную заклапочанасць выклікаюць зняважлівыя адносіны да мясцовых дыялектных гаворак. Мясцовая гаворка для некаторай часткі нашых грамадзян — гэта «непрыгожая», «сапсаваная» мова. Людзі, што гавораць на ёй, быццам з'яўляюцца непісьменнымі. Цікава, што падобныя не-

дзіць літаратура. Паміж мясцовай гаворкай і літаратурнай мовай шмат чаго падобнага, але ёсць і розніца. Каб багацейшая стала літаратурная мова, трэба многае зрабіць для «рэабілітацыі» мясцовых гаворак. І распачаць гэтую справу аднаўлення варты саім навукоўцам. Да сённяшняга дня не створаны дапаможнік па дыялекталогіі, які для вясковага настаўніка стаў бы настольнай кнігай. Ён дапамог бы дзецям не толькі пазнаваць асаблівасці бацькоўскай гаворкі, для большасці якіх яна да пачатку навучання ў школе з'яўляецца адзіным сродкам зносінаў, але і навучыць бы з павагай ставіцца да людзей, якія гавораць па-мясцоваму. Добрай падмогай у шанаванні мясцовага слова маглі б паслужыць пласцінкі з запісамі дыялектных тэкстаў, магнітафонныя запісы. Адным словам, працы хапае ўсім: і вучоным-мовазнаўцам, і настаўнікам, і проста прыхільнікам народнай мова. Усіх тых, хто дбае пра роднае слова, павінна яднаць адно: каб сярод іншых народаў беларусам людзьмі пачувацца, пачынаць трэба з адноснай да бацькоўскай гаворкі. Бо яна — першая прыступка ў выхаванні нацыянальнай свядомасці.

Вераніка КУРЦОВА,  
Інстытут мовазнаўства  
імя Я. Коласа.

### 3. Абцятая суверэннасць

Кастрычніцкая рэвалюцыя па сутнасці на доўгі час пакінула беларускі народ ля разбітага карыта. Беларусам заставалася толькі з зайздрасцю назіраць, як дзяржаўна ўладжваюцца суседнія з ім польскі і ўкраінскі народы, з якімі гэтуткі гадоў было аддадзена сумеснай барацьбе для вызвалення з-пад ярма Расійскага самаўладдзя. Калі СНК РСФСР ужо 4 снежня 1917 года прыняў Маніфест да ўкраінскага народа, у якім прызнавалася яго права на самавызначэнне, а ў жніўні 1918 года Савецкі ўрад скасаваў усе да-

дажы нашай Бацькаўшчыны ўчынілі ў адсутнасць яе прадстаўнікоў у час падпісання ў сакавіку 1918 года Брэсцкага міру. Заўважу, што, акрамя, пасланцоў з Савецкай Расіі і Савецкай Украіны, Германіі, у перамовах удзельнічалі таксама прадстаўнікі Аўстра-Венгрыі, Балгарыі і Турцыі. Аднавадзена з падпісаным мірам савецкі бок уступіў Германіі значную тэрыторыю Беларусі.

Такім чынам, усходнія яе губерні належалі Савецкай Расіі, заходнія — застава-ліся пад акупацыяй кайзераўскіх войскаў. Здавалася, у такіх умовах ніхто з беларусаў не адважыцца ўзяць пытанне аб утварэнні самастойнай дзяржавы. Але ў народзе не пераважылі сілы, якія дзеля дасягнення таноў велічнай мэты гатовыя былі ісці нават на ахвяраванне сабой. Памытаючы пра няўдалую спробу

— 8 жніўня. І цяпер ужо беларускі народ пазбавіўся нават такога сумніцельнага статусу дзяржаўнасці, які яму «дараваў» ЦК РКП(б).

Амаль цэлы год на землях былой БССР паўнаўладна гаспадарылі польскія легіёны Пілсудскага. Наш зямляк, а паводле да канца не ўстаноўленых звестак яшчэ і беларус па паходжанні, сумленна выконваючы волю польскіх нацыяналістаў, нават і пальцам не паварушыў для аб'яшчэння Беларусі суверэннай дзяржавай. А такое ж, пры жадаванні, зрабіць было вельмі лёгка, бо ў эміграцыі ў Польшчы знаходзіўся ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі, заўсёды гатовы прыйсці да выканання сваіх прамых абавязкаў. Такого не адбылося па прычыне,

Леанід Лыч

# БЕЛАРУСКАЯ ГАЛГОФА

гаворы і акты Расійскай імперыі аб падзеле Рэчы Паспалітай і гэтым самым адкрыў шлях для стварэння незалежнай польскай дзяржавы, на Беларусі такія думкі лічыліся крамольнымі, заносіліся ў разрад нацыяналістычных. Трапіў сюды і Першы Усебеларускі Дэмакратычны Кангрэс, які праходзіў з 5 па 17 снежня 1917 года ў Мінску. У яго працы удзельнічалі 1872 дэлегаты. Большавікі вельмі пільна сачылі за ўсім, што тут адбывалася. Пакуль справа датычыла не так важных на іх погляд пытанняў, праца Кангрэса ішла бесперашкодна. Але як толькі ў ноч з 17 на 18 снежня ён урачыста, пад гром апладысменту прысутных у зале аб'явіў Беларусь незалежнай рэспублікай, выбраў Раду, у памяшканне ўварваліся большавікі і з дапамогай зброі разганялі ўдзельнікаў гэтага гістарычнага форуму.

Пра законнае права беларусаў мець сваю ўласную суверэнную дзяржаву на поўны голас не баяліся гаварыць толькі на тэрыторыі, дзе фактычная ўлада належала акупацыйным кайзераўскім войскам. У дадзеным выпадку адмоўная для кожнага народа з'ява акупацыя для беларусаў, наадварот, мела пазітыўнае значэнне, бо давала магчымасць выхаду на народ з ідэяй нацыянальна-дзяржаўнага суверэнітэту. І пра гэта трэба было гаварыць як мага гучней, бо пасля Кастрычніка на беларускіх землях, дзе ўсталявалася Савецкая ўлада, практычна ні кроку не рабілася ў плане нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. Наадварот, яны яшчэ цяжней уцягваліся ў дзяржаўнае жыццё Расійскай Федэрацыі на правах яе звычайных адміністрацыйных адзінак. Пэўны час пасля Кастрычніка захоўвалася ў якасці такой адзінкі створаная ў маі 1917 года на з'ездзе Саветаў Мінскай, Віленскай і Магілёўскай губерняў Заходняя вобласць з цэнтрам у Мінску. З прасоўваннем у лютым 1918 года немцаў на ўсход яны ўжо складалася толькі з неакупаванай тэрыторыі Віцебскай і Магілёўскай губерняў. Каб захавача Заходнюю вобласць у якасці самастойнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі, у яе ўключалі Смаленскую губерню. У верасні 1918 года Заходнюю вобласць перайменавалі ў Заходнюю камуну, хаця можна было б у яе назву ўключыць слова «Беларуская», улічваючы этнічны склад насельніцтва гэтага адміністрацыйна-ўтварэння, ролю Смаленшчыны ў фармаванні беларускай нацыі. Аднак, як бачым, і для новай, Савецкай Расіі, куды бліжэй быў дарэвалюцыйны адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел краіны, у склад якой Беларусь уваходзіла пад афіцыйнай назвай Паўночна-Заходні край.

Не трэба быць спрактыкаваным дыпламатам, добра начытаным чалавекам у гэтай сферы палітычнай дзейнасці, каб бачыць вялікую дыпламатычную прамаху Савецкага ўрада ў нежаданні даць Беларусі права на нацыянальна-дзяржаўную незалежнасць у яе этнічных межах. Пры юрыдычным афармленні такога акта кайзераўская Германія ў адпаведнасці з міжнароднай практыкай вымушана была б лічыцца з правамі новай суверэннай дзяржавы і пакінуць яе землі. Не мелі б аніякіх падстаў прэтэндаваць на іх і палякі, якія так актыўна з'яўляліся фарманнем тэрыторыі сваёй будучай дзяржавы, не саромеючыся бачыць яго ўсходнія межы ледзь не каля самога Смаленска. У такіх умовах безгаспадарная, нічыйная беларуская зямля не магла не стаць прадметам бессаромнай куплі і продажу, якімі займаліся спячату Савецкая Расія і кайзераўская Германія, а пазней пацягнуліся да гэтага і рукі пілсудчыкаў. Першы кірмаш па распро-

дзяржаўна аформіцца ў снежні 1917 года, вырашана было другім разам узяць гэтае пытанне ўжо не на той тэрыторыі Беларусі, дзе ўсталявалася Савецкая ўлада, а там, дзе панавалі германскія акупанты. Апошнія аказаліся больш літасцівымі, чым большавікі. 25 сакавіка 1918 года ў акупацыйным Мінску было аб'яўшана аб стварэнні Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР).

Гэтым гістарычным актам наносіўся вельмі моцны ўдар па той нацыянальнай палітыцы, якую прыводзіла ў нашым краі Савецкая ўлада. Абвешчана ёю для народаў былой імперскай Расіі права на нацыянальнае самавызначэнне застава-лася пустым гукам у дачыненні да Беларусі. Цяпер жа ёй нарэшце ўдалося здзейсніць даўнюю мару: стварыць сваю дзяржаву, няхай сабе і ў многім залежную ад Германіі. Ажыццявілася, хоць і на вельмі кароткі час, і на дзелька не ўсёй заселенай беларусамі тэрыторыі, тое, чаму столькі сілы і энергіі было аддадзена лепшымі сынамі і дочкамі Бацькаўшчыны. Рада і Народны Сакратарыят БНР адразу ж заявілі аб аддзяленні ад Расіі, непрызнанні Савецкай ўлады, адмене дэкрэтаў СНК Заходняй вобласці і фронту.

Ліквідацыя ў лістападзе 1918 года германскага акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі і прыход сюды войск Чырвонай Арміі зрабілі немагчымым далейшае існаванне Беларускай Народнай Рэспублікі, але насенне, кінутае ёю ў добра падрыхтаваную за дзесяцігоддзі нястомнай працы глебу, дало здаровыя ўсходы. Ужо не існавала той сілы, якая магла б прымусіць беларусаў згадзіцца і надалей заставацца недзяржаўнай нацыяй. Як ні супраціўляліся гэтуму дзяржаўны і партыйныя дзеячы, што ўслед за Чырвонай Арміяй прыбылі ў наш край, каб усталяваць тут Савецкую ўладу, ўсё ж паводле прамога распараджэння Цэнтра яны згадзіліся на аб'яшчэнне 1 студзеня 1919 года Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Толькі вось сямю-тэму падалося, што занадта шмат тэрыторыі ўключылі ў яе склад: Віцебскую, Гродзенскую, Мінскую, Магілёўскую і Смаленскую губерні, а таксама шэраг паветаў суседніх губерняў, дзе пераважала беларускае насельніцтва. Доўга не давалася перажываць «ад такога несправядлівага рашэння» прыхільнікам вялікай і непадзельнай Расіі. Спасаліся на пагрозу інтэрвенцыі ў Беларусь войскаў буржуазна-памешчыцкай Польшчы і ў «законным парадку», праз рэспубліку і Усебеларускага з'езда Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў перадалі ў лютым 1919 года Расійскай Федэрацыі Віцебскую, Магілёўскую і Смаленскую губерні, не падумаўшы, што гэтым самым яны і палякам давалі добры прыклад браць тое, што «блага ляжыць». І тыя сапраўды не марудзілі. Ужо да сярэдзіны сакавіка ў іх руках апынуліся Брэст, Ваўкавыск, Слонім, Східзель, Шчучын, Пінск, Баранавічы. Не дапамагла і створаная па ініцыятыве У. Леніна 27 лютага 1919 года эфемерная Літоўска-Беларуская Савецкая Рэспубліка (Літбел). Калі ўзяць пад увагу нацыянальны склад яе Савета Народных Камітэтаў і Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта, дык у ім беларусаў і днём з трэба было б шукаць з агнём. Балазе, не забыліся хоць на Дзяржаўны герб (ва ўсім быў падобным на Дзяржаўны герб РСФСР) напісаць назву дзяржавы і на беларускай мове. У гэтых мэтах ужываліся таксама літоўская, руская, польская і лўрэйская мовы.

Стварэнне Літбела, дзейнасць яго органаў улады амаль зусім не паўплывалі на нацыянальна-дзяржаўную самасвядомасць беларусаў, не дзёлі ім адчуць сябе гаспадарамі ўласнага лёсу. Гісторыя адваяла гэту дзяржаўную ўтварэнню вельмі сціплы тэрмін: сталіцу Літбела Вільню палякі занялі 21 красавіка, Мінск

што для польскіх нацыяналістаў, як і ва ўсе папярэднія перыяды, не існавала ні беларусаў, ні іх этнічнай тэрыторыі.

Другое нараджэнне ў нашым краі дзяржавы пад назвай Беларуска Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка адбылося 31 жніўня 1920 года. Праўда, адзін час у яе на кароткі тэрмін з'явіўся канкурэнт. Пастараліся аб гэтым удзельнікі Слуцкага паўстання, якое цягнулася з 14 лістапада да 28 снежня 1920 года. У час чарговай акупацыі Слуцкага павета польскімі легіянерамі тут узнікла паўстанне супроць Савецкай ўлады, і яго ўдзельнікі 14—15 лістапада правалі Першы беларускі з'езд Слуцкіны (прысутнічалі 117 дэлегатаў), на якім было абвешчана аб стварэнні Беларускай Народнай Рэспублікі, абрана Беларуска рада Слуцкіны. З прыходам у Слуцкі павет Чырвонай Арміі БНР спыніла сваё кароткатэрміновае існаванне, але і яна пакінула пэўны след у нацыянальна-дзяржаўнай самасвядомасці беларускага народа.

Пад час другога нараджэння БССР яна значна ўступала сваёй папярэдніцы і па тэрыторыі, і па колькасці насельніцтва. «Заслуга» ў гэтым нашага суседняга народа палякаў. Без усялякіх пярэчэнняў, калі не сказаць пры поўнай маўклівай згодзе Савецкай Расіі, яны адхапілі сабе столькі Беларускай зямлі, што ў значнай ступені ўсцешылі нават самых адлетых прыхільнікаў вялікай Польшчы. Дый як тут было не ўсцешыцца, калі яе новае мяжа з Беларуссю цяпер адсунулася далёка на ўсход у параўнанні з той, што ўстанавіў у 1919 годзе Варшаўны Савет Антанты: Гродна — Ялаўка — Няміраў — Брэст — Літоўск (т. з. «лінія Керзана»). У Беларусі не было ўласных сіл для супрацьстаяння такой несправядлівай тэрытарыяльнай абдзіралаўцы. Нас ніхто не падтрымаў у тую цяжкую хвіліну. І каб хутчэй спыніць бойку, усялякія там спрэчкі, 18 сакавіка 1921 года, пасля пяцімесячных перагавораў у Рызе, куды не дапусцілі прадстаўнікоў ад Беларусі, быў падпісаны дагавор, якім польскаму грабжыю беларускіх земляў надалі законную сілу. За Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікай пакідалася тэрыторыя толькі колішняй Мінскай губерні, на якой належала беларусам сцвердзіцца як дзяржаўнай нацыі. Вось такім, дзякуючы «клопатам» суседзяў, стаў для беларусаў базава прыняты 2 лістапада 1917 года Дэкларацыяй праваў народаў Расіі «Права народаў Расіі на вольнае самавызначэнне, аж да аддзялення і ўтварэння самастойнай дзяржавы». У беларусаў, як ні ў кога іншага, яна атрымалася вельмі куртавай. Незадаволенасць народа палітыка Цэнтра ў даным пытанні была велізарнай. Але з воляй людзей ён і не думаў лічыцца. Усялякія спробы абараніць тэрытарыяльны інтарэсы беларусаў прызнаваліся за праявы нацыяналізму, за небяспечную контррэвалюцыйную дзейнасць і сурова караліся.

Пасля такой тэрытарыяльнай «абрэзкі» Беларусі ні ў эканамічным, ні ў культурным, ні ў этнічным ці якім-небудзь іншым плане не ўяўляла сабой цэласнага арганізму. Практычна чужой воляй ёй, як самастойнай дзяржаве, была падрыхтавана немінучая пагібель. Есць падстава меркаваць, што ўсё гэта было задумана, каб урад Беларускай дзяржавы па ўласнай ініцыятыве аб'явіў аб сваім поўным банкруцтве і выказаў жадаанне добраахвотна далучыцца ў якасці звычайнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі да Расійскай Федэрацыі, тым больш што ў яе складзе ўжо знаходзіліся беларускія губерні. Не, такога кроку ні ўрад, ні сам народ БССР не паждалі зрабіць. Не дазваляла глыбокае ўсведамленне вяртанні ролі дзяржавы ў лёсе этнаса, таму згадзіліся будаваць яе і на аб'ядтан з усіх бакоў тэрыторыі, не звязаючы на ўсю цяжкім, неспрыяльным унутраным і знешнім варункам. У друку, прычым нават у навуковай літаратуры, у афіцыйных і прыватных размовах паміж сабой гэту самую маленькую з усіх саюзных рэспублік СССР

не без гонару называлі краінай, г. зн. словам, якое мы цяпер не асмелваемся ўжываць у дачыненні да незалежнай Рэспублікі Беларусь. І тых людзей няцяжка зразумець: пасля столькіх гадоў залежнага ад Польшчы і Расійскай імперыі жыцця і маленяка, але ўласнай дзяржавы, шчырым, сумленным беларусам здавалася божым раем на зямлі. А як самааддана, з якой вялікай хваляй працавалі ў полі, на заводах і фабрыках беларусы, адчушыўшы сябе гаспадарамі ўласнага лёсу! Хаця ад замежнай інтэрвенцыі Беларусь вызвалілася намога пазней, чым большасць раёнаў Савецкай Расіі, звадала ў сувязі з абрэзай тэрыторыі сур'ёзныя цяжкасці ва ўстановах эканамічных сувязяў, аднаўленне яе народнай гаспадарні ажыццявілася больш шпаркімі тэмпамі, чым у сярэднім па Саюзе.

Радасць ад атрыманай магчымасці на незалежнае дзяржаўнае развіццё ахапіла сэрцы і душы не толькі беларусаў самоў нашай рэспублікі, але і тых, хто апынуўся па-за яе межамі. Назіраўся няспынным прыезд на Бацькаўшчыну яе сыноў і дочак, якім хацелася жыць і працаваць на карысць сваёй дзяржавы. Прычым ехалі нават і тыя, хто паспеў асеці ў замежных краінах.

Імкнуўся будаваць сваё дзяржаўнае жыццё паводле нацыянальных традыцый і ўжо маючы пэўныя зрухі на гэтым гістарычным шляху, людзьмі ўсё больш і больш разумеўся велізарны трагізм, што да такой высакароднай мэты трэба ісці толькі нязначнай частцы беларускага этнаса. Спробы ўключыць у гэты гістарычна-важкі працэс беларусаў Віцебшчыны, Гомельшчыны і Магілёўшчыны канчаліся няўдачай: урад Расійскай Федэрацыі моцна трымаўся за гэтыя землі, праводзячы тут у прынцыпе такую ж самую нацыянальную палітыку, як і ў карэнных рускіх губернях. Выратаваць значную колькасць беларусаў заходніх губерняў РСФСР ад культурнамоўнай асіміляцыі ўдалося толькі ў сакавіку 1924 года, г. зн. па смерці У. І. Леніна. Таму гісторыкі такую важную для нацыянальна-дзяржаўнага развіцця Беларускай нацыі падаюць доўгі час з пэўнай падставой звязвалі з іменем І. В. Сталіна.

У выніку першага ўзбуйнення Беларусі яе тэрыторыя вырасла з 52 да 110 тысяч кв. км, а колькасць насельніцтва павялічылася з 1,5 да 4,2 мільёна чалавек. Цяпер ужо наша Бацькаўшчына была падобная на сапраўдную дзяржаву, хоця яе межы далёка не адпавядалі этнічнай тэрыторыі рассялення і тагачаснага кампактнага пражывання беларусаў. Узбуйненне Беларусі разам з ажыццяўленымі заходамі па эканамічным, сацыяльна-палітычным і нацыянальна-культурным развіцці самым пазітыўным чынам адбілася на настроі ўсіх беларусаў. Узніклі рэальныя магчымасці нарэшце вызваліцца з-пад дамоклава мяча асіміляцыі і настраіцца на планамерную нацыянальную кансалідацыю, што знайшло сваё ўвасабленне ў дзяржаўнай палітыцы беларусізацыі. У нацыянальна-дзяржаўным адраджэнні адбывалася такое, чаго не маглі ігнараваць нават многія кіраўнікі Беларускай Народнай Рэспублікі, працягваючы сваю дзейнасць у эміграцыі. Яны зразумелі, што ва ўмовах БССР беларусы жыўць і працуюць як сапраўдная дзяржаўная нацыя, і таму хоць у чымсьці перашкаджаць ёй у гэтым азначала б здреду ўласнаму народу. У 1925 годзе БНР абвясціла аб самароспуску. Некаторыя яе дзеячы са згоды ўрада БССР вярнуліся ў родны край і сваёй нястомнай, добра-сумленнай працай шмат карыснага зрабілі для яго развіцця.

Характэрная таму часу ступень незалежнасці ад Цэнтра пры вырашэнні любых пытанняў эканамічнага, палітычнага і сацыяльна-культурнага жыцця спрыяла росту сярод кіраўнікоў рэспублікі сапраўдных дзяржаўных дзеячаў. Менавіта такая немаловажная сацыяльная катэгорыя ў складзе кожнай суверэннай нацыі доўгі час адсутнічала ў Беларускай, прычым чаго трэба шукаць у самім характары палітыкі Расійскага самадзяржаўна ў іх краі, якое з зайздроснай упартасцю няўхільна прытрымлівалася тут прынцыпу камплектаваць губернска, гарадскія і павятова органы ўлады толькі выхадцамі з цэнтральных губерняў краіны. За першыя дзесяць гадоў незалежнасці Беларусі з асяроддзя яе карэннага насельніцтва ў сферу кіравання дзяржаўнымі справамі прыйшла не адна сотня талентавітых людзей, якія сваімі бездакорнымі адносінамі да выканання службовых абавязкаў, дасканалым веданнем спецыфікі роднага краю ўнеслі важкі ўклад у яго сацыяльна-эканамічнае і духоўнае жыццё. Асабліва высокім узроўнем прафесіяналізму дзяржаўнага дзеяча вызначаліся палітыкі рэспубліканскага рангу, сярод якіх у першую чаргу можна назваць старшыню ЦВК БССР Аляксандра Чарвякова (1924—1937 гг.), старшыню СНК БССР Язэпа Адамовіча (1924—1927 гг.) і яго спадкаемца Мікалая Галадзёда (1927—1937 гг.). Затое такімі выдатнымі постацамі з ліку беларусаў не мог пахваліцца партыйны апарат рэспубліканскага

(Працяг на стар. 12).

# ЛЮБОУНЫЯ ПРЫГОДЫ Ў СУЧАСНЫМ ДУХУ

Я на каханне і любоў  
Не падзяляю адной любові,  
Што набалела, зноў і зноў  
Я на адной выказваю мове.

Міхась СТРАЛЬЦОЎ.

Хто з чытачоў пройдзе міма кнігі з назвай «Праклятая любоў»? Калі нават яна напісана «нярыначнаю» беларускай моваю.

Кніга сапраўды нядоўга стала на паліцах кнігарань. Хаця аўтар яе, празаік Аляксей Жук, наўрад ці дбаў знарком пра пошты. Аднак пра тое, каб напісанае ім чыталася, заўжды клапаціўся. Уменне цікава, зямальна апавядаць, каб у чытача, слухача ажно дых захоплівава, — гэта ў нас вядзецца ад Яна Баршчэўскага і да Яна Скрыгана. А можа, і ад той казкі, дзе пан, аматар паслухаць розныя паказкі і гісторыі, абяцаў найбольшаму выдумшчыку цэлую талерку золата. Нашым пісьменнікам такі ганар і не сніўся!

Чытач не падмануўся ў сваіх спадзяваннях: пра любоў, у значэнні — каханне, у кнізе А. Жука апавядаецца ў кожным творы. Любячы, кахаючы чалавек становіцца Чалавекам. Без любові ён не здольны спасцігнуць глыбіні ўласнага быцця, зразумець іншага, як самога сябе. Літаратура, здаецца, адлюстравала ўсе магчымыя формы і вымярэнні гэтага пачуцця, аднак апошнія дзесяцігоддзі даюць мноства прыкладаў таго, што яно займае ў нашым жыцці іншае месца, чым у папярэднікаў.

Анюта, якая, у адрозненне ад сваіх бацькоў, што ведалі адно працу і працу, жыве пачуццямі («бунтуецца, не дае спакою кроў»), захапляецца легкадумным брыгадзірам шабашнікаў Віктарам. Але тое, што ёй здаецца каханнем, яе сябра ўспрымае як ардынарны флірт (апавяданне «Летнія прыгоды ў сучасным духу»).

Безыменны герой апавядання «Самагубца», будучы жанатым, шмат год патаемна сустракаецца з Таняй, якую, здаецца, кахае. Але адолець руціну сямейнага жыцця («яны амаль тры дзесяці год праспалі, адварнуўшыся адно ад аднаго») не можа — прывык смачна есці і спакойна спаць, лёгка жыць.

Шалопутны Валерык не начуе дома, «гудзе» з кампаніяй, а потым сварыцца і мірыцца з адыходлівай жонкай. Чым усё ўрэмсе скончыцца, ён не задумваецца. Можа, дарожнай аварыяй са смеротным вынікам, як у яго аднагодка Воўка. А можа, ціхім п'янствам употай, як у яго бацькі (апавяданне «Абочыны»).

Такіх жыццёвых гісторыяў А. Жук ведае шмат. Кожная з іх самадэстаткова, каб шукаць наўмысна нейкі асаблівы сэнс. І тады, калі аўтар свядома абмяжоўвае сваю мастацкую задачу немудрагелістым апавяданнем пра вядомае яму, ён дасягае асаблівай празрыстасці і шматзначнасці. У сукупнасці ж усіх, змешчаных у зборніку, апавяданняў і аповесці «Праклятая любоў», узнікае, хоць і фрагментарная, але выразная карціна таго, што дзеецца на свеце. Век таталітарызму, яго росквіту і краху, сваёю цяжкаю ступою разструшчыў

А. Жук. Праклятая любоў. Аповесць, апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1991.

многае з таго, што з цяжкасцю набылі людзі за некалькі тысяч год уласна гісторыі. Ён увайдзе ў чалавечую памяць як эпоха небывалай жорсткасці, калі абьякаваць да бліжняга, апатыя, зайздрасць, рэфлекс, вядомы пад найменнем «хапай, што дрэнна ляжыць», выцеснілі на абочыну здольнасць чалавека любіць другога, як самога сябе. Самы востры з усіх сённяшніх дэфіцытаў — гэта дэфіцыт любові, сфера якой відавочна звужалася і збеднілася. Чытач твораў А. Жука гэта выразна адчувае.

Увагу аўтара прывабліваюць у першую чаргу складаныя жыццёвыя выпадкі, калі чалавек аступіўся, збіўся з торнай сцежкі, страціў пачуццё шляху. Яго аўтарскія адносіны да такіх людзей адзначаны гуманнымі пачуццямі. У кожным ён бачыць свайго брата па зямной юдолі. Адсюль гэтыя памяншальныя імёны: Віцічак, Каценька-Кацюша... Так глядзіць сама вёска на сваіх дзяцей: якія яны ні ёсць, аднак жа свае. Са стратай кожнага бяднее сам свет людства. Аўтар любіць сваіх герояў-няўдачнікаў, недалэнгаў, апушчэнцаў, шкадуе іх, бо ведае: тое, што яны так заняббалі ў сабе сваё чалавецтва (помніце ў Янкі Купалы), не іх віна. Але ж і яны таксама дэвалілі над сабою здэкавацца. І тут ужо дарэчы аўтарская іронія, а часам і сарказм. Так глядзеў у свой час на сваіх «трапетуноў» Кузьма Чорны. Вось яна, класічная, чорнаўская інтанацыя: «Першы даў форсу Віцічак: невялічкі, шчуплы мужчына ў дыяганалевым салдацкім френчы, галіфе і ботах. Твар у яго заўсёды зарослы рэдзенькай рыжаватай шчэцю. Нават на святы, калі галіўся, усё роўна здавалася, што маленькі твар яго «зарослы» (апавяданне «Пагарэльчы»). Зразумела, што ўсё ў гэтага чалавека неўпапад: яго старанне, чярпенне, трапятлівасць. Здаецца, найлепш было б, каб ён бяздзейнічаў. Тады, можа, нічога не здарылася б. Але ж гэта наш век такі: усё навыварат! Дабро, паводле нейкай неспасцігальнай логікі, ператвараецца з непазбежнасцю ў зло, любоў — у нянавісць...

Праўда, празаік у сваім імкненні давесці ўсё да лагічнага, лепш сказаць — алагічнага, канца часам не давярае свайму мастакоўскаму чуюццю. Мала таго, што малады і легкадумны герой апавядання «Летнія прыгоды ў сучасным духу», па сутнасці, самавыкрыліся. У даўжак дадаецца эпілог, дзе ўжо апавядаецца пра традыцыйнага ў нашай выскавай прозе дзеда Ляксея, з яго асаблівым, сялянскім разуменнем жыцця, з яго бальючай памяццю аб мінулай вайне... Легкадумны і зусім бяздумны шабашнік Віктар нават не заўважыў, як, вяртаючыся з любоўнага спатання на мастацкім, намерсць перапаляхаў старога, якому спрасонна здаўся, што гэта аслепла яго святло фары нямецкае машыны. Паралель сама за сябе гаворыцца, але ж занадта яна эфектна-кінематаграфічная што мала ўласціва таленту А. Жука, з яго асаблівай чуласцю і даверам да народнага, заўжды вельмі каларытнага слова.

Здаецца, што празаік, перапоўнены жыццёвымі ўражаннямі, напружана шукае адэкватную форму выкладання. Найбольш натуральна ў кнізе выглядае «Я-форма», тая, класічная ўзоры якой знаходзім у ранняга Чорнага, у лірычнай прозе Я. Брыля, М. Стральцова. Гэта апавяданні «Каценька-Кацюша», «Вецер». Або апавяданні, лірычны герой якіх блізкі аўтару і аўтабіяграфічна, і духоўна: «Еду я і плачу...», «Каліна ў жыцце», «Бярозы над зямлёй»... Чыста эпічная проза,

якой чужы лірычны сюжэт з галоўным героем у цэнтры, што яднае ўсё ў цэласны мастацкі свет, не заўсёды даецца А. Жуку. Вольны аўтар, ён ратуе матэрыял пры дапамозе некаторых піратэхнічных эфектаў, якія, вядома, уражваюць, але, на жаль, вядуць не на глыбіню. Хранікальнасць, гэтак уласцівая нашай сацэрэалістычнай прозе, ён свядома адмаўляе, памятаючы, мабыць, стральцоўскае — іранічнае: «А што калі трынаццаць серый зліюцца ў шэрую — адну...» Драматычны ж канфлікт, у якім сышліся б многія жыццёвыя плыні і памкненні жывых удзельнікаў гістарычнае трагікамедыі, звычайна не ляжыць навідавоку. Яго трэба здабыць напружанаю працаю розуму і таленту. Тады ў А. Жука нараджаюцца аповесці.

Аповесць «Праклятая любоў», якая дала назву кнізе, будзеца на калізіі, што стала, па сутнасці, галоўнаю ў нашым стагоддзі. Гэта калізія паміж людзьмі, якія з'яўляюцца соллю жыцця, на якіх трымаецца свет, — такіх, як вечны працаўнік і ваяр за нармальнае чалавечэ жыццё, дзе мелі б належнае месца і любоў да роднай зямлі, і каханне да жанчыны, камбайнер Кулеш, і людзьмі, пра якіх звычайна кажуць: «Як такога зямля носіць!» Сімвалам таталітарнай сістэмы з яе нявер'ем у чалавека, падсочваннем, даносчытвам, здрадліваасцю і подласцю, своеасаблівай мішэнню, у якую ляцяць і ляцяць стрэлы аўтарскага гневу і пагарды, у аповесці з'яўляецца тыповы люмпен-гарлапан з прозвішчам Кіршчэня. Зорны час яго мінуў, але тым не менш ён яшчэ здольны псаваць людзям нервы. Ён і Кулешу не дае жыць і спакойна працаваць. Больш таго, умешваецца ў яго асабістае жыццё і спяганьвае святое пачуццё кахання да жанчыны, якое толькі-толькі нараджалася ў яго сэрцы. Кіршчэня сам памірае нялюдскаю смерцю, пішучы штоначы данос адразу на ўсіх, але ж і сумленным людзям ваджана з ім не мінулася дарма. Жыццё, папраўдзе, ужо развязала, развязае гэты востры канфлікт нашае эпохі. Але пераламленне яго ў канкрэтны лёс людзей усё роўна ўражае і, думаецца, не хутка перастане цікавіць сучасніка.

Хрыстос і Юда, Авель і Каін, дабро і зло, любоў і нянавісць — ад гэтых спрадвечных антыномій жыцця мы не пазбавімся. Але мы павінны зрабіць свой выбар. А пакуль што зрабіць усё для таго, каб адрозніць Антыхрыста, які прыходзіць у свет у абліччы самога Ісуса, зло, якое прыкідваецца добром, нянавісць, якая называе сябе любоўю. Каб не паверыць у лозунгі, якія Дж. Аруэл выставіў яшчэ калі на ўсеагульны агляд: «Свабода — гэта рабства», «Любоў — гэта нянавісць», «Наведанне — сіла». Для беларусаў жа, як даводзіць аповесць А. Жука, самым негатывным вынікам 70-гадовага панавання таталітарызму было вось што. Любоў да роднай зямлі, да сумленнай працы на ёй у рэшце рэшт была, як і ўсё ў нашым грамадстве, дэфармавана, ператварылася ў абьякаваць, ленасць душы. Калі нават чарнобыльская катастрофа не ўзрушыла народ на ўчынак, роўны яго наму подзвігу ў гады Айчыннай вайны... Маўклівае супраціўленне гвалту такіх адзіночак-праведнікаў, як той жа Кулеш (а мы можам прыгадаць і іншых: няма вёскі без такіх, як яны!), уратавала, ратуе нацыю ад канчатковага самазбыцця. Яны глядзяць на сваю зямлю вачыма любові, а таму так шмат бачаць.

Міхась ТЫЧЫНА.

## Салаўі Рыгора Мурашкі...

Да 90-годдзя з дня  
нараджэння пісьменніка



Навука ўстанавіла, што нярэдка ў салаўёў у час спяваў разрываецца сэрца... Спявалі салаўі і ў вірлівы час Вялікай Айчыннай. Іх напеў быў мацнейшы за свіст варажых куль. І таксама, мусіць, у некаторых салаўёў-салістаў разрываўся сэрца.

Перастала біцца ў красавіку 1944 года і сэрца таленавітага сына беларускай зямлі Рыгора Мурашкі...

Нам, нашчадкам, засталіся «спяваць» яго кнігі «Стрэл начны ў лесе», «Прыгранічны манастыр», «Званкі», «Рузікі», «Мюдаўская ноч», «У іхнім доме», «Сын», «Салаўі святога Палікара».

Нарадзіўся будучы пісьменнік 16 лютага 1902 года ў вёсцы Бязверхавічы цяперашняга Слуцкага раёна. Вучыўся ў народнай школе, пасля скончыў валасную двухкласную школу. Два гады, бо пачалася польская інтэрвенцыя, правучыўся ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі. Служыў у Чырвонай

Арміі, узначалваў аддзел мастацкай літаратуры Дзяржаўнага выдавецтва Беларусі. У час Вялікай Айчыннай Р. Мурашка змагаўся з акупантамі ў партызанскім атрадзе на Лагойшчыне.

...Чытаю, перачытваю раман «Салаўі святога Палікара», напісаны ў 1933—1939 гадах. Гэты твор Р. Мурашкі першы раз быў надрукаваны ў 1940 годзе ў часопісе «Полымя рэвалюцыі». Чытаю і адрознаюся ў жыццё беларускай вёскі пасля калектывізацыі.

Сёння мы па-рознаму можам успрымаць гэты падзеі. Нярэдка бытуе думка, што пісьменнікі няправільна асэнсавалі гісторыю бацькаўшчыны. Але пры гэтым забываецца, што немагчымы строга каляндарны падыход да літаратуры. Тое, што было прымальным у грамадстве, літаратуры, крытыцы, напрыклад, у 30-я гады, магло страціць актуальнасць, гістарычную істотнасць у канцы XX стагоддзя. А мастацкія

## Каб не заснуць навечна...



З Беластока прыйшоў у «ЛіМ» прыемны дарунак — зборнік успамінаў Георгія Валкавыцкага «Віры», што стаў пятай кніжкай у Бібліятэцы Беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа», якая выходзіць пад рэдакцыяй Яна Чыквіна. Кніжка мае падзаглавак: «Нататкі рэдактара». Тыя з нас, што даўно ведаюць беластоцкую «Ніву», адрозна згадаюцца: гэта той самы спадар Валкавыцкі, які стаў ля вытокаў газеты і больш чым трыццаць гадоў рэдагаваў яе.

Г. Валкавыцкі піша па сутнасці гісторыю «Нівы». Асобныя рэаліі ўласнага лёсу — толькі дапаўненне да таго галоўнага, чаму прысвяціў сябе, што стала і прызваннем, і грамадскім абавязкам як перад беларусамі, што жывуць на Беластоцчыне, так і перад усёй Беларуссю.

У падобным сцвярдзенні няма перабольшання. Прыгадаем, што «Ніва» пачала выходзіць якраз тады, калі ў нашай рэспубліцы сама квітнелі ружы звышінтэрнацыяналізму, і прыклад беластоцкіх сяброў (як відаць з кнігі, ім было вельмі і вельмі нялёгка, як нялёгка і цяпер, у рыначнай Польшчы) падтрымліваў і абнадзейваў тых, хто і на сваёй гістарычнай Радзіме не хацеў мірыцца з нацыянальным нігілізмам, звужэннем ужывання беларускай мовы.

Г. Валкавыцкі — чалавек не пазбаўлены гумару. Гэта адчуваеш з першых радкоў успамінаў: «Журналістам я стаў па наўнасці. Відаць, прыроднай, бо яна дагэтуль ставіць мяне часта ў клапатлівыя сітуацыі». Гэта пачуццё гумару неаднойчы дапамагала спадару Валкавыцкаму.

Калі ж папраўдзе, Г. Валкавыцкі не адрозна ступіў на журналісцкую сцяжыну. Як і ў мно-

гіх з яго пакалення, жыццёвыя планы скарэктывавала ліхалецце: «Вайна спляшчыла амбіцыі, вызначыла іншыя памеры і годнасці. Да пра пацягнула з нуды. Дзякуючы гэтай няўтольнай валадарцы, я і напісаў усе свае беларускія вершы. А колькі ў ніўскі час нудзіўся лічаныя хвіліны, напісаў іх мала».

Пасля вайны (у тыя падзеі ён вернецца, прыгадваючы сваё першае наведанне Беларусі ў якасці рэдактара «Нівы» (Г. Валкавыцкі вучыўся на ўніверсітэцкіх курсах, крыху ў ўніверсітэце і раптам — нечаканая праноса паехаць у Савецкі Саюз. Пасля гэтага аўтар заўважае: «У 1954 годзе скончыў я Літаратурны інстытут (адзінаственны в міре), і пытанне «што дала?»), якое дагэтуль тайком скрабало па сэрцы, устала ў поўны рост». Пра вучобу ж — ні слова. Праўда, сёе-тое пра яе згадае пазней, пад час чарговага прыезду ў Савецкі Саюз і сустрэчы з колішнімі аднакашнікамі па Літаратурным інстытуте, даўшы адначасова сціплую, але вычарпальную характарыстыку Яўгенію Еўтушэнку і некаторым іншым цяперашнім паэтычным мэтрам. Але, паўтараю, згадае «лімаходзь», бо кніжка — не пра вучобу ў «адзінаственном в міре», а «нататкі рэдактара». Рэдактара, якога на той час яшчэ не было, як і не было самой газеты, якую ён мусіў узначаліць.

Зрэшты, тады Г. Валкавыцкі наўрад ці дапускаў, што нешта нахатал «Нівы» можа з'явіцца. Ён, не ў прыклад іншым, не саромеецца прызнацца: «Маё ўяўленне аб тутэйшых беларусах пахла белаежскім засценкам. Усё, што ляжала за пушчай, заставалася загадкай, таемнічым і неабжытым архіпелагам. А ў той час беларусы Беластоцчыны ўжо падавалі

творы — і ёсць адлюстраванне гісторыі пэўнага гістарычнага прамежку.

Рыгор Мурашка паказвае сябе ў гэтым рамане знаўцам сродкаў літаратурнай мовы. Хоць і сустракаюцца ў творы дыялектызмы, але не трэба забываць, што літаратурная мова пачынала толькі складавацца ашчэ. Прайшло шмат гадоў. А яксць айчыннай сувязі не на шмат змянілася. Чытаем у рамане: «Грушэўскі... выклікаў раён. З усіх бакоў чучен быў мышыны піск, квактанне жаб, шапаценне, а голас з раёна не прыходзіў».

Раман Р. Мурашкі пэўным чынам пераклікаецца і з апошнюю 3. Бядулі «Салавей». Сымон Бядулі не хоча быць панскім салавём у прыдворнай трупе Вашамірскага. І ўцякае з замка ў лес — спяваць прыродзе: ён здольны быў імітаваць разнастайныя гукі прыроды. Васіль Гарбач Р. Мурашкі — камсамольскі актывіст. Характары Васіля і Сымона вельмі блізкія. Бо ў любым грамадстве былі і ёсць бедныя, таленавітыя салаўі і зможныя мокрыва курыцы.

Знаёміць нас Р. Мурашка з паэтычнай легендай.

Аднойчы, шукаючы ратунку, завітаў у лес стары Палікар. Упадабалася яму адно месца, непразлазнае, дзікае, — за тое, што там не было людзей. І застаўся чалавек жыццё сярод жыёл. Пабудаваў будку з галля, пакрыў карою, назбіраў на лажак сухога лісця. «Яшчэ сонца не ўзыходзіла, а над будкай усчынаюцца ўжо сваю гаману птушкі, заводзіць песню салавей, а

яму азваюцца з усіх канцоў лесу іншыя салаўі. Прачнецца чалавек, выйдзе з будкі, умыецца расою і ўдзячныя малітвы богу пракажа».

Збіраў Палікар ягады, грыбы, ядобныя карэньчыкі раслін. І толькі тыя яйкі, што пагублялі самі птушкі, бо новы лясны жыхар зарокс парушаць спакой, які нарадзіўся, як думай Палікар, каб славіць Бога.

Толькі зімой было сумна Палікару — без салаўёў.

Пасля людзі сяліліся ўсё бліжэй да Палікара. І хутка вырасла цэлая вёска Палікараўка. І большасць пражываў у вёсцы, безумоўна, Салаўі. Побач вёска Казіны Брод. І туды цягнуцца карані сваяго Палікара, карані Салаўёў. Пра гэтых Салаўёў, іх сваякоў, справы пасля калектывізацыі і распавядае Р. Мурашка.

Зможнік Сымон Салавей быў раскулачаны і высланы з вёскі. А гэта дзядзька цяперашняга Антося Салаўя — сакратара сельсавета: «У Салаўя твар лісны павернуты да сцяны, але вокам глядзіць на іх (наведвальнікаў). Ён толькі што вельмі старанна пісаў нейкія спісы». Чытач адразу зразумее, якія спяваюць кіраўніцкія салаўі ў сельсавете. Не салаўі — а абскубаныя верабі ў паўлінавым пер'і.

З сімпатый малое пісьменнік Яніну — жонку Антося. Жанчына шчодрой душы не можа зжыцца з Антосем. «Якая гэта пара, калі ў яе жылах кроў гарыць, як агонь, а ў яго лёд на душы і на сэрцы».

Але, нягледзячы ні на што, Яніна адчувае сябе салаўіхай...

Спраўдны «Салавей» у творы — і настаўнік, кіраўнік сямігодкі Васіль Гарбач. Ён кахае Яніну як чалавека, як асобу, а каханне яго да Зоі — самае сур'ёзнае. Менавіта Зоі ён аднойчы прыносіць цэлы букет рамонкаў.

«Спявае» па-казлінаму ў творы і Салавей-крамнік, які пры дапамозе гарэзкі камандуе аднавяскоўцамі.

Сябруюць у Р. Мурашкі Салавей-сакратар і Салавей-крамнік. Толькі агіднае і крывое гэтае сяброўства. Злосна спявалі, сцвярджае пісьменнік, вярхоўна-гегемонныя салаўі ў беларускіх вёсках пасля калектывізацыі.

«Мне самотна, мой невядомы продак», — так назваў Р. Мурашка адзін з раздзелаў рамана. Мне як чытачу таксама самотна, чытаючы пра сумныя старонкі з гісторыі бацькаўшчыны, пра час, калі спявалі дрэнныя птушкі ў салаўіным пер'і.

І апошні салаўіны крык рамана — Яніна ў горад уцякае ад ненавіснага мужа. А Зоя з горада, наадварот, вяртаецца ў вёску. Да калектывізацыі. Свайго люблага Васілічка, як яна яго ласкава называе, хто калісьці ёй дарыў рамонкі.

Перачытана апошняя старонка. Яшчэ доўга чытачам будучы спяваць салаўі. Салаўі нашчадкаў сваяго Палікара. Салаўі вечна-свояго кахання.

Салаўі таленавітага пісьменніка Рыгора Мурашкі.

Кастусь КАРНЯЛЮК,  
аспірант Інстытута  
літаратуры  
імя Янкі Купалы.

свой голас. У тутэйшых школах беларускія дзеці навучаліся роднай мове. Гарадок беларускай песняй палоніў Варшаву. Пакарыў і мяне, ды сталася гэта пазней». І яшчэ адно такое ж прызнанне: «Наш паходны лозунг «Не саромецца беларускасці!» і на беластоцкім папахаву ўтапічнасцю. Людзі не луналі ў аблокамі. Мая маці, даведваюшыся, што я стаў беларускім рэдактарам, не падзяліла маёй радасці, засмуцілася і сказала:

— На беларускай справе яшчэ ніхто добра не выйшаў.

Можна, канечне б, у гаворцы пра кнігу гэтыя мясіны апусціць, кіруючыся тым, што сам чытач здагадаецца пра ўсё. Аднак, як на маю думку, яны якраз да месца. Бо разважае гэта не толькі сам Г. Валкавыцкі і не адно блізкія яму людзі. За словамі гэтымі — роздум многіх і многіх сённяшніх беларусаў, хто перастаў лічыць сябе беларусам, цураецца сваёй мовы. Не верыць, як не страшна, што нечага можна дасягнуць у справе адраджэння беларускасці. Г. Валкавыцкі ж здолеў узняцца над тым сабой ранейшым, ён стаў цяперашнім, які праграмаў жыцця свайго, рэдактарскай дзейнасці зрабіў лозунг: «Каб не заснуць навечна».

Г. Валкавыцкаму, праўда, пашанцавала: на самым пачатку журналісцкай работы ён сустраў неабякавага чалавека. У Польшчы, як і ў нас, тады ўсімі справамі займаўся партыя. Сакратар па прапагандзе Беларускага ВК ПАРП Мар'ян Ксёнджа аказаўся, на шчасце, не апаратчынам. Скажам, сакратар польскага Саюза пісьменнікаў Ян Марыя Пігес, пабыўшы ў Беластоку, «здзіўляўся, што ўпершыню сустраў намітэт, які цікавіцца літаратурным рухам». Менавіта М. Ксёнджа пры першай жа сустрэчы сказаў Г. Валкавыцкаму пра «нейкія «беларускія» выданні, з якімі, магчыма, буду мець дачыненне».

У кнізе падрабязна ўзнаўляюцца ўсе рэаліі падрыхтоўкі будучай газеты. Пачынаецца даводзілася, як кажуць, з нуля. З выбару назвы: «Адкінуў двухчленныя назвы. Яны ад бяспілля выказаць думку каратка. А імя часопіса — сіслая думка... Не ўсе ведаюць беларускую мову, а нам неабякава асацыяцыі, якія выклікае ў людзей тыдзенькі. Вельмі хацелі ўплесці гістарычнае карэнне». Спыніўся на «Ніве», невыпадкова: «Беластоцкія, аднак, не пашанцавала з беларускімі выданнямі. Паспрабуецца, напрыклад, адап-

таваць «Мужыцкую праўду». «Сялянская праўда?» «Вясковая праўда?» Вузка... Гэта наша адзіная газета на беларускай мове».

Калі ж пачалася беластоцкая «Ніва»? Ды, бадай, 1 лютага 1956 года, калі Г. Валкавыцкі быў прызначаны на пасаду галоўнага рэдактара. А днём нараджэння стала 4 сакавіка. Дагэтуль пабачылі свет два пробныя нумары, але менавіта з сакавіка выданне газеты стала рэгулярным. Гэта падзея мела шырокі водгук як у самой Польшчы, так і за яе межамі. Водгукі былі самыя прыязныя. У тым ліку і на Беларусі. «У «Звяздзе», а затым і ў «Советской Белоруссии» з'явіліся артыкулы, у якіх цэнтральныя беларускія газеты высока ацанілі напрамку нашай дзейнасці, — піша Г. Валкавыцкі. — Прыслалі прыветлівыя лісты беларускія пісьменнікі, а малады паэт Ніл Гілевіч пераклікаўся вершам «На правдесні». У красавіку рэдакцыю наведаў Пятро Глебка».

У кнізе згадваюцца абставіны беластоцкага літаратурнага і культурнага жыцця, узнаўляецца атмосфера, што панавала ў краі. Тут апавядае аб тым, як партыя «Нівы» машыні, квітнелі, буйлі на глебе паразумення. І аб тым, хто і што перашкаджала папулярнасці газеты, не давала ёй магчымасці выходзіць за межы Беластоцкіны, забаранялі падпіску на Беларусі, паціху «апрацоўвалі» пісьменнікаў, якія падтрымлівалі з «Нівай» цесную сувязь. «Выйгравалі артадоксы, праігравала дружба» — сведчыць наконт гэта Г. Валкавыцкі.

На жаль, Г. Валкавыцкі часам піша занадта сіслы. Скажам, значнае: «...адкрылі рубрыку «Сустрэчы з землякамі». А гэта ж было выдатнае пачынанне. Нешта нахшталь нашай, лімаўскай «беларусы ў свеце». Неабходнасць рубрыкі Г. Валкавыцкі абгрунтоўвае так: «Кожная меншасць, у тым ліку і нацыянальная, як правіла, хварэе на комплекс непаўнацэннасці. Наша грамада таксама падверглася нападу гэтай немачы. Раслі шэрагі нацыянальных параноікаў, разбітых беларускім паралічам індывідуумаў «з нідакуль», а антыўрусаў страшэннай хваробы мы не выгадалі. Нашы дзяжурныя лозунгі, што пачыналіся заклінальным словам «любі», народ сур'ёзна не ўспрымаў (прыгожыя лозунгі людзям прыеліся), на больш арыгінальныя, нахшталь багушэвічавага «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлілі», налажыў вета пільны

цэнзар. Будзем тады карчаваць паразіта жыццём і справамі тых падляскоў, што, нягледзячы на «тэфрае» паходжанне, дабіліся выдатных поспехаў. Словам, даказваць: наша «горшасць» не прыродная!».

За ўсім гэтым стаяў найперш галоўны рэдактар газеты Г. Валкавыцкі, хоць нідзе не гаворыць у гэтым сэнсе пра сябе. Найчасцей прамаўляе пра іншых, хто разумеў яго і імкнуўся па меры магчымасці памагчы. Не абмяне і тых, хто ўстаўляў палкі ў колы добрай справы. І чым далей чытаеш «нататкі рэдактара», тым болей пераконваешся: гэта ж проста-такі пашанцавала беластоцкам, што знайшоўся такі чалавек, як Г. Валкавыцкі, які з'яўдаўся вакол сябе аднадумцаў, заклапочаных беларускай справай.

А ім жа было вельмі нялёгка: «Сярод журналістаў ніўцы былі галышамі. Грэліся абяцанкамі. Самому рэдактару яшчэ цяжэй. «Пройдзе крыху часу, — гэта ўжо запіс 1967 года, — і я пачую небывалую вестку: у «органах»... ставілі пытанне «што рабіць з «Валкавыцкімі»? Ад рогату пакоціцца. Сакратар адказаў, што я не такі чорт, якім мяне малююць. Сур'ёзна, вестка ўзняла дух: мяне яшчэ нехта баіцца...» Інакш і не магло быць, калі многія жылі адным: зрабіць усё магчымае, каб беластоцкія беларусы паранейшаму «спалі». А тут лозунг — «каб не заснуць навечна». З 1983 года ён знайшоў і канкрэтнае ўвасобленне. Ніва завяла пастаянную рубрыку «Шляхам гадоў»: «Якраз асцядаў я Мікалай Гайдук. Заездзіў кабылу гісторыі». З тых гістарычных эсэ нарадзілася кніга «Паратунак», ажно дваццаць аркушаў, на старонках якой ажываюць неўміручыя воблікі Міндоўга, Усевалада Гарадзенскага, Давыда Гарадзенскага, Усяслава Полацкага і іншых. Кнігу гэтую плануе выпускаць сёлета наша выдавецтва «Онацтва».

Калі гаворка зайшла пра кнігі, дык і іншыя аўтары, якія пачыналі свой літаратурны шлях у «Ніве», выдаваліся ў Мінску: Алякс Барскі, Сакрат Яновіч, Ян Чыквін... Апошні запіс у нататках датуецца 1987 годам. З адыходам Г. Валкавыцкага на пенсію завяршыўся адзін з самых важных перыядаў у гісторыі беластоцкай «Нівы», звязаны з яе станаўленнем, набыццём твару, і пачаўся другі.

Кніга Г. Валкавыцкага — дакумент часу. А да дакументаў трэба ставіцца з павагай.

В. АСТАПЧУК.

# Года Добры пачатак...



СТУДЗЕНЬ

Першыя нумары часопісаў — своеасаблівыя заяўкі на цэлы год? Бадай што так. Прынамсі, чытаць (а часам і перачытваць) ёсць што.

З паззі вылучыў бы влічкую падборку вершаў У. Паўлава ў «Маладосці». Асабліва «Паласа адчужэння». Здавалася б, прыватны фант: паўсюдна ля дарог па загадзе гора — начальнікаў пазнішчалі так званыя паласы адчужэння, забываючы, што пасевы ўздоўж дарог паглынаюць з выхляпніц газавую аутруту, даў мажлівасць аўтару перайсці да абгульнення, зірнуць на жыццё грамадства, пазбаўленага перспектывы:

Раскулачвалі, Морам  
душылі народ.  
На этапах стралялі і ў  
сутарэннях.  
Вінаватых няма за ўсе  
семядзят год.  
І не бачны ўжо край паласы  
адчужэння.

Усцешваюць высокім паэтычным майстэрствам падборкі М. Аўрамчыка і П. Макаля («Польмя»). У тым жа «Польмі» — чарговая сустрэча з М. Слэднёвым. Ды і цяперашняе сярэдняе пакаленне, як сведчаць вершы М. Дунсы і А. Салтуна («Маладосць»), адыходзіць ад «ціхай лірыкі», да праблем сучаснасці, з болей успрымае бедны народныя, з гневам гаворыць пра тых, хто гэтым бедам спрыяе сваёй дзейнасцю, а калі правільнай — бяздзейнасцю.

Першую частку новага рамана «Вяртанне да вёскі» І. Чыгрынава прапанаваў «Польмі». Вядома, знойдзена і ахвотнікі паніць, што ўсё доўжыцца і доўжыцца «серыя», аднак жа гэта не проста працяг знамяцітага верамайскага цыкла. І, Чыгрынаў, які і дагэтуль у асэнсаванні падзей мінулай вайны выступаў у многім першааддзяльчым, не збярэцца апусціцца ніжэй мастацкай паніці, ім жа самім пастаўленай. Далейшае развіццё атрымалі вобразы Зазыбы, Чубара, але адначасова новае напавненне набыў і вобраз Масея Зазыбы. Гэтым паспрылі дзве акалічнасці. Па-першае, дэмакратычныя працэсы ў грамадстве, якія далі магчымасць гаварыць усю праўду пра сталінізм і пра тое, як ён знішчаў, калечыў людзей. Па-другое, І. Чыгрынаў пазалетаўшым годам сустракаўся з прататыпам літаратурнага персанажа, умо згаданым Масеем Слэднёвым. Таму ў мастацкую плынь арганічна ўваходзіць тое, што тычыцца знаходжання Масея Зазыбы ў сталінскіх лагерах, дапамагаючы лепш спасцігнуць усю складанасць яго характару. У дадатак і сюжэтнае спружына новага чыгрынаўскага рамана сцігнута вельмі моцна.

Апошнім часам паменшала ў часопісах апавяданняў — найперш лакальных, глыбока-псіхалагічных твораў, якія могуць сказаць і пра наш час, і пра людзей. І таму асабліваю ўвагу прыцягваюць апавядання Б. Сачанкі («Польмя»). Гарадок на Палессі — пра чарнобыльскі боль, які аўтару асабліва пакутліва ўспрымаць, бо сам ён родам з мясцін, дзе найбольш пекальнае ўздзеянне радыяцыі. Напісана прайнісна, з вялікім адчуваннем далучанасці да страшнай бяды. У рэшце рэшт, апавяданне В. Сачанкі лучыцца і з тапірэдымі чарнобыльскімі творамі — і яго самога. І з раманам «Злая зорка» І. Шамякіна і з апавяданнем «Львы» І. Працінкіна. І з кнігай М. Мятліцкага «Палескі смутак...» І іншыя апавядання В. Сачанкі пераконваюць, што аўтар іх па-ранейшаму застаецца адным з майстроў малага жанру. Апавяданне ж «Чорт з Суматры» — яшчэ ўклад у пакуль што кволаў беларускую фантастычную навілістыку.

«Прытчы і метафары» Я. Сіпанова («Маладосць») — «Аб'ява ў газеце», «Перад гільяцінай», «Зона», «Перавернуты» і іншыя, відаць, частка новай празаічнай кнігі — буйства фантазіі і самай што ні ёсць зямныя праблемы. Я. Сіпанов, дзякуючы магчымасцям самога

жанру, удала выкарыстоўвае ўмоўнасць, гратэс, і выходзіць да таго вечнага, набалелага, што хвалывала людзей заўсёды і хваліць сёння. Хто мы ў гэтым складаным, супярэчлівым свеце, куды ідзем, дзеля чаго жывём на грэшнай зямлі? Кожнае новае пакаленне ставіць гэтыя пытанні, асэнсаввае іх на новым віткі. Надарэецца, што да адказу не набліжаецца, а яшчэ болей ускладняе яго. Ды хіба літаратура можа супыніцца на паўдарозе?

З твораў маладзейшых аўтараў адзначу апошні М. Сердэюкова «Страчаны рай» (у «Маладосці» змешчаны не пачатак) апавядання А. Шагуна («Польмя»). А той, хто не чытаў «Сповідзі» Л. Геніюш (зварот да вас, рускамоўнае спадарства), бярыце ў рукі «Нёман», дзе яна змешчана ў перакладзе В. Тараса. Тут жа М. Валюшка пераўвасобіў паўсюду «неверагодную» але праўдзівую гісторыю ў дакументах і фактах» В. Гілевіча «Палтэргейст». У гэтым жа нумары не прамініце артыкул В. Быкава «Мёртвым — не баліць, балюча — жывым». Гэта аўтарская прадмова да апошні «Мёртвым на баліць», якая выходзіць у заходнеберлінскім выдавецтве «Прайпел». Другі раз выходзіць — упершыню яна там пабачыла свет яшчэ ў 1966 годзе, калі ў нас гэты твор замоўчвалі. Была толькі публікацыя ў часопісе «Маладосць», а рускамоўны пераклад — у «Новым мире». І гнёт аглабелішчыкаў ад літаратуры, а таксама пільных ідэалагічных работнікаў, што ўбачылі ў творы ачарненне вайны з фашызмам. Чаго каштавала яму гэтая апавесць, і раскажае Васіль Уладзіміравіч у згаданым артыкуле.

Таксама ў «Нёмане» — унікальны помнік беларускай філасофскай думкі «Гэтым пераможам!» (прадмова «Прак у сваёй Айчыне» і пераклад У. Конана). Аўтарам гэтага артыкула, альбо, як вызначае жанр У. Конан, «праорчых эсэ» з'яўляецца публіцыст, літаратурны крытык У. Самойла. Эсэ было апублікавана ў 1924 годзе пад псеўданімам Суліма ў «Зборніку грамадзянскай мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Заходняй Беларусі». Думкі Сулімы гучаць сёння гэтак жа актуальна, як, скажам, і выказванні Ігната Абдзіраловіча ў яго філасофска-публіцыстычным нарысе «Адвечны шляхам», што публікаваўся ў зборніку «Вобраз-90».

А цяпер зноў вернемся да «Польмя». Над рубрыкай «Вяртанне» — парэс жыцця і творчасці Я. Лёсіна «Жывіце без мяне...», напісаны А. Мясніковым. Малавядомыя фанты і тыя, якія аўтар уведзёць ва ўжытак упершыню, узнаўляюць воблік аднаго з самых выдатных нашых адраджэнцаў.

У кантэксце часу глядзіць У. Арлоў («Прысуд выканаў невядомы») на постаць і рэвалюцыйную дзейнасць Ігната Грынявіцкага. Асоба складаная, супярэчлівая, але ж гэта — таксама наша гісторыя. Як і гісторыя — жыццё Л. Геніюш, пра якую піша М. Арона («Спаўданне беларускай ідэі»).

Моцная ў першых нумарах і публіцыстыка дня: паслячарнобыльскі маналог А. Казлова «...і птушкі не спяваюць» («Польмя») і «Невядомыя» вайны В. Зданюка («Маладосць»). А яшчэ ў «Маладосці» — пачатак «Гісторыі Беларусі» ў ілюстрацыях М. Чарніўскага. Варта пэўна, наклапаціцца падпісацца на часопіс, бо пакуль гатаў гісторыю выйдзе асобным выданнем, а яна ж спатрабіцца кожнаму школьніку і студэнту.

Толькі што лёг на мой стол першы нумар «Беларусі». Прыпалзіўся. Дарэчы, і значна падаражэў (у розніцу) — ажно два рублі за нумар. Так што таксама лепей падпісацца. Тым больш, «Беларусь» годна трымае сваю тэорыю марку — паверце пакуль што на слова.

А. АН-ЕВІЧ.



## Васількі Багдановіча

Дзе вышыня нябёсаў, нібы храм, — там продкаў душы птушкамі гамоняць. І на зямлі тут любя ўсё вачам. Тут васількі—ці нечы спеў, ці споведзь! Ад волжскіх плёсаў, ад высокіх стром душа, як пілігрым, і днём і ноччу спяшала, каб пачуць, як спее гром і цёплы дождж з калоссямі шапоча. Адкуль у гэтай сціплай старане такая чысціня жывой сінечы, што сэрца ў цішыні, нібы струну, кране і запалоніць музыкой навечна! Які на свеце чарадзей, калі сюды насенне дзіўнага блакіту занёс аднойчы, небам каб цвілі у полі кветкі і дружилі з жытам! Над вамі промень ціўкне птушанём і, радасны, да самага змяркання, напоўнены святлом, адным святлом, пляскаў лёгкіх слухае дыханне. Як аганькі, свяціце, васількі, і мне шапніце ў дзелях-далячынях пра родны край, дзе ў курганах вякі заснулі сном між кветак — сініх-сініх...

## Грузінскі матыў

Грузія!  
Я слухаў тае песні,  
хлеб твой еў і піў тваё віно.  
Голас твой — арліны, паднябесны  
у маёй душы жыве даўно.  
Воблік твой, прызнаюся, прыгадаў  
на дарогах іншай старані,  
воч тваіх прыгожыя пагляды —  
таямніц чароўныя агні.  
Хоць марнеў ад службы ў Марнеулі,  
ды аблашчан морам быў тваім  
у Батумі. (Жорстка сёння кулі  
вырашаюць спрэчку між грузін).  
Па праспекце Руставелі слынным  
у Тбілісі пахадзіў не раз.  
Я спазнаў характар твой гасцінны,  
шчодрасць, што жыве не напаказ.  
А слягоня — кроў, як недарэчнасць,  
на шляхах маршчыністай зямлі,  
злосць агнём плюе на чалавечнасць,  
сее слёзы, боль, журбу магіл...  
Там, дзе слухаў рэчкі, як напевы,  
сёння дрэвы моляцца за ўсіх.  
Горды край — краіна Сакартвэла.  
Стынуць горы з горыччу жывых.

...і я спусціўся з воблакаў аднойчы  
на гэтую зямлю, дзе мне цяпер  
усё часцей у сны прыходзяць ноччу  
то дзікі чалавек, то дзікі звер.  
Іх галасы — дрымотныя, як пушча,  
хачу спасцігнуць, разгадаць — чаму  
у іх пагледах цёмна, невідуча,  
як быццам дым густы іх агарнуў.

Але яны мяне наскрозь свідруюць,  
нібыта патрабуюць — з намі будзь,  
забудзь свой род, імя сваё забудзь,  
сваю душу — і ў нашай будзеш скуры.  
Мы ўмеем спрытна за сваёй здабычай  
сачыць — і ты навучыся.  
Ну што,  
ты згодзен быць такім жа паляўнічым,  
якога не расчуляць боль ці стогні!  
...Сон скончыцца, а горыч застаецца,  
не выплюнуць якую, а насіць,  
як стрэмку ў воку, як рубец ля сэрца,  
як чорны след, якога не адмыць.

## Ранак маладога сонца

На золку прачнуцца, Умыцца  
калодзежнай свежай вадой,  
з якой гаманілі зарніцы,  
як голле, начною парой.

Грымоты схаваліся ў лісці.  
Дажджынікі, як гукі тых слоў,  
што выдыхнуў бор смялісты,  
вітаючы завязь садоў.

Пачатак пчалінага лета  
і ластаўчыных турбот.  
А промень, што глянне над светам,  
яшчэ, як і ты, без журбот.

Яшчэ — і жыццё на пачатку,  
як летні разбуджаны дзень.  
І сонца даверу пячатку  
на круглы калодзеж кладзе.

Адвыканне ад ласкавых слоў —  
замыканне сэрцаў на завесы,  
і таўсцее адчужэння слоў  
між людзьмі, занятымі прагрэсам.

Паўзабытым рэхам — той дакор,  
што калісьці апякаў за чэрствасць.  
І маўчыць душа, як голы бор,  
у якім больш ягадак не чэрпаць.

Пачатак лета. І траву ўжо косяць  
на гарадскіх газонах, у дварах  
мікрараёнаў — ім гукаць пад восень  
дзяцей, што ў дальніх зараз лагерах.  
Май паспрыяў і на дажджы, і росы —  
і рана сёлета падскочыла трава.  
Дазіметрыст зноў ходзіць па дварах,  
што без дзяцей — пустынна-безгалосыя.

Між апор — металічных, бетонных,  
што ў нагу са стагоддзем ідуць,  
мне—цымбалы, як рэкі, зазвоняць,  
гуслі продкаў між зор загудуць.  
Хай шапочуць цыганкамі ночы:  
— Не шукай больш дарогі назад...  
Зоркі ростань няхай прарочаць.  
Пра сустрачу шуміць лістапад!  
Ліст халодны пад ногі кладзецца.  
Дзікай птушкі залее пяро.  
І ля самага грэецца сэрца  
кожны гук, што глыбей, чым Дняпро.

Снягі высокія зімы.  
Крамяны захад ад марозу.  
Плывуць духмяныя дымы;  
з іх кожны — з воблікам бярозы.

І на вачах расце пад небам  
зямля, здзіўлёная сабой.  
Тут — прычашчаўся чыстым снегам,  
тут — ачышчаўся цішынёй.



# ЯЖОЎСКОЙ РУКАВІЦЫ ЦЕНЬ...

Алесю ЗВОНАКУ — 85 гадоў

«Дваццаць з архіпелага ГУЛАГ» — так называецца малая кніжка нарысаў, эса, прысвечаная сталінскім ахвярам — жывым і мёртвым. У ёй прасочваюцца лёсы Мацея Сяднёва, Станіслава Шушкевіча, Барыса Мікуліча, Сяргея Грахоўскага, Андрэя Мрыя і іншых пісьмемнікаў. Адзін з іх — Аляксей Званак.

АУТАР.

Што гэта з ім? Галава цяжкая, быццам ватная, а ў патыліцы смыліць, як бы хтосьці набіў туды цвікоў.

Нейкая сіла прымусяла расплюшчыць вочы. Спачатку не мог дацямаць, што гэта з ім, хто гэта гарача дыхае яму ў самы твёр.

Проз нейкае імгненне здагадаўся, што гэта — аўчарка стаіць над ім, гатовая ўпіцца вострымі зубамі ў горла. Здагадаўся, але не спалохаўся чамусьці. Страху не было. Была адно смага, хоць мароз, ведаў, стаяў пад сорака...

З-за марозу ён і знясілеў. Ішлі хутка, канваіры не давалі спыняцца, падганялі, пагражалі расстрэлам. 78 кіламетраў — гэта табе не шацыр. А мароз дастае ўсё роўна. Добра, што перад адпраўкай пазнаёміўся з ветэрынарным урачом, Дзянісаў, здаецца, яго прозвішча, той даў яму гэты шынель, узяўшы сабе ягоны плашчык. У шынелі куды цяплей было. Не акалеў, пакуль везлі спачатку цягніком, па Транссыбірскай магістралі, а потым пехам у Марыінскі лагер, што пад Краснаярскам...

Усё яшчэ як праз сон пачуў:  
— Канчай яго, чаго цырымоніцца!  
Нехта другі запярэчыў:  
— Кончыць заўсёды паспеем... Чалавек, як-нікак...

Скарочаны варыянт.

## 3 ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Вольга РУСІЛКА

Марыя БАРАВІК

### Васьмірадкоўі

І ад нязнанае тугі  
Раптоўна сэрца страпянецца.  
І не пачуюць берагі,  
Што ў іх жывая хваля б'ецца.  
І больш не забаліць лісцё  
Сухой і стомленай галінцы.  
І нема закрычыць усё,  
Што ў свет не здолеа прабіцца.

Як мяне мама ратавала  
Ад самай дробязнай бяды!  
І — аддала мяне вакзалам  
На незлічоныя гады.  
Яны ляцяць паражнякамі,  
Ніякай сіле не стрымаць.  
І цяжка думаю начама:  
Як жа мне маму ўратаваць!

Маё жыццё прыснілася другому,  
І апякло, і шчасцем узнясло.  
А ад мяне нібыта уцякло  
Маё жыццё — прыснілася другому.  
І дом, і цень, і шэпат незнаёмы...  
І собіла ж камусьці урачы!  
Маё жыццё прыснілася другому,  
І ён заплакаў раптам уначы.  
г. Віцебск.

Галіна ДАШКЕВІЧ

### Жанчына ў чорным

У маім найласкавейшым краі,  
Жытнёвым і зорным,  
Часцей і часцей сустракаю  
Жанчыну ў чорным.

Чарнобыльскай даўняй тугою  
Зажураны вочы.  
Вядзьмарка-нядоля над ёю  
Скуголіць-рагоча.

Мне стрончыю лютая сцюжа  
Рве сэрца на часткі.  
Каго пахавала ты? Мужа?  
А можа, дзіцятка?

Спляліся бяда і пракляцце  
У сумесным хаўрусе.  
У чым вінаватыя маці  
Маёй Беларусі?

Прырода зямлю аздабляе  
Красой бездакорнай,  
І ўсё ж як дакор выступае  
Жанчына ў чорным...  
г. Мазыр.

## 24 жніўня 1991 года

Спыніся, мітусня і шум, —  
Свабода на Манежнай плошчы,  
Крывёй сыноў адвёўшы глум,  
Свой голас у тузе палосча!

Ды згіне доўгі наш атлум  
Ва ўсіх кутках усёй краіны!  
Гармонію жалобных дум  
Адчуйма ў гэтых хвілінах!

Гармонію вачэй і душ.  
Бяда, ты нас адратавала!..  
Злачынцы браліся за гуж...  
Ім дужасці не бракавала.

Ім бракавала пачуцця,  
Якім жыве душа народа.  
Вядзе да іншага жыцця  
Трагічная падзея года.

Ды сёння вуліца вядзе  
Жалобу на зямлі пакутнай.  
Балючы дзень,  
Духоўны дзень,  
У думнай постаці магутны.

Гармонія жалобных струн —  
На могілках ля вашых трун.  
Зямля вам пухам, абаронцы!  
Але па вас сумуе сонца.

Недасканаласць уяўлення,  
Недасканаласць думак, спраў,  
Недасканаласць сумленне, —  
І гэта ўсё не Бог паслаў.

Той клін мы выбіваем клінам!  
А ці не Новы чалавек  
Душу, як тонкую рабіну,  
Ламаў і рэзаў, гнуў і сек!..

Смяяўся, як яна канала,  
Як светлы промень гас у ёй.  
Замацаваў недасканаласць  
У новай сутнасці сваёй.

### Мой Бог

Не да аблок раслі — да столі.  
Ды ў тут нам росту не стае.  
Гуляе толькі сум на волі,  
Калі наўзрыд душа п'яе.

І ў сон, і ў боль прыходзіць мама  
І дараванне мне дае.



Фота А. МАЦЮША.

цыяльныя брыгады магільшчыкаў былі ў лагеры, бо яшчэ і расстрэльвалі вязняў рэгулярна без суда-следства. Ворэгі народа — значыць, кожны над табой і судзіць, і начальнік.

Над ім, Звонакам, таксама ўвесь час вісеў гэты меч беззакоңня. Часам апускаўся над галавой так нізка, што здавалася, прыйшоў канец, уратавання няма. Але, пэўна, пад асаблівай зоркай нарадзіўся ён, бо адступала смерць, праходзіла міма...

Нарадзіўся ў 1907 годзе ў сям'і мінскага рабочага муляра Барыса Звонака. Давалася выхоўвацца ў дзіцячым доме. У пятнаццацігадовым узросце ўладкаваўся ў акцыянернае таварыства «Кніга — вэсцы». Адначасова заканчваў двухгадовыя агульнаадукацыйныя курсы, каб паступіць ва ўніверсітэт. Пазнаёміўся з некаторымі маладымі паэтамі, і сам з першымі вершамі паспеў выступіць у друку. Анато́ль Вольны і Аляксандр Дудар параілі яму паехаць працаваць у рэдакцыю газеты «Чырвоная Полаччына». Быў адказным сакратаром, узначальваў полацкую філію «Маладняка».

У 1926 годзе разам з Янкам Бобрыкам і Янкам Туміловічам выдаў кнігу вершаў «Пунсовае ранне». Прадмову да зборніка напісаў Уладзімір Дубоўка, на той час ужо вядомы паэт.

З утварэннем Саюза пісьменнікаў СССР А. Звонак (у якасці літаратурнага імя ён узяў не сапраўднае Пятро, а Аляксандр) адным з першых у рэспубліцы атрымаў членскі білет за подпісам самога Максіма Горкага. Білет гэты разам з іншымі дакументамі забралі ў 1936 годзе, калі арыштоўвалі.

Але да арышту заставалася яшчэ некалькі гадоў, і А. Звонак спяшаўся жыць. Хацелася ўдзельнічаць у будаўніцтве новага жыцця. Працаваў на Беларускім радыё, у рэдакцыі часопіса «Маладняк», закончыў літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне педфака БДУ, аспірантуру Акадэміі мастацтвазнаўства ў Ленінградзе. Работа ў Акадэміі навук БССР, у газеце «Літаратура і мастацтва»...

Арыштавалі нечакана. Следчы Уласаў сказаў: «Я і сам перакананы, што вы ні ў чым не вінаваты». Ён узрадаваўся: «Ёсць жа і тут чалавек, які разумее, што не вінаваты». Але далей Уласаў прапанаваў: «Хочаце, напішу пратакол допыту і адпаведным чынам зраблю, што атры-

маеце ўсяго пяць гадоў лагера?» І дадаў: «Зразумейце, пяць гадоў — нямнога. Жыць застанецеся».

Ён адмовіўся прызнаць віну і тым самым купіць жыццё. Уласаў узвіўся: «Усё, з мяне хочіце. Перадаю Кулакову, там адмаўляйцеся, колькі хочаце!»

Што Кулакоў не Уласаў, А. Звонак зразумеў адразу, ледзь трапіў да яго на першы допыт. Следчы не гуляў у ліберальнасць. Пяць ці шэсць сутак без перапынку дапытвалі.

У лютай злосці, што прызнанняў так і не ўдаецца выбіць, інсцэніравалі расстрэл. Пасадзілі ў машыну, ноччу павезлі на могілкі. Загадалі выходзіць. Ствалам пісталета таўкнулі ў спіну. Малажэва мільганула думка: «Ну, яшчэ крок-другі і крок гэты стане апошнім». Не, чамусьці марудзяць, падводзяць назад да машыны. На капоце ўбачыў штосьці белае: «Лісток паперы, навошта ён тут?» Кулакоў сыхнуў: «Стаў подпіс, што ва ўсім прызнаешся, і ўсё. Жывым застанешся». Сам не ведае, адкуль з'явілася тая цвёрдасць — адмоўна паківаў галавой. Следчыя гэтага і чакалі, загадалі: «Станавіся, спіной да нас!»

Ён стаў, узіраўся ў маўклівыя крыжы на магілках. Апошнія хвіліны яго жыцця, дваццаць дзевяць усяго пражыта.

Пра гэта — яго верш «Успамін». Нядаўна напісаны, у 1989-ым: Плавала наўзрыд дажджамі восень, Вецер варушыў салому страх, Між магіл сцяжынкай вузкай, Косай Цёмнай ноччу йшоў я на расстрэл.

Усё чакаў, што грывне раптам ззаду Стрэл праявіцца. Згасне воч агонь: У яго маліць-прасіць спагады? Тут значыства правіць свой закон!

Са здранцвення вывеў голас Кулакова: — У машыну, сволач!

Вярнуўся ў адзіночку. Здаіўся зноў і зноў бягзгладасці абвінавачванняў. Выдумалі неіснуючую контррэвалюцыйную арганізацыю на чале з былым літоўскім падпольшчыкам, начальнікам галоўліту Яшвіцісам. Калі верыць следчым, з нацыяналістычнымі мэтамі аб'ядналіся дырэктар Дома пісьменніка Васіль Залуцкі, пісьменнікі Барыс Мікуліч, Уладзімір Хадзька, Сяргей Знаёмы, Аляксандр Астапенка, Ян Скрыган, Станіслаў Шушкевіч, Сяргей Ракіта, Міхась Багун. Канечне ж, у гэтай контррэвалюцыйнай хейры, як настойліва даводзіць Кулакоў і іншыя, знайшлося адпаведнае месца і яму, Алясю Звонаку.

Дванаццаць месяцаў правёў А. Звонак пад арыштам, з іх чатыры ў адзіночнай камеры. Нарэчце, папярэдзілі: «Падрыхтавацца, хутка будзе суд».

Суд доўжыўся два дні, 4 і 5 кастрычніка 1937 года. Тыя ж самыя надуманыя абвінавачванні. Прысуд: дзесяць гадоў.

Так і прывяла турэмная дарога А. Звонака ў Марыінскі лагер пад Краснаярск. Давалася яму, як і іншым вязням, нямаля перажываць, авалодваць новымі прафесіямі. Стаў геологам. І ў Сібіры працаваў, і пад Нарыльскам. Нават падзякі за ўдарную працу атрымліваў. Адно з іх — як пераможца на працоўным фронце ў гонар 70-годдзя з дня нараджэння Сталіна.

А кожны дзень які-небудзь оперунаўнаважаны, мясцовы «прыдурак» ці канваір мог яго ні за што забіць. Да ўсяго ў яго справе значылася: «Каляндарна». Гэта значыць: як бы ні працаваў, а пакарэнне мусіць адбываць цалкам. Дзесяць гадоў і не меней! Каралі нават за жаданне ісці на фронт. Загадзя аб'яўлялі, што хто будзе працаваць лепш, пойдзе на фронт. Людзі стараліся. Прыходзіў час, аб'яўлялі чарговых ударнікаў. Шчаслівыя зэкі развіталіся з сябрамі, упэўненыя, што праз некаторы час возьмуць у рукі зброю, а іх выводзілі ў сопкі і расстрэльвалі.

Аляксандр Звонак і ў гэтых нечалавечных умовах знаходзіў час, каб нешта пісаць. Для сябе, вядома. Пакутліва, але вершы нараджаліся. І на рускай мове, але і на беларускай, што было ўдвая небяспечней. Тым не менш пісаў. І шкада, да болю шкада, што не зберагліся тыя вершы. Не змог зберагчы. Нават і з дапамогаю сяброў...

У Мінск назаўсёды прыехаў толькі ў 1955 годзе. Ім вязням сталінскіх турмаў і лагераў, творчае жыццё давалася па сутнасці пачынаць нанова. Трэба было пісаць і пісаць, каб даказаць, што яшчэ ёсць «порах у парахунаках», што душа, здарожаная на трывожных ростанях, умее радавацца характаву паўсядзённасці.

Выходзілі кнігі «Тэбе адной», «Запаветнае», «Россып», «Прадчуванне» і іншыя, выступы ў жанры крытыкі, драматургіі, пісаў успаміны, частка якіх увайшла ў зборнік «Неспакойныя сэрцы». Закранаў у вершах і гэты сталінізм. Гаварыць праўду пра гэты цяжкі час лічыў сваім і маральным, і грамадзян-

скім абавязкам. Аднак, як вядома, даводзілася пра многае пісаць іншаземна, а то і проста маўчаць.

Да гадоў рэпрэсіраванага юнацтва змог па-сапраўднаму зьярнуцца нядаўна. Шырокі грамадскі рэзананс мела яго падборка ў часопісе «Полымя» пад назвай «З таго берага». Паэт павёў свой рэпартаж адтуль, дзе была няўпэўненасць у яго заўтрашнім дні і дзе прайшлі ажно дваццаць гадоў яго жыцця. Пад творамі сталі дзве даты: «1939—1987». Перажытае і зберажонае памяццю легла ў паэтычныя радкі, прыйшло да сучасніка як споведзь чалавечай душы, збалелай па даверы, адкрытасці, узаемазуменні і звычайнай чалавечнасці.

Дарэчы, адзін з твораў А. Звонака так і называецца «Спавадальнае». Балюча яго чытаць, хоць бы гэтае прызнанне: «...Ах, як добра, што вышкі не схпіў я тады!» Праз колькі старонак гэты боль падоўваецца, патройваецца, бо гаворыцца пра тое, пра што і думаць было страшна: «Сага аб каханні», «Лёшка Пеплаў», «Тэрарыст». Каб пад кожным з гэтых вершаў не стаялі падзаглаўкі — «Сіблагаўская бэль», «Калымская бэль» — не ва ўсё паверыць бы.

У «Саге аб каханні» ахоўнікі дазваляюць вязням памілавацца, але пры адной умове, што гэта будзе адбывацца на людзях:

...Калігулавым нашчадкам Не сасніць гульні такой: Дзве брыгады білі ў ладкі, Сыта рагатаў канвой...

Лагерныя будні ва ўсёй іх непрывававай змочнасці, трагічнасці паказаў А. Звонак у вершах, якія друкаваў у штоднёвіку «Літаратура і мастацтва», часопісе «Маладосць». І зноў у «Полымі» выступіў, цяпер з падборкай «Пад сярпом беззакоңня». У ёй і ўжо згаданы верш «Успамін», пра тое, як «цёмнай ноччу йшоў я на расстрэл».

У творах гэтых — праўда сталінізму, праўда эпохі, з якой мы паступова развітаемся і з якой нам развітвацца яшчэ доўга. Прынамсі, тым, хто адчуў яе на ўласным лёсе:

...Даўно стаў памяццю здабыткам Той час нашмарны, чорны дзень, А ўсё жыве ў вачах адбіткам Яноўскай рукавіцы цені...

Так сказаў А. Звонак не толькі ад свайго імя, а і ад імя тысяч і тысяч сталінскіх ахвяр.

Аляксандр МАРЦІНОВІЧ.

І, як раней, вядзе да храма Бог светапогляду яе.

І татаў дух мяне вітае, Калі сумленнем я — святая. Пасля дарог у Дзень трывог Перада мной — ягоны бог.

Мне — быць сабой. Мне — жыць не ў ролі — Стамілася ад усяго... Не пакідай мяне ніколі, Бог светапогляду майго! г. п. Падсвілле.

Мікола МЕЛЬНИКАУ

## Перасяленец

1. Душу мне пеціла рунь жыта І сада веснавая квець — Сянала прэч з зямлі абжытай, Што цэзіем завецца, смерць.

Мне наўздагон крычаў аб нечым Бацькоўскі дом, пакуль з воч знік, Вёз назаўжды мяне і рэчы У невядомасць грузавік.

Журба на твар маршчынкай легла, Як гэты шлях — за небасхіл, Ім следам за машынай бегла Маё дзяцінства, колькі сіл.

2. У дзяцінстве я вельмі любіў саджаць Дрэўцы, Але адны з іх Не прыжыліся, А іншыя былі зламаны злой Рукою. З жахам думаю аб тым, Што і я не змогу Прыжыцца На новым месцы Ці злы рок паламае Жыццё, Бо я — перасяленец З зоны жорсткага Кантролю — Зоны радыяцыйнага Забруджвання.

3. Родны кут мой, мілы — Боль мой і самота, Атамнаю сілай Згублены ты ўпотаі.

Час навек спыніўся На тваіх прасторах,

У дварах стаіўся Немы крык дакору.

Не гучаць мянушкі Вуліцаю ціхай — След нясвойскай птушкі След жывёлы дзікай.

Пейню б звонка крыкнуць — Неўцям жмурыць вока, Веснічкі дзесь рыпнуць, Ды не чутна крокаў.

Болей шматгалоса Кут не загамоніць, Не спявае вёска І знямеў гармонік. г. Бабруйск.

Уладзімір РУДЗІНСКІ

## Што гавораць у чэргах

Віюцца чэргі, быццам змеі, Ля магазінаў з дня ў дзень. Не толькі ногі тут нямеюць — Нямеюць душы у людзей. І што ў тых чэргах ні гавораць... Чаго ў іх толькі ні пачуць!.. Накшталт таго:

«А ТАМ, за морам, Хіба ўжо людзі ТАК жывуць!» «Талоны...»

Картачкі... Візіткі... «...Ад тых — падачкі, што «гнілі»... «Вось да якой нас сёння жыткі [Не пазаздросціш] давялі!»

«І што цікава — вінаваты І днём з агнём не адшукаць...» «То ж гандляры ды партакраты

Такое здольны вычвараць...» «Куды ж начальства паглядае!.. Мясцовыя кіраўнікі!..» «А што:

начальства — галадае!..»

«Жарэ ж не косткі — кумпані!..»

«Ды розныя там сервелаты...» «Ікру ўмінае ды балык...» «А мы і ліверцы, вунь, рады...» «Народ наш да ўсяго прывык...» «А гляньце вось — яны ў чым ходзяць—

Усё ж з іголачкі на іх...» «Усюды — мафія, ды гідзе!..» «Надзея ж...»

на сябе саміх...» «І чым угневілі мы Бога — Святога духа і айца!..» «...Тут маналогі й дыялогі, Як самі чэргі —

без канца... Купіць людскі ў тых чэргах розум... Ды на ЯКІ ж наводзіць роздум!.. г. Бабруйск.

Іван МІЦЬКО, святар

## Страх

Шмат бывае розных праў У свеце жывых істот. І вось адна з гэтых з'яў Што існуе для ўсіх парод.

Хтосьці назваў яе Страх. І сумная назва гэта На чорных сваіх крылах Лятае над грэшным светам.

Мышы баяцца катой, Каты баяцца сабак, Сабакі баяцца звяроў, Звяры — паляўнічых ваю.

Вецер стукае ў дах — Малое дзіця крычыць: Ім адольвае страх; Сціхне вецер — маўчыць.

Страх для дарослых людзей У цёмных, глухіх начах, Ад розных трывожных падзей І ў злых чалавечых вачах.

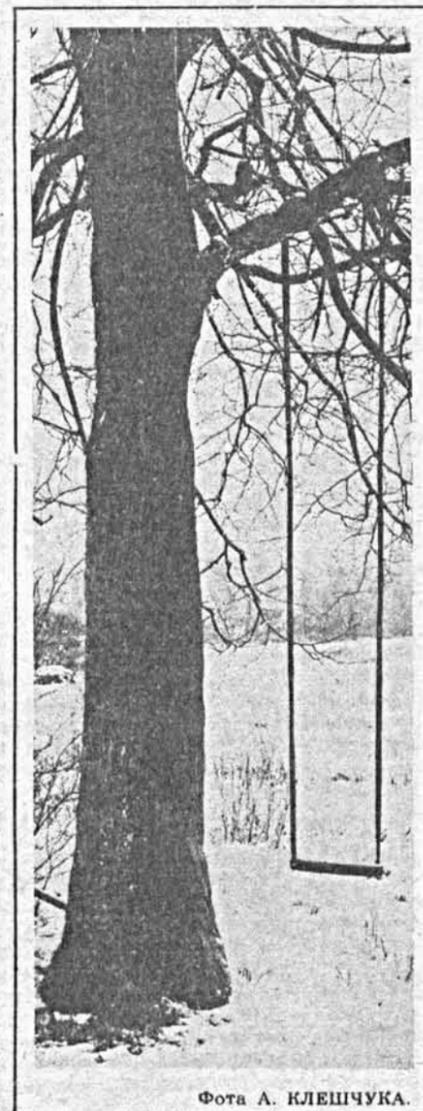
Мноства прычын для страху, Драпежная гэта птах.

Аднойчы (у добры час) Аляксандр Адамовіч сказаў, Каб кожны (рашуча) з нас Свой страх, як каня, закілаў.

«Не бойся! — сказаў Аляксандр, — І ў гразь без прычыны не лезь».

І ўсё ж мы павінны баяцца Душой сваёй выкрыўляцца, Людзей разглядаць як смяццё, Атрываць людское жыццё, Рабіць такія памылкі, Якія вядуць да магілкі.

Бойцеся быць мышамі, Бойцеся быць катамі,



Фота А. КЛЕШЧУКА.

Бойцеся быць сабакамі, Бойцеся быць звярамі І... забіякамі, — Тымі, што вельмі імкнуча Да сэрца нажом дакрануцца.

І, што так прыемна спрадвеку, Не бойцеся быць Чалавекам. г. Маладзечна.

# «Робім нацыянальны прадукт...»

«Арцель-Ф»: паміж элітарным і камерцыйным кіно

Гутарка з Алегам Буйніцкім адбылася ў невялічкім пакоі невялічкага будынка на вуліцы Карла Маркса. У гэты будынак пераехала кіраўніцтва Саюза кінематографістаў Беларусі пасля таго, як яго «папрасілі» з Чырвонага касцёла. Незалежная кінастудыя «Арцель-Ф», штат якой складаецца ўсяго з дзевяці чалавек, займае ў ім некалькі пакояў. Алег Васільевіч, адзін з заснавальнікаў «Арцель» і яе дырэктар, раскажаў мне пра студыйныя справы, курачы цыгарэты за цыгарэтай.

— За час, які мінуў з 9 студзеня 1990 года, дня заснавання «Арцель-Ф», студыйы зроблены тры дакументальныя і шэсць мастацкіх фільмаў. Пракаты лёс іх складаецца няблага. «Грэх ліцадзейства» рэжысёра А. Карпава-мелодшага купіла ЦТ. «Мона Ліза» М. Студнева выклікала зацікаўленасць кінапракатчыкаў. Дакументальную стужку «Гуд бай, СССР» рэжысёра А. Рудэрмана набыла Бі-бі-сі для свайго серыяла «Другая руская рэвалюцыя». Сёння на Беларусі трынаццаць кінастудый, якія не элежаць ад дзяржаўных структур. Некаторыя з іх ужо падзяліліся (так, «НС» распалася на тры студыі, а «Грамада» на дзве). І трэба адзначыць, што з усіх самастойных студый фільмы бесперапынна выпускаем толькі мы.

— Над якімі фільмамі працуе «Арцель» цяпер?

— Рэжысёр М. Браўдэ здымае фільм «Памерці, каб пакутавалі іншыя» паводле Леаніда Андрэева. Цяпер, каб выжыць, акрамя элітарнага трэба рабіць і камерцыйнае кіно. Ёсць цікавая прапанова ад французскага тэлебачання зняць супольна серыю дакументальных фільмаў пра нашых народных майстроў.

— А як вы ставіцеся да тых працаў, якія адбываюцца ў беларускім дзяржаўным кіно? — Даволі скептычна. Чыста нацыянальнае кіно зараз існаваць не можа, пракат гэтаму ніяк не спрыяе. Я лічу, што, па-першае, трэба цвёрда вырашыць — павінна Беларусь мець сваю кінематографію ці не? Калі вырашылі, што сваё кіно нам патрэбна, дык павінны стварыць льготныя ўмовы як для дзяржаўнага кіно, так і для тых, хто робіць кіно незалежна. Паводле сучаснага заканадаўства наша студыя прыраўняваецца да пасрэднага, таму што не мае свайго базі. Але ж мы арандуем кінамагутнасці з боку «Беларусьфільма» ў адносінах да нас ідзе сапраўды генацыд, за арэнду трэба плаціць сотні тысяч. Навошта так душыць самастойныя студыі? Мы не просім датацый у Міністэрства культуры, мы просім толькі пазбавіць такіх жахлівых падаткаў, каб, набыўшы нейкі прыбытак, пусціць яго ў вытворчасць, у новы фільм. А недзе праз пяць гадоў, калі мы цвёрда станем на ногі, можна браць з нас сённяшнія падаткі.

— Прадукцыя вашай кінастудыі адносіцца да беларускага кіно. Але якое месца займае нацыянальная тэматыка ў філь-

мах «Арцель»? Не кажу ўжо пра тое, што нацыянальная мова ў іх амаль не гучыць.

— Мы не падрыхтаваны яшчэ да таго, каб рабіць фільмы на беларускай мове. Усесаюзны глядач не пойдзе глядзець, а пракатаваць фільмы толькі ў Беларусі справа бесперспектыўная — затраты ніколі не акупяцца. Акрамя таго, Беларусь не Украіна, дзе мова захавалася ў народзе лепш. І знешнія прыкметы нацыянальнага каларыту яшчэ не гарантуюць высокага мастацкага ўзроўню фільма. Прыкладаў таму ў кінамастаграфіі безліч. Я лічу, што набываецца адценне кіно нацыянальнага трэба паступова. У фільмах «Арцель-Ф» гэта — беларускія краявіды, на фоне якіх адбываецца дзеянне, уштукіраванне беларускіх слоў у мову персанажаў. Тыпова беларускай па тэматыцы з'яўляецца фантазмагорыя «Уносим ноги» рэжысёра Мядзведзева з прысвячэннем «усім зажыва пахаваным беларусам». У нашых фільмах здзейнічана шмат акцэнтаў народных тэатраў. Ды і увогуле «Арцель» мае права на эксперымент, які не могуць сабе дазволіць ніякія кінаструктуры дзяржкіно. Мы даём магчымасць рэалізаваць многім рэжысёрам-пачаткоўцам. Зразумела, нам патрэбна падтрымка, як патрэбна яна зараз усім, хто займаецца вытворчасцю, бо мы робім нацыянальны прадукт. Да таго ж, прыкладам зьяртанна «Арцель-Ф» да нацыянальных праблем — дакументальная стужка рэжысёра Івана Белавуса «Час перамен». Фільм пра падзеі, якія адбываліся ў нас на вачах...

— Можна, у перспектыве вы прычакаеце паляпшэння ўмоў?

— Так. У хуткім часе стварэцца асацыяцыя незалежных студый з мэтай падштурхнуць беларускую заканадаўчую да стварэння льготных умоў для незалежнага кіно. Спадзяюся, што гэта будзе сіла, з якой мусяць лічыцца. Мы лічым, што трэба больш настойліва весці гаворку пра тое, што самастойнаму кіно не трэба замінаць — ім трэба апекавацца. Вось вам прыклад: сёння незалежныя студыі ў рэспубліцы выпускаюць 10—12 фільмаў у год, у той час як «нацыянальны» «Беларусьфільм» — адзін. Нават гэтыя лічбы кажучы, што суб'ектам нацыянальнай культуры кінематографу ўжо з'яўляюцца незалежныя студыі. І гэта — факт!

Гутарыў Ягор КОНЕУ, студэнт факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна.

## ЗАМЕСТ КАМЕНТАРЫЯ

Скажу шчыра, — не ведаю, што такое «чыста нацыянальны прадукт» і «не чыста [нячысты!] нацыянальны прадукт», ды і менавіта [скажам, які канкрэтны тутэйшы краявід ці слоўца] вызначае прадукт «Арцель-Ф» як нацыянальны; не ведаю, як «супольна з французскім тэлебачаннем зняць серыю дакументальных фільмаў пра нашых народных майстроў», калі «мы не падрыхтаваны яшчэ да таго, каб рабіць фільмы на беларускай мове»; не ведаю таксама, ад каго ці чаго студыйцы лічаць сябе незалежнымі... Праўда, пераканалася ў тым, што арцельны прадукт вымагае гутаркі не аднабаковай: слова арцельцаў [прынамсі, іх нягя кіраўніка] мусяць ураўнаважыць слова больш аналітычнае, — кіназнаўцы, кінакрытыкі, ваша слова!..

Рэдактар аддзела тэатра, кіно і тэлебачання Жана ЛАШКЕВІЧ.

## НОВЫЯ ВЫДАННІ

# ЗАПРАШЭННЕ ДА ДЫЯЛОГА



У адным са сваіх леташніх нумароў «ЛіМ» паведамляў ужо, што Міністэрства культуры і Саюз тэатральных дзеячў Рэспублікі Беларусь заснавалі новае перыядычнае выданне — часопіс драматургіі і тэатральнага мастацтва «Тэатральная Беларусь». І вось першы нумар прыйшоў да тых, хто любіць тэатр, каго хвалююць яго праблемы, каму хочацца пабыць ведаць пра спецыфіку гэтага віду мастацтва, адчуваць сябе далучаным да нацыянальнай культуры. Менавіта гэтыя задачы, як бачна са звароту да чытача галоўнага рэдактара, доктара мастацтвазнаўства А. Сабалеўскага, і ставіць перад сабой «Тэатральная Беларусь»: «Захоўваючы неабходны навуковы ўзровень, мы бяром кірунак на агульнадаступнасць выдання».

Што ж прапануе часопіс сваім чытачам?

Друкуецца драма М. Арахоўскага «Ку-ку». У слове пра аўтара Т. Сабалеўскага гаворыць пра жыццёвы шлях маладога пісь-

менніка (М. Арахоўскі нядаўна прыняты ў Саюз пісьменнікаў Беларусі) і пра яго творчасць. Пра п'есу «Ку-ку» Т. Сабалеўскага кажа, што яе «можна аднесці да абсурдысцкай плыні ў драматургіі. У творы як бы існуе нябачная рыса, што падзяляе рэальнае ад уяўнага: сапраўдны свет, у якім жыве Вадзім і ўсе жывыя асобы, як выдуманнага, які сам стварыў і існуе з уласнымі развагамі і прыдуманымі істотамі. Герой жыве як бы ў двух вымярэннях: у звычайным побыце і ў свеце фантазіі».

Нечакана было сустрэць у часопісе імя грэка-каталіцкага святара Я. Матусевіча. Тым не менш, яго выступленне «Рэлігія і тэатр» тут вельмі дарэчы: «...і тэатр і рэлігія садзейнічаюць паляпшэнню маральнага аблічча чалавека: добра драматургія, таленавіты састаў акцёрскай трупы, арыгінальная рэжысёрская трактоўка п'есы, выдатна зробленыя касцюмы і дэкарацыі, умела падабраннае музычнае і гукавое афармленне

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

# Ступень сталасці

Пра творцаў, вытворцаў і тэлеброкераў

Хоць час наш з яго штодзённымі нечаканасцямі амаль што адвучыў здзіўляцца, аднак, чытаючы прэсу, зрэдку адчуваеш, як брыво міжволі так і папаўло ўгору...

Нядаўна вычытала, што стваральніцаў тэлевізійных перадач цяпер называюць «вытворцамі тэлепрадукта». А само тэлебачанне — суб'ектам ідэалагічнага і культурнага працэсу, прызначаным выканаць як традыцыйны комплекс сацыяльных функцый, так і для абслугоўвання грамадства ў эканамічнай, дзелавой, камерцыйнай і фінансавай сферах. А ў будучым (пры пэўных умовах) мы зможам нацешыцца «наданнем гэтай дзейнасці культурнага аблічча». (III) Надрукавана гэта ў «ЛіМе» № 2, 1992 г.

Прызнацца, выклікаўшы спачатку невялічкі шок, гэтая навамодная лексіка нагадала старую незабыўную інтанацыю прынапамятных заклікаў на шталт: «Вытворцы відэапрадукта! Выканаем і перавыканаем увесь комплекс культурна-сацыяльных функцый!»

А калі без лішніх эмоцый, дык, каб не распісвацца ў сваёй «малакультурнасці», адначым, што да некаторых высоў аўтара лімаўскага артыкула «Эфект адсутнасці» варта прыслухацца. Напісаны ён кандыдатам навук, выкладчыкам БДУ, крытыкам Н. Фральцовай. Каму ж як не выхавалым будучых тэлежурналістаў ведаць, як іх цяпер называць! Можна пагадацца з тым, што з тэлеэкранаў і сапраўды знік аналітычны рэпартаж, не вабіць глядача «кампетэнтны каментарый», што няма на Беларусі тэлебачанні «вялікіх тэм» і глыбокай праблематыкі, зніклі «спаборніцтва зрудытаў», бракуе публіцыстыкі і драматургіі. Аднак удакладнім, што ўсяго гэтага няма ці бракуе ва ўласнай творчасці тэлежурналістаў, бо ў прамых рэпартажах з месца розных падзей, мерапрыемстваў, пасяджэнняў — усяго гэтага хапае.

Напрыклад, калі трансліруюцца пасяджэнні Вярхоўных Саветаў, дык тут табе і конкурсы зрудытаў, і аратарскія спаборніцтва сучасных цыцэронаў з іх «палымнай» публіцыстыкай. А яка драматургія! Якое яркае відовішча! І ніякі аналітычны каментарый непатрэбны, каб зразумець, што адбываецца на экране. Увесь гэты «відэапрадукт» пастаўляе само жыццё. І каб паказаць яго, няма патрэбы ў асаблівых творчых намаганнях. А што да затрат матэрыяльных, дык апошнім часам сам, так бы мовіць, «аб'ект трансляцыі» гатовы плаціць. Напрыклад, апліцці трансляцыю браліся ўдзельнікі агульнаармейскага афіцёрскага сходу ў Крамлі, абы толькі гэты сход ва ўсіх падрабязнасцях быў паказаны па першым канале тэлебачання. Дарэчы, такога захапляючага спектакля, якім быў сход, самому тэлебачанню стварыць не па сілах. Што і кажаць, жыццё ў яго, як сказаў паэт, «мінуць ракавай» цікавей за мастацтва. Так што тэлебачанню трэба толькі паспяваць адлюстроўваць яго ва ўсёй паўнаце, выходзячы са сваімі камерамі на вуліцы і плошчы, размяшчаючы іх у залах пасяджэнняў, сходаў і г. д. Думаю, дарэмна напярэка крытык: маўляў, гэта самае лёгкае — правесці рэпартаж з вуліцы. Адкуль жа яшчэ, калі наша грамадскае жыццё на вуліцах ды на плошчах якраз і віруе! Няўжо цікавей вясці «заарганізаваны» рэпартаж з заводскіх цэхуў ды з фермаў, з урачыстых сходаў у гонар афіцыйных святаяў, што яшчэ зусім нядаўна запайняла тэлеэкран сваёй «ідэйна-вытворчай» нудотай?

Так, сапраўднае, надзённае тэлебачанне сёння нагадвае лустэрка, у якое часам бывае страшна зірнуць. Страшна, а часам і агідна. Асабліва тады, калі на экране — як у жыцці — «можна ўсё, што не забаронена». Ну як паставіцца да паважаных акцэраў, якія выходзяць на сцэну без штаноў?

спектакля — усё гэта спрыяе таму, што заўзятая тэатрал не прапускае ніводнай пастаноўкі ў любімым калектыве, вырастае ў высокаадукаванага, шляхетнага інтэлігента, у чалавека, які ніколі не пакрыўдзіць слабайшага за сябе, ніколі не ашуквае, не зробіць шкоды свайму блізкаму. У храме аматар тэатра будзе таксама шукаць для сябе элементы тэатральнасці: у арганнай музыцы, у харавым і сольным спеве, у прапаведзі (казанні) святара... Айцец Ян ад душы зычыць новаму выданню «Памагай вам Бог!».

Пра тэатр і час, сапраўднае мастацтва і кан'юнктуру аднадзёнку разважае ў нататках «Прымушаючы нас плакаць і смяцца» Б. Бур'ян.

Пра тое, якім быць тэатру сёння, — дыялог крытыка С. Берасценя і дырэктара ДАВТА оперы і балета С. Картэса «Нас будучы паважаць за якасць». У мінулагодні тэатральны сезон вяртаюць чытача (гледача) М. Гарэцкая («Ці заўсёды «першы» блін комам?», Т. Ратабыльска («З тых незабыўных майскіх дзён») піша пра беларускі фестываль тэатраў лялек, А. Савіцкая («Спадзяванні на казку») — пра спектакль па казцы З. Дудзюк у брэстаўчан, Т. Гаробчанка («Вешчае слова пэтан») — пра «Тутэйшыя» Я. Купалы...

Т. Гаробчанка падрыхтавала да друку і фрагмент успамінаў колішняй купалаўкі Т. Бандарчык «Тэк мы пачыналі». Гісторыя беларускага тэатра ажывае і ў інтэр'ю Г. Сякувіч з І. Ждановіч «Партрэт у неюбілейным інтэр'еры».

Менавіта такой «вясёлай карцінкай» пачаставаў нядаўна гледачоў маскоўскі дом кінематографістаў. А тэлекамеры «беспрістрастно» адлюстравалі гэта. Вядома, выхад акцэраў — Дзяржавіна і Шырвінда — на сцэну без штаноў — метафара. Падалося, што тут выявіўся дэфіцыт густу, «дэфіцыт выхаванасці, але тэлекамера за гэта адказнасці не нясе. Бо яна паказвае ўсе дэфіцыты».

Ды сярод усіх дэфіцытаў — ад штаноў да культуры — самы галоўны, на маю думку, дэфіцыт — чалавечы зносін, сустрэч з разумным, спакойным і пажадана хоць крыху вясёлым чалавекам. На жаль, мы развучыліся ўсміхацца, развучыліся гаварыць адзін аднаму самыя звычайныя ветлівыя словы. Мне запярэчаць: маўляў, ад добразвучлівай усмешкі каўбасы не прыбывае. Але ж тэлевізар — не халадзільнік, і тэлебачанне — не «вытворца матэрыяльнага прадукта», яно павінна неслі «ежу духоўную». Ды, зрэшты, хто сказаў, што матэрыяльны каштоўнасці больш важкія за духоўныя? Ці не тыя марксісты, якраз сваім татальным матэрыялізмам і справакавалі сучасную нашу галечу?

А так хочацца, каб чалавек з экрана хоць зрэдку нагадаваў: «Азірніцеся, людзі! Усё міне, усё пройдзе, як і само жыццё — ваша жыццё! Даражыце ім самім, даражыце вечным, агульначалавечым, бо колькі б не мянялася палітычная сітуацыя, вечнае — каханне, сяброўства, зямля, неба, зоры і сонейка — застаецца. Думаецца, што і глядач чакае такога слова ад тэлебачання, якое павінна дапамагчы чалавеку выстаяць, прыўзняць яго над будзённасцю, над жорсткім матэрыяльным клопатам дня, дапамагчы супрацьстаяць маральнай дэградацыі, якая, як чума, распаўсюджваецца ў грамадстве. Але замест таго, каб зрабіцца амбонам духоўнасці, тэлебачанне на вачах ператвараецца ў нейкі гандлёвы цэнтр».

# РУХАВІК ПРАГРЭСУ,

## альбо Навошта нам патрэбны фестываль

Чаканая, але надта ўжо прыкрая звестка абляцела лячэчныя тэатры Беларусі: фестываль лячэчных тэатраў, які меўся быць сёлета напрыканцы вясны, не адбудзецца, — няма сродкаў, дакладней, не стае іх пасля чарговага скачка цэнаў. Дарэмна, значыць, адмянялі свае тамтэйшыя справы лячэчнікі Францы ды Польшчы, а пра расчараванні тутэйшыя, не кажу ўжо... Між тым фестываль — гэта не толькі шанц паказаць самому ды паглядзець на іншых. Чалавечы і прафесійны дачыненні й зносіны ў нашай тэатральнай справе часцяком пераважаюць самыя аўтарытэты рэкамендацыі ды парады, — тэарэтычныя, так бы мовіць. Інфармацыю, агляд работ калегаў, дамоўленне пра абмен пастаноўкамі ці простае супрацоўніцтва таксама нельга скідаць з рахунку. Дый вока крытыка мусіць хоць раз на два гады пільна ўгледзецца ў нашы спектаклі, параўнаць іх, ацаніць, прааналізаваць. Толькі на падобных фестывалях-агледаўнях крытыкі, на маю думку, могуць вызначыць агульныя тэндэнцыі развіцця мастацтва (як станоўчыя, так і адмоўныя), заўважаць ды асэнсаваць тое, пра што самі тэатры (рэжысёры ды актёры ў прыватнасці) яшчэ і не падазраюць!

Заўважу з прыкрасцю, што на апошнім беларускім фестывалі тэатраў лялек два гады

назад (нягледзячы на ягонны высокі ўзровень) мы, лячэчнікі, небагата мелі размоў ды прафесійных кантактаў, — не ведаю, чыя ўжо тут віна... Праўда, рэдкай магчымасці ўбачыць столькі размаітых тэатральных прапаноў сёлета мы можам пазбавіцца зусім! Як тут быць? Старшыня віцебскага аддзялення Саюза тэатральных дзеячаў Ігар Баярынцаў прапанавае выйсце: горад Віцебск ды мясцовае аддзяленне СТД можа знайсці сродкі для правядзення няхай не міжнароднага і не рэспубліканскага фестывалю, а так бы мовіць, доўгачаканай сустрэчы лячэчнікаў Беларусі. Брэсцкі тэатр лялек сёння ўжо гатовы везці туды два спектаклі: «Плыт мерцвякоў» Х. Мюллера і «Зязюлька» У. Граўцова, — як бачыць, нацыянальнае драматургію і першую пастаноўку ў рэспубліцы (на тэрыторыі былога Саюза) таксама п'есы нямецкага драматурга.

Варта звярнуцца і на тое, што мастацтва апошнім часам зацікавіта рэчаіснасцю ўнутры эканамічнай, палітычнай і г. д. сістэмамі распадаецца і сістэма тэатральных кантактаў-дачыненьняў. Тое, што магчыма яшчэ сёння (хоць бы сабе і сустрэча ў Віцебску), можа зрабіцца немагчымым заўтра. Давайце сюды нашы ўнутрытэатральныя праблемы: лішня людзі ў трупях, немагчымасць і нерэнтабельнасць гастролёў,

нястача сродкаў на абнаўленне рэпертуару і на дасканаленне таго, што ўжо эксплуатаецца... Больш за тое: тэатры самі пачынаюць пакрысе... развальвацца. Прынамсі, тэндэнцыя развалу відавочная. Можна займець самага цудоўнага дырэктара ды самага спрытнага загадчыка пастановачнай часткі, але сёння нішто не дапаможа ўжо ўратавацца паасобку.

Падзялюся і сваёю даўняю ідэяй, якая з цягам часу здаецца мне ўсё больш і больш актуальнай: трэба наладзіць фестываль не лячэчных тэатраў, а ЛЯЛЭЧНІКАУ. Лячэчнікаў з іхнімі самастойнымі і эксперыментальнымі работамі, з выступленнямі-сола і з «поўнаметражнымі» спектаклямі... Хто ведае, акрамя берасцейцаў, натуральна, пра работу нашага тэатра паводле Максіма Багдановіча, — мы проста наладзілі паэтычную вечарыну і паўтарылі яе для зацікаўленай публікі... Фестываль лячэчнікаў — гэта перадусім прафесійныя зносіны. Бо мы, лячэчнікі, паступова губляем рамяство...

Зрэшты, як яшчэ згадаць людзям, якія працуюць з лялькамі, што яны — перадусім артысты? І адзіны рухавік прагрэсу ў іхнім майстэрстве ды рамястве — у нашых, натуральна, умовах, — гэта спатканні, параўнанні ды творчая нездаволенасць сабою, нягледзячы на чарговае падвышэнне цэнаў ці што там яшчэ...

**Алег ЖУГЖДА,**  
галоўны рэжысёр Брэсцкага абласнога тэатра лялек.

безумоўна, рынкова дачыненні станоўча сёння пануючымі, і тэлебачанне не можа ім не падпарадкавацца. Аднак нельга, каб тэлежурналісты перафарміраваліся не толькі ў бязлікіх «вытворцаў тэлепрадукта», але і ў звычайных брокераў! На жаль, пасрэднаства паміж пакупніком і прадаўцом станоўча іх асноўным заняткам. Тэлебачанне, тэлеаўдыёвізія і тэлеарты запаланілі экран. Усе кінуліся зарабляць грошы. Аб якой творчасці можа ісці гаворка? Няма часу тварыць! Адсюль і дэфіцыт уласна тэлевізійнага мастацтва. На экране ж Беларускага тэлебачання бясконца дэманструюцца старыя, і далёка не лепшыя, кінафільмы розных студый, якімі запаўняецца драгі тэлевізійны час, ды ледзьве «цягнуць ногі» традыцыйныя перадачы з надакучышых рубрык. Напрыклад, цягмотны «Наш каментарый», невыразная «Ліра»... ды і гэта нібы на задворках, а ў асноўным «Бізнес-біржа», «Біржавыя навіны»... Паціху прыстаёваецца да гэтага суцэльнага бізнесу і «Крок».

Бадай самая сталая і пастаянная з праграм БТ «Панарама» апошнім часам пачала мяняцца. Ці то пад уплывам крытыкі, ці то самі «вытворцы» гэтага «відэапрадукта» зразумелі, што дрэнна дапасоўваюцца да пільны часу, але неважкі ў іх з'явіліся. Стваральнікі «Панарамы» перш-наперш адмовіліся ад нягэрачнай «кінашанкі» (своеасаблівага «вінегрэту») з несумяшчальных «прадуктаў» — ад ганчарнага круга да сланечніка і балетнага па-дэ-дэ, адмовіліся ад дыктараў, дазволілі сабе менш казённую вёрстку. Але ж праграма па-ранейшаму засталася «тагачаснай», «застойнай», аб чым сведчыць і падбор інфармацыі, і казённая інтанацыя. Ды і вярстаецца праграма ў большасці выпадкаў на манер колішніх комплексных абедаў у сталойцы: на першае — афіцыйны «боршч», на гарнір — свежкія навіны (апошнім часам яны чаргуюцца з рэпартажамі з богаслужэнняў), і на салодкае — абавязковы рэпартаж з мастацкай выставы. Ну, і натуральна, «хлеб» сённяшняга тэлебачання — навіны бізнесу і рэклама.

Зрэшты, усё пазнаецца ў параўнанні. Мо можна было б і надалей царпець надакучышую «Панараму», «СІБ», як

яна цяпер пазначана, калі б не з'явілася альтэрнатыўная інфармацыйная праграма, праўда, пад не вельмі арыгінальнай назвай «НІКа» (навіны, інфармацыя, каментарый). Маладая, дзёрзкая саперніца адразу адбіла гледача ў старой «Панарамы». І ўжо не спяшаецца ўключыць тэлевізар у 19 гадзін, калі пачынаецца «СІБ», а цягплыва чакае «НІКу», якую, дарэчы хученька заштурхнулі ў самы позні эфір. (Значыць, некаму яна перашкаджае жыць?) Так, сапраўды чакаеш. І не важна, што ў «НІКа» мала відавочных сюжэтаў (відаць, бракуе кінастужкі і тэхнікі). Вабяць перш за ўсё свежая, лаканічная інфармацыя, добрая мова, натуральная, без усялякай напышлівасці, інтанацыя. Да таго ж, у параўнанні з «СІБам», на адзінку тэлевізійнага часу «НІКа» дае значна больш інфармацыі, яе, так бы мовіць, «каларыйнасць» вышэйшая, чым у традыцыйнай «Панарамы». Не гаворачы ўжо пра больш цікавы, больш надзённы змест. Нават і тады, калі і тая і другая праграма раскажваюць пра адны і тыя ж падзеі. Уражанне такое, што «СІБ» знаходзіцца не ў сённяшнім дні, а недзе ў сямідзесятых гадах... Ну і, акрамя ўсяго іншага, «НІКа» больш прафесійная перадача, і калі Н. Фральцова разважае аб «крушэнні прафесіі», я б сказала, што, наадварот, мы назіраем станаўленне прафесіі тэлежурналіста — хоць бы на прыкладзе менавіта «НІКа». Аказваецца, у рамках нават адной рэдакцыі можа быць наладжана канкурэнцыя, у рамках адной студыі можна спакусіцца на маніпалізм. Таму што маніпалізм гэта не «тып тэлевізійнага вярчання», як заўважае Н. Фральцова, а спосаб мыслення — мыслення старога, стандартнага, заштампаванага.

І яшчэ. Значна папоўніць інфармацыю аб жыцці рэспублікі, пашырыць кругагляд гледача могуць інфармацыйныя праграмы абласных тэлестанцый, якім Беларускае тэлебачанне дало магчымасць выходзіць на свой канал штодзённа. За тыдзень, бадай, самай насычанай і прафесійнай была праграма Гомельскай студыі. Тут якраз знойдзены, на маю думку, той дынамічны рытм і натуральная аўтарская інтанацыя, якія неабходны для падачы надзённай інфармацыі. Паўтарым,

што менавіта інтанацыя, якая і выяўляе стаўленне тэлежурналіста да зместу навін, зусім не абыякавая для гледача. (Адна і тая ж інфармацыя ў інтэрпрэтацыі таго ці іншага тэлежурналіста або спрыяе ўспрымання падае, іх разуменню, або, у лепшым выпадку, лакадае гледача абыякавым). Відаць, невыпадкава, што амаль усе тэлестудыі адмовіліся ад паслуг дыктараў. Але «дыктарскі сіндром» (калі чалавек на экране альбо абыякавы да інфармацыі, альбо нават не разумее таго, пра што гаворыць), яшчэ праяўляецца. Ці не таму найменш цікавай падалася інфармацыйная праграма Гродзенскай студыі тэлебачання? Да таго ж і здымкі былі млявыя: доўгія, аморфныя планы, невыразныя, нудныя каментарый. Гэткімі ж былі і сюжэты брэсцкіх тэлеаператараў, хоць тэматыка іх і адпавядала месцу, часу, характару пагранічнага Брэста са спецыфікай яго жыцця.

Засмуціла інфармацыйная праграма Віцебска, якая ўвогуле збілася на «чорноцце». І справа нават не ў падзеях, якіх, дарэчы, у віцебскай праграме і не было, справа ў адборы відэаматэрыялу для адлюстравання хоць бы таго ж росту цэнаў: журналісты ілюстравалі гэты факт на фоне... трунаў, за якія даводзіцца плаціць шалёныя грошы. Некалі, відаць, можна гаварыць і пра гэта, але ж як трэба не шкадаваць гледача (які і так штодзень вымушаны бачыць на экране кроў і смерць), каб без патрэбы назаляць яму доўгімі і аднастайнымі кінакадрамі жалобнай атрыбутыкі!

Дзеля справядлівасці адзначым, што прафесійнасць журналіста, які вёў віцебскія навіны, не выклікала нараканняў. Але ж адбор «выразных» сродкаў таксама сведчыць аб той ці іншай ступені прафесійнай, ды, урэшце, чалавечай сталасці. Менавіта такой сталасці якраз і не стае сёння ўсяму Беларускаму тэлебачанню — і сталічнаму, і перыферыяльнаму. І ніяка тэхнічная рэарганізацыя, на што спадзяецца Н. Фральцова, ніякія структурныя змены ў арганізацыі вярчання не дапамогуць стварыць «відэапрадукт», сапраўды неабходны гледачу, калі не будзе на экране чалавечай цэпльнай, болю і роздуму стваральнікаў гэтага «прадукта».

**Р. БАКУНОВІЧ.**

### ФЕСТИВАЛІ

## Джазавыя страсці народаў СНД

Дні фартэпіянага джазу — унікальны штогадовы фестываль на тэрыторыі былога Саюза — зрабіўся гісторыяй. Сёлета Белдзяржфілармонія прапанавала іншы варыянт традыцыйнага фестывалю — пад назвай «Дні джазу ў Мінску». Змянілася тэматычная скіраванасць фестывалю: з аднаго боку, ён страціў адметнасць, зрабіўшыся падобным на мноства іншых; з другога, мы пачулі тых выканаўцаў, якія раней, з-за сваёй спецыялізацыі, у фестываль «не ўпісваліся». Праўда, і Г. Лук'янаў, і А. Казлоў выступілі-такі з піяністамі, а з трох канцэртаў адзін быў цалкам аздадзены менавіта гэтай спецыяльнасцю. Такім чынам, у цэлым філармонія ў нечым і падтрымала традыцыю. Ды не адну.

жа меры джазавая, як і камерная, зусім няпростая для ўспрымання. Дуэт А. Казлоў — В. Прудоўскі, як аказалася, мог наогул не выступіць. Маэстра М. Фінберг, які быў адным з арганізатараў фестывалю, згодна словам А. Казлова, паабяцаў забяспечыць апошняга неабходнай высакаякаснай апаратурай, ды не забяспечыў. А ў філармоніі апаратура — самі чэдаеце якая. Згадаўшы некалькі зусім немурных тэрмінаў, А. Казлоў усё ж выступіў, але папрасіў і радыё, і тэлебачанне зноў выступленне не фіксаваць.

Апошнімі ўсё ж выступілі заможныя выканаўцы: рыжане з квартэта «Рэтра» і В. Пірагс. Лепшага заканчэння фестывалю цяжка было прыдумаць!



Саліруе заслужаны артыст Паці А. КАЗЛОЎ.



Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі.

Фота Г. МАСКАЛЕВА.

Вось ужо які год адбываецца фестываль, які год ён прапанаваў праграму музыкантаў з тэрыторыі СНД. Гэта па меншай меры здзіўляе: здавалася б, няма ў СНД такога горада з джаз-фестывалем, дзе б ні выступілі замежныя выканаўцы. «Сталіца» СНД між тым як можа пазбягае гасцей з Еўропы. Вось і сёлета, нягледзячы на прапановы замежных музыкантаў ды іхнюю гатоўнасць ехаць у Мінск за ўласны кошт, кіраўніцтва БДФ зрабіла ўсё, каб яны не прыхалі. Няма, маўляў, чым плаціць. У Чэкасабах, значыць, ёсць, у Бендарах ёсць, Віцебск знаходзіць грошы, а Мінск... Навошта лішнія клопаты? Летась адбылося пляч канцэртаў, сёлета — тры. Не здзіўлюся, калі ў студзені 1993 года будзе адзін канцэрт. Яшчэ адзін фестываль для «галачкі»?

Фестываль адкрыў Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам М. Фінберга. Пачатак быў раскошны, нават у нечым пампэзны: аншлаг, мноства запалананых кветак і шылда спонсара. Праграма з музыкой, вядомай паводле рэпертуару аркестра Г. Мілера, падалася мне мілай, ды не больш. А вось другое аддзяленне, дзе ў сваіх п'есах саліраваў А. Казлоў, было проста шыкоўнае: вядомы джазмен і аркестр выступілі роўнымі партнёрамі, прадэманстравалі свой высокі творчы патэнцыял. Рыжанін А. Смірноў і масквіч Д. Газарав паказалі кожны ўласнае разуменне фартэпіянага джазу, а Д. Крамер ды А. Фішар, дуэт масквічоў, яшчэ раз пераканаліся, што набылі ў Мінску «сваю» публіку.

Трэці, апошні канцэрт быў, бадай, найбольш разнастайны. Трыо Г. Лук'янава — матэматыка расійскага джазу — прапанавала кампазітарскі джаз: музыку складаную, якая ў такой

Танцавальная музыка і джаз першай трэці стагоддзя ў выкананні дасведчаных музыкантаў узялі публіку з месцаў, прымушаныя яе забыцца на чарговым этапе лібералізацыі нашых кашалькоў.

І гэта было б усё зусім няблага, калі б не згадаць яшчэ дзве не вельмі добрыя філармонічныя традыцыі. У нас, за выключэннем аркестра М. Фінберга, ёсць і іншыя каленцы і салісты: «Камерата», дысіпленд «Рэнесанс», піяніст А. Пыталеў, група салістаў дзяржаркестра, Я. Уладзіміраў, аркестр Мінскага музычылішча. Усюды, дзе адбываюцца фестывалі джазу, мясцовым музыкантам, нават далёка не «зоркам», заўсёды знаходзіцца месца ў праграмах. Толькі не ў Мінску. Вось і атрымліваецца, што сваіх музыкантаў мы неўзабаве будзем вымушаны запрашаць з-за мяжы. А што, вядомы А. Бурштэйн мог бы іграць у Мінску ўжо як выканаўца амерыканскага... І другое: адсутнасць планатаў, буклетаў, значкоў і ўсяго іншага, што стварае фестывальную атмасферу і зноў-такі прысутнічае на УСІХ фестывалях, дзе я бываў. Толькі не ў Мінску.

Бюся памыліцца, але ў кіраўніцтва філармоніі няма жадання працаваць так, як належыць. Альбо ўмення. Як бы ні хацеў рэжысёр канцэртнай залы В. Уколаў, але адзін зрабіць усё ён проста не ў стане. Кіраўніцтва ж філармоніі — такое ўражанне — успрымае джазавы (ды і іншыя таксама) фестываль простым цыклам канцэртаў. І траціць на гэтым вельмі шмат. Найперш — свой аўтарытэт як вядучай канцэртнай установы рэспублікі. Не здзіўлюся, калі філармонія наогул страціць гэты фестываль. І не думаю, што яна будзе перажываць з такой страты. Сапраўды, было б з-за чаго страсці распускаць...

**Дамітрый ПАДБЯРЭЗСКИ.**

# БЕЛАРУСКАЯ ГАЛГОФА

[Пачатак на стар. 5].

маштабу. І тлумачыцца гэта перш за ўсё тым, што камплектаваўся ён пераважна Цэнтрам і далёкімі ад карэнных нацыянальных інтарэсаў Беларусі асобамі, для якіх апошняя была не больш як месцам здзяйснення асабістых задум і планаў датычна сваёй палітычнай кар'еры. Здаралася і такое, што прапанаваная Масквою асоба на заняцце пасады першага сакратара ЦК КП(б)Б і года не магла ўтрымацца на ёй. Не ведаючы спецыфікі Беларускага краю, адчуваліся вялікую залежнасць ад вышэйшых партыйных структур краіны, такія людзі не маглі прынесці нейкай карысці для яго эканамічнага, сацыяльна-палітычнага і культурнага развіцця.

## 4. Стрымгалоў да бездзяржаўнасці

Гісторыя пашкадавала беларускаму народу часу для прыстойнага нацыянальна-дзяржаўнага жыцця. Нават у самыя спрыяльныя гады знаходзіліся сілы, якія не давалі беларускай нацыі ў поўным аб'ёме ажыццяўляць свой дзяржаўны суверэнітэт. І больш за ўсё ён парушаўся з боку цэнтральных і рэспубліканскіх партыйных органаў. На іх лямбцы найбольша адказнасць за амаль канчатковую страту Беларуссю свайго дзяржаўнага суверэнітэту, страшэнны разгул у яе гарадах і вёсках сталінска-ягоўска-берыёўскіх рэпрэсій, якія вырвалі і знішчылі найлепшую частку, самы здаровы асяродак беларускай нацыі.

Напярэдадні неверагодна трагічных для яе лёсу падзеяў прымаецца Канстытуцыя БССР (2 лютага 1937 г.). Хаця ў ёй прысутнічалі — несумненна, у якасці чысцейшай прапаганды перавага сталінскай нацыянальнай палітыкі — такія неабходныя для забеспячэння суверэнітэту людзей дзяржавы раздзелы, як дзяржаўны лад, вышэйшыя органы дзяржаўнай улады БССР, органы дзяржаўнага кіравання БССР, мясцовыя органы дзяржаўнай улады, — усе гэтыя органы на практыцы знаходзіліся ў велізарнай залежнасці ад цэнтральных структур і бездакорна праводзілі іх волю на тэрыторыі рэспублікі. Толькі дзякуючы партыйнай прапагандзе, србкам масавай інфармацыі і ў пэўнай ступені старанням вучоных і пісьменнікаў, якія такімі ўзнёслымі словамі апелі сталінскую Канстытуцыю БССР, значная частка простага народа і сапраўды думала, што яна мае суверэнную дзяржаву, карыстаецца куды большымі палітычнымі правамі, чым працоўныя капіталістычныя краіны.

Жыццё беларускага народа па Канстытуцыі 1937 года трохі больш як праз чатыры гады было спынена імклівым уварваннем на яго зямлю войскаў фашысцкай Германіі. За лічаныя дні беларуская савецкая дзяржава, усталяваная ў выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі сацыялістычнага парадкі адыйшлі ў мінулае. Грэбучы нацыянальныя традыцыі беларускага і суседніх яму народаў, акупанты правялі такое размежаванне іх тэрыторый, што Беларусь як цэласны этнічны арганізм перастала існаваць. Яе назва захавалася толькі за Генеральнай акругай Беларусь («Генеральбецкер Вайсруэніэн») з цэнтрам у Мінску, у якую ўваходзіла прыкладна чвэртка тэрыторыі даваеннай рэспублікі. Найбольш за ўсё беларускіх земляў адыйшло да абласцей армейскага тылу групы нямецкіх армій «Цэнтр». Брэсцкая, Палеская і Пінская воласці ўключаліся ў Рэйхскамісарыят Украіны, паўночна-заходнія раёны Вілейскай воласці — у Генеральную акругу Літвы, Беластоцкая і поўнач Брэсцкай абласцей апынуліся аж у складзе Усходняй Прусіі.

Зроблена гэта было зусім невяпадкова, а з мэтай этнічна і тэрытарыяльна раз'яднаць беларускі народ, не даць выспец у яго асяроддзі думкі наконт атрымання якой-небудзь формы дзяржаўнасці. Яны былі ў апошніе даваеннае дзесяцігоддзе Беларусі ні страчвала па волі Цэнтра сваю суверэннасць, усё-такі ва ўнутраных большасці беларускага народа захоўвалася аб сабе думка, як аб дзяржаўнай нацыі. Такая думка з прыходам немцаў мела права на існаванне ішч і таму, што ў жывых заставаліся і тыя, хто напярэдадні Кастрычніцкай рэвалюцыі ці ў першыя гады пасля яе (а гэта ж быў час, калі сапраўдным гаспадаром на значнай частцы Беларусі з'яўлялася кайзераўская Германія), актыўна выступалі за незалежную, суверэнную беларускую дзяржаву. Немалаважнае значэнне тут меў і той фант, што многія самыя заўзятыя прыхільнікі яе адразу ж паспяшаліся з эміграцыі з'яўнуцца на радзіму, бо ўсур'ёз верылі, што з «ласкі» фашысцкага рэйху ім удацца

стварыць хоць марыянэтакную беларускую дзяржаву. У час жа першай сусветнай вайны, думалася, немцы асабліва не супраціўляліся нараджэнню Беларускай Народнай Рэспублікі.

Але зусім іншую пазіцыю ў гэтым важным для беларускай нацыі пытанні займалі цяпер акупанты. Праўда, пасля стараннай праверкі яны ў цэлым ахвотна запрашалі да працы цывільнае насельніцтва ў створаныя ім адміністрацыйныя органы. І людзі па розных прычынах згаджаліся на такія прапановы. Было нямаля службаў, дзе беларусы ў колькасці адносінках знаходзіліся ў абсалютнай большасці, аднак пераўтварыць такія службы ў сродкі праваўдзяння палітыкі ў інтарэсах мясцовага насельніцтва не існавала аніякай магчымасці. Рукамі і галавой беларусаў вораг рабіў толькі тое, што было выгадна яму.

Многімі беспамылкова лічылася, што выступаць перад нямецкай адміністрацыяй з прапановай аб адраджэнні беларускай дзяржаўнасці нават пад самым моцным пратэктаратам заваўнікаў — справа надзвычай небяспечная, напэўна ж, звязаная са стратай галавы. У фашыстаў да беларусаў не было такога стаўлення, як да народаў Чэхаславакіі, якім яны паводле розных разлікаў усё ж пакінулі — хоць і моцна ўрэзаныя — правы на дзяржаўнае жыццё: Чэхію і Маравію ўзялі пад свой пратэктарат, а ў Славакіі стварылі марыянэтакную, дужа залежную ад Германіі дзяржаву. У Генеральнай акрузе Беларусі акупанты толькі 21 снежня 1943 года далі згоду на стварэнне нешта падобнага на нацыянальны ўрад — Беларускаю Цэнтральную Рату з поўным наборам у ёй усіх прыкмет марыянэтакнага органа. Пры ўсім жаданні яна ніяк не змогла б стварыць беларускую дзяржаву, паколькі, па-першае, асноўныя функцыі ўлады ўсё ж трывала знаходзіліся ў руках акупантаў, а, па-другое, у многіх раёнах сапраўднымі гаспадарамі з'яўляліся партызаны. Таму вельмі мала хто глядзеў на яе як на самастойную беларускую нацыянальную з'яву. Рада ўсё час заставалася дарадчым органам. Да таго ж далёка не лепшую асобу прызначылі прэзідэнтам БЦР. Ім стаў Радаслаў Астроўскі, у біяграфіі якога шмат было такога, што не прымалася шырокімі масамі. Да гэтага часу ўжо паспелі — і не з дапамогай падпольшчыкаў, як раней лічылася, а хутчэй за ўсё рукамі тых, хто лез на службу да акупацыйных уладаў, — устарэныя з дарогі даволі папулярнага, дэмакратычных поглядаў чалавека, аднаго з пачынальнікаў беларускага нацыянальнага Адраджэння, прафесара Вацлава Іваноўскага (1880 г. н.), які з другой паловы 1941 года і да часу загадкавага, невытлумачанага забойства 7 снежня 1943 года знаходзіўся на пасадзе бургамістра горада Мінска. У Радаслава Астроўскага і блізка не было той падтрымкі, як у Вацлава Іваноўскага, у асяроддзі людзей, што прыйшлі на службу да акупантаў. Папулярнасці БЦР у пэўнай ступені дапамагла тое, што яна настойліва і паслядоўна трымалася беларускай мовы ў службовых справах, у жыццях яе, а не нямецкай мовы ў зносінах з мясцовым насельніцтвам.

І ўсё ж беларусы, што круціліся ў вышэйшых колах нямецкай адміністрацыі, не ўпусцілі шанцу на ўтварэнне ўласнай дзяржавы. Для гэтай мэты яны выкарысталі момант, калі ў акупантаў ужо пранятна не заставалася аніякай рэальнай надзеі ўтрымацца на заваяванай тэрыторыі, і таму яны былі зусім абыякавымі да таго, хто і якую ўладу збіраецца ўсталяваць на ёй. Літаральна за некалькі дзён да прыходу Чырвонай арміі ў Мінск сюды 27 чэрвеня 1944 г. пры маўклівай згодзе нямецкіх уладаў з'ехаўся з усёй Генеральнай акругі Беларусі бургамістры, начальнікі паліцыі і, вядома, члены самой БЦР. Былі сярод іх і тыя, хто ў перад- і паслярэвалюцыйны час браў актыўны ўдзел у правядзенні розных з'ездаў, канферэнцый і сходаў, дзе абмяркоўвалася пытанне аб незалежным дзяржаўным развіцці Беларусі. Зразумела, пасля той буйной няўдачы ім цяпер вельмі хацелася здзейсніць гэтую мару. Першым крокам да яе з'явілася праваўдзяненне ў гарадскім тэатры Мінска сходаў, так званых Другога Усебеларускага кангрэса. У прынятых на ім дакументах дэкларавалася аб адлучэнні Беларусі ад СССР, ануляванні ўсіх дагавораў Савецкага ўрада ў дачыненні да Беларусі, аднаўленні ў ёй капіталістычнай сістэмы. Большага ж на Усебеларускім кангрэсе не паспелі зрабіць, бо ўжо 30 чэрвеня даваўся панінуць Мінск, наб не трапіць у рукі Чырвонай Арміі. Так што бачыць у тым, чаго ўдалося дамагчыся на кангрэсе, хоць нейкі зародак беларускай нацыянальнай дзяржавы няма аніякіх падстаў. Да таго ж фармаванне яе адбывалася без усялякага ўдзелу народа. Усе прынятыя тады рашэнні заставаліся невядомымі шырокім колам насельніцтва. Адзінае, што з гэтых падзей вымушана з'яўнуцца на сьвеце ўвагу, — гэта імкненне, жаданне людзей нават у самых экстрэмальных умовах памянуцца

стварыць незалежную беларускую дзяржаву. Значыцца, ва ўсведамленні некаторай часткі беларусаў заставалася пераёмнасць у пытаннях свайго нацыянальна-дзяржаўнага суверэнітэту, канчаткова не згасла цяга да жыцця ў самастойнай краіне.

На добры лад пасля такой паспешлівай і няўдалай спробы стварыць беларускую дзяржаву — а такая спроба заставалася нерэальнай на працягу ўсяго перыяду акупацыі — прыхільнікам гэтай ідэі патрэбна было б змірыцца з фіяска і ўзяцца за ўладкаванне ўласнага жыцця ў эміграцыі. Аднак яны заняліся зусім іншымі справамі: арганізацыя беларускай арміі, каб кінуць яе на барацьбу з савецкімі войскамі. Не адмаўляліся і ад іншых дзеянняў, накіраваных супроць СССР.

Пахваліць жа ваенную эміграцыю можна толькі за тое, што многія з беларусаў, якія апынуліся ўдалечыні ад Бацькаўшчыны, усёй душой і сэрцам любілі яе, не забыліся на родную мову. Сярод іх выраслі, здабылі багаты прафесійны вопыт таленавітыя вучоныя, пісьменнікі і гісторыкі. Апошнія, не ў прыклад савецкім гісторыкам, стала цікавіліся і распрацоўвалі праблемы нацыянальна-дзяржаўнага развіцця Беларусі, грунтоўна даводзілі, што наш народ меў уласную дзяржаву задоўга да Кастрычніцкай рэвалюцыі, г. зн. выказвалі зусім процілеглыя погляды да таго, што пісалася ў нас ва ўсіх навуковых працах, школьных і інстытуцкіх падручніках па гісторыі роднага краю. Тэзіс: «З перамогай Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі беларускі народ упершыню ў сваёй гісторыі атрымаў рэальную магчымасць стварыць уласную дзяржаву» прашыў нутро не аднаго пасляваеннага пакалення беларусаў. Шматтысячная армія педагогаў і партыйных ідэалагічных работнікаў настойліва даводзіла ім, што толькі ў Саюзе ССР сапраўднае шчасце, вялікае будучае нашага краю.

Страшэннае гістарычнае неўцтва, мэтанакіраваная дзяржаўна-прававая і эканамічная палітыка Цэнтра, актыўная ідэалагічная апрацоўка мазагоў прычыніліся да таго, што ад першых пасляваенных гадоў у сьвядомасці беларускага народа пачалі адбывацца карэньныя змяненні ў дачыненні да праблемы свайго дзяржаўнага суверэнітэту, зразумела, у найгоршы бок. Большасцю лічылася, раз Камуністычнай партыяй узяты курс на збліжэнне і зліццё нацыі, значыцца, няма аніякай патрэбы ў існаванні суверэннай беларускай дзяржавы. Па змесце і характары дзейнасці яна мала чым адрознівалася ад дзяржаўнага ладу любой саюзнай рэспублікі, была арганічным прыдаткам цэнтральнай камандна-бюракратычнай сістэмы. Таму зусім невяпадкова, што большасць беларускага народа даволі хутка, амаль канчаткова страціла нацыянальна-дзяржаўную самасвядомасць. Практычна ні ў кога не ўзнікала пытаньня, чаму ў рэспубліцы да ліпеня 1956 года першымі сакратарамі ЦК КПБ (а ў іх жа руках канцэнтравалася не толькі партыйная, але і дзяржаўная ўлада) былі прысланыя з партыйнага Цэнтра краіны намеснікі. І калі больш як дзесяць гадоў пасля Вялікай Айчыннай вайны на пасадзе першага сакратара ЦК КПБ усё ж апынуўся беларус Кірыла Мазураў, дык гэта ніяк нельга разглядаць як вынік выспявання ў асяроддзі вядучых дзяржаўных і партыйных дзеячў рэспублікі, беларусаў па паходжанні, думкі, што гэтая найважнейшая пасада ў абавязковым парадку павінна знаходзіцца ў іх руках, а не ў прысланай з Масквы асобы. Тлумачыцца гэта той дэмакратызацыяй міжнацыянальных адносін, на якую адважыліся пайсці першы сакратар ЦК КПСС Мікіта Хрушчоў. Станавілася правілам, каб у рэспубліках вышэйшых дзяржаўных і партыйных пасады займаў прадстаўнікі карэньнага насельніцтва. Вось гэта і забяспечыла Кірылу Мазурава, а затым Пятру Машэрава і ўсім іх падакаемцам быць першымі партыйнымі асобамі ў рэспубліцы.

Татальная залежнасць Беларусі ад Цэнтра не садзейнічала таму, каб хтосьці з яе дзяржаўных і партыйных кіраўнікоў рэспубліканскага маштабу выйшаў на ўзровень сапраўднага палітычнага дзеяча, лідэра нацыі. Усе яны былі моцна абмежаванымі ў сваіх дзеяннях, зыходзілі выключна з інтарэсаў Цэнтра, а ўжо затым нясмела і нерашуча рабілі тое, што выгадна і свайму народу. Асабліва рэльефна бесхрыбетнасць і безнацыянальнасць дзяржаўнага і партыйнага апаратаў праявілася ў час чарнібыльскай катастрофы, калі ніводзін з кіраўнікоў рэспублікі (а ўжо ж ішоў другі год перабудовы!) не ўзяў на сябе смеласць, насуперак волі Цэнтра, сказаць праўду людзям, кінуцца на выратаванне нацыі. Для кожнага з іх цёплае крэсла ва ўтульным службовым кабінете, высокі матэрыяльны дабрабыт былі намінога даражэй

за лёс нацыі. А ў яе ж некалі нямаля было адважных, самаахварных лідэраў, якія дзеля выратавання Бацькаўшчыны ішлі на верную смерць. У 1986 годзе сярод дзяржаўна-партыйнай эліты рэспублікі не знайшося аніводнага такога лідэра. Вось такой дарагой цаной мы заплацілі за страту дзяржаўнага суверэнітэту, за амаль поўнае размыццё нацыянальна-дзяржаўнай самасвядомасці беларускага народа.

Чарнобыльскае гора дапамагло сяму таму зразумець трагізм і надалей заставацца бездзяржаўнай нацыяй. На такіх ж думкі наводзіў людзей, у сэрцах і душах якіх яшчэ зусім не патух агеньчык беларускасці, і духоўны Чарнобыль, бо пад той час толькі мізэр застаўся ад нашай нацыянальнай культуры і матчынай мовы.

Першым публічна, на ўсё галас высунуў ідэю аднаўлення сапраўднай нацыянальнай беларускай дзяржаўнасці Беларусі народны фронт «Адраджэнне». І першым, хто найбольш актыўна супраціўляўся гэтаму, быў «наш» з сямідзесяцігадовым прафесійным стажам дзяржаўна-партыйны апарат. Калі хтосьці з дзяржаўных дзеячў нарэшце зразумеў логіку змагання БНФ за ўласную незалежную дзяржаву, дык абсалютная большасць партыйных кіраўнікоў рэспубліканскага, абласнога і нават раённага зваўнаў не змяніла сваіх адмоўных адносін да данага пытаньня аж да прыняцця 27 ліпеня 1990 года Дэкларацыі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР аб дзяржаўным суверэнітэце. Камуністычная партыя рэспублікі сышла са сцэны, нават і пальцам не варухнуўшы дзеля набыцця рэальнай дзяржаўнай незалежнасці Беларусаў. Апошнія партыйныя лідэры Мікалай Слюнькоў, Яфрэм Сакалоў і Анатоль Малафееў ужо ўвайшлі ў нашу гісторыю як заўзятыя праціўнікі нацыянальна-дзяржаўнага адраджэння беларускага народа.

Важнымі вехамі на шляху станаўлення беларускай нацыі як дзяржаўнай з'явіліся наданне 27 жніўня 1991 года Дэкларацыі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце статусу канстытуцыйнага закона, перайменаванне 19 верасня БССР у Рэспубліку Беларусь, падпісанне 8 снежня ўсё таго ж года Пагаднення аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Аднак гаварыць аб рэальнасці нашага дзяржаўнага суверэнітэту пакуль што няма важкіх падстаў. Псіхалагічна не падрыхтавана да такога статусу і сама беларуская нацыя. За гэтулькі гадоў існавання ўнітарнага СССР у абсалютнай большасці беларусаў, як і ў многіх іншых яго народаў, моцна спаралізавана ўсведамленне ролі ўласнай дзяржаўнасці, што негатыўна адбілася выключна на ўсіх сферах жыцця нацыі, на ўзаемаадносінках людзей. Ні ў адной еўрапейскай дзяржаўнай нацыі, як у нас, у разліку на пэўную колькасць насельніцтва не ўчыняецца столькі грабязкоў, крадзяжоў і забойстваў. Прычым раскраданнем народнага дабра ў найбольшых памерах займаюцца многія самыя забяспечаныя і пры высокіх пасадах асобы. Чым больш спаўзае рэспубліка ў цяжкае эканамічнае становішча, тым вышэй такія людзі ставяць свае асабістыя інтарэсы над агульнанацыянальнымі.

Беларуская нацыя яшчэ ніколі, як сёння, не зведвала такой вялікай патрэбы не столькі ў выдатна прафесійных падрыхтаваных, колькі ў добрасумленных, з высокім узроўнем нацыянальнай самасвядомасці работнікаў дзяржаўнага, гаспадарча-адміністрацыйнага апарату, прадстаўніках навуковай, творчай, педагогічнай, медыцынскай інтэлігенцыі, у адданыя справе нацыянальна-дзяржаўнага Адраджэння вайскоўцах. Без вялікіх намаганняў, самаахварнай працы менавіта гэтых станаў беларускага грамадства нельга ўсцерагчы Бацькаўшчыну ад поўнага эканамічнага і духоўнага краху, стварыць для яе народа рэальную суверэнную дзяржаву. Сёння ж яна пакуль што ўяўляе сабой не больш як голую рамачку, у якой зусім не бачыцца дарагі волю нашай будучай фактычнай, а не толькі фармальнай дзяржаўнай суверэнасці. Якой ёй быць, цалкам залежыць ад нас саміх.

Наперадзе беларускую нацыю чакаюць сур'ёзныя выпрабаванні. Не будзем забывацца, што дарога да дзяржаўнага суверэнітэту вельмі рэдка бывае прамальнай і ўспянай кветкам. Нездарма Карл Каўцкі пісаў, што «ўтварэнне новых нацыянальных дзяржаў з існуючых шматнацыянальных дзяржаў магчыма толькі гвалтоўным шляхам». Напісана гэта было больш за сямдзесяць гадоў назад. За гэты час шмат таго змянілася. Свет стаў больш цывілізаваным. Улічваючы памяркоўны характар, уменне нашага народа жыць дружна ў сваім доме з прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей, можна спадзявацца, што на адказным гістарычным шляху да рэальнага дзяржаўнага суверэнітэту яму ўдасца па-збегнуць нагорнакарабахскай, хэрвацкай, грузінскай і ўсіх падобных да іх кровапралітых трагедый.

**ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ**

**...І унікальныя запісы Бабія**

У гасцёўні імя У. Галубна пры Дзяржаўным музеі тэатра і музыкі Беларусі адбыўся вечар памяці выдатнага опернага спевака народнага артыста рэспублікі Зіновія Бабія. Так музей пачынае вяртаць слухачам мастацтва артыста, чыё творчае жыццё было звязана з нашай рэспублікай. Імя З. Бабія сабрала на гэты вечар людзей, якія ведалі і любілі яго. Сярод іх — удава спевака Стэла Сцяпанавіч, доктар геалага-мінералагічных навук І. Карасёў, спявак, прафесар БДК Т. Ніжнікава, рэктар кансерваторыі М. Казінец, салісты ДАВТА А. Саўчанка, В. Чарнабаў, Л. Златава, М. Галкоўскі, канцэртмайстар Г. Карант Ініцыятарам прывядзення вечара і яго вядучай была К. Краўчанка, супрацоўніца музея.



Адзін з апошніх здымкаў Зіновія Бабія.

Гіа гадзі збіраў і ашчадна захоўвала Стэла Сцяпанавіч Бабія. Потым калегі спевака падзяліліся ўражаннямі. «Сам вечар, зладжаны вельмі карэнтна, з добрым стаўленнем да памяці Бабія. Аднак гэта трэба было пачынаць рабіць шмат гадоў назад», — падкрэсліў А. Саўчанка. «Такія вечары, — сказала Т. Ніжнікава, — павінны зрабіцца традыцыяй. Яны будуць выходзіць моладзь, адрываючы для яе імёны нашых выдатных спевакоў. Неабходна захоўваць фоны запісы, прывесці ў парадак архівы старэйшых дзялячых нашай культуры, з 60 нас ужо так мала. Я вітаю стварэнне музея тэатра і музыкі».

**Т. ВАЛАЧКОВІЧ,**  
музыказнаўца, навуковы супрацоўнік музея.

**Няма таго, што ранш было**

Зрэшты, і добра, бо, што ні кажыце, у якія яшчэ часы мог бы міністр суверэннай дзяржавы дазволіць сабе пайсці ў нейкі клуб? Так бы мовіць, зрабіць дэлегацыю не адзінаго візіту? А тут — калі ласка Міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. Краўчанка ахвотна згадзіў на запрашэнне старшыні Мінскага гісторыка-культурнага клуба «Спадчына» А. Белага і завітаў, як кажучы, на агеньчык. Сустрэча адбылася. Прытым з карысцю для абодвух бакоў.

**Запомніліся каляды!**

Як паведамляў ужо «ЛІМ», на каляды маскоўскія беларусы атрымалі падарунак. Прыехалі музыкі-адрэджанцы, нашы старыя добрыя сябры заслужаныя артысты Беларусі лаўрэат Дзяржаўнай прэміі рэспублікі Віктар Снорабагатаў і ансамбль старадаўняй музыкі Белдзяржфілармоніі «Кантабіле» ў складзе: Яўген Віданаў (флейта), Пётр Самін (скрыпка), Сяргей Драбін (віяланчэль), Канстанцін Шараў (чэмпала). На канцэрт у прадстаўніцтва СМ Рэспублікі Беларусь прыйшло шмат беларусаў-масквічоў. Зачараваныя, слухалі яны

мілагучную старадаўнюю беларускую музыку, цудоўны голас В. Снорабагатава. Гучалі званы «Палацінкі шытан», творы М. Агінскага, М. Радзівіла. Нават дзеткі, што прыйшлі з бацькамі, уважліва слухалі выканаўцаў. Усхваляваныя слухачы дзякавалі моцнымі працяглымі воплескамі, бел-чырвона-белымі букетамі кветак. Шчырыя словы падзякі выказалі яны й тым, хто арганізаваў гэтую сустрэчу — сябрам Рады маскоўскага таварыства беларускай культуры імя Ф. Снарны.

**І. ПАЎЛОЎСКІ,**  
г. Масква.

**ПРЭМ'ЕРЫ**

**Без «Казкі» жыццё — не жыццё!**

У Мінску з'явілася... «Казка». Дзіцячы музычны тэатр-студыя пад кіраўніцтвам дырыжора Глеба Аляксандрава. Першы спектакль быў пастаноўлены мінулы восенню — «Асцярожна! Баба Яга!» В. Пleshана. Нядаўна ж на сцэне Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі Беларусі, а менавіта тут паслялася «Казка», адбылася яшчэ адна прэ'ера: опера для дзяцей «Гісторыя Кая і Герды». Музыка С. Баневіча, рэжысёр Ю. Аляксандраў, мастак В. Окунеў, хормайстар Н. Андросава, балетмайстар А. Ры-

машэўскі. Музычны кіраўнік і дырыжор пастановкі Г. Аляксандраў. Побач з артыстамі тэатра музычнай камедыі Л. Карзючыц, Л. Лют, А. Арцём'евым, В. Міцінай, А. Ранцанцам, В. Бажэнавым і іншымі ў спектаклі занятыя запрошаныя з ДАВТА Н. Руднева, М. Качаноўскі... І, канечне, юныя артысты тэатра-студыі «Казка». У гэтым цудоўным творы, натхнёнай добрай андэрсенаўскай казкай, з асалядай удзельнічаюць і дзеткі, і дарослыя. А зала — проста ў захваленні!

**С. Б.**

**КОНКУРСЫ**

**Сярод пераможцаў «Трыенале-92»**

Па ініцыятыве выдавецтва «Панорама» і Саюза мастакоў колішняга Свецкага Саюза ўпершыню ў нас праведзены міжнародны конкурс плакатаў «Чалавек. Прырода. Грамадства» — Трыенале-92. Аўтарытатнае міжнароднае журы разгледзела паўтары тысячы работ з сарака адной краіны. Па-

колькі да падвядзення вынікаў конкурсу захоўвалася ананімнасць аўтарства, аднолькавы шанец на перамогу мелі як вядомыя аўтары, так і тыя, хто робіць у мастацтве першыя крокі. Сярод пераможцаў гэтага аўтарытэтнага творчага спаборніцтва і беларускі мастак Юрый Дзееў.

**ВЫСТАВЫ**

**Дасягненні няма, а выстава — ёсць**

Апошнім часам няма падстаў гаварыць пра дасягненні народнай гаспадаркі Беларусі, і ўсё часцей чуюцца прапановы былой ВДНГ рэспублікі ператварыць у мастацкую экспазіцыю залу. Прапановы прапановамі, а ўжо робяцца і практычныя захады. У прыватнасці, многія мінчукі і госьці з цікавасцю пазнаёміліся тут з незвычайнай экспазіцыяй, якую склалі канверты, маркі, штэмпелі, створаныя мастакамі замежных краін і сабранымі У. Суцягіным. «Апакаліпсіс» — тама экспазіцыя, і яна наўрад ці можа сёння пакінуць наго-небудзь абыякавым.

**ЛІТКУР'ЕР**

**Пад грыфам «Дружбы народаў»**

«Бібліятэка савецкай прозы», якая выходзіць як дадатак да часопіса «Дружба народаў», папоўнілася кнігай Святлана Алексіевіч «Цынічныя хлопчыкі». У кнігу ўвайшла і апавесць «У вайны не жаночае аблічча». Дарэчы, гэтал апавесць выпушчана і выдавецтвам «Мастацкая літаратура» (пераклад на беларускую мову М. Гіля, прадмова «Пошукі, працяг жанру» напісаў А. Адамовіч).

**Паэзія і песня**

У Доме літаратара аматараў паэзіі сабраў творчы вечар Людмілы Паўлікавай-Хейдаравай. Добрае слова пра аўтарку сказала А. Разанаў, А. Лойка, В. Іпатова, А. Пісьмянікоў, А. Дударэў, П. Манкаль, С. Законнікаў. Упершыню прагучала некалькі песень і рамансаў на вершы паэтэсы, напісаных кампазітарам А. Чырковым, бардам А. Атаманавым і самадзейным кампазітарам М. Марозавым. Цёпла сустрэлі прысутныя выступленне самой Л. Паўлікавай-Хейдаравай. У канцэрце прынялі таксама ўдзел кампазітар З. Яўтуховіч, бард І. Добры і дзіцячы хор «Чабарок». **П. ГАРДЗІЕНКА.**

**Шчасце — мець аднадумцаў**

«Чананне шчасця» — так называў сваю новую кнігу прозы, якая выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура», Анастасія Жалізоўскі. Калі героі твораў пісьменніка яшчэ шукаюць аднаго на тое, у чым яно, сапраўднае шчасце, дык сам А. Жалізоўскі, думаецца, у час прэ'еры кнігі ў Доме літаратара пераканаўся, што яно і ў тым, каб мець аднадумцаў — і ка-

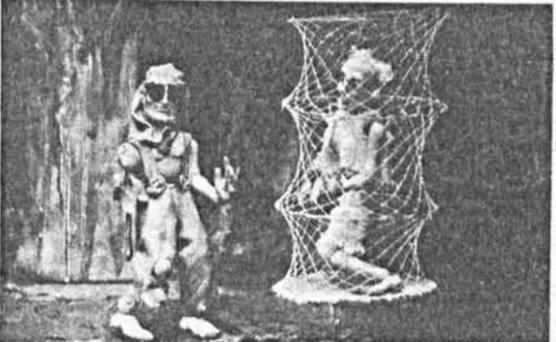
лег-пісьменнікаў, якія ўважліва сочаць за тва-рчай творчасцю, і чытаюць, якім менавіта твае творы неабякавыя. Прынамсі, у час прэ'еры абыякавых не было. Слова пра творчасць А. Жалізоўскага і яго новую кнігу гаварылі Г. Марчук і Л. Левановіч, а акцэнт прачыталі ўрыўкі з твораў. Выступіў і сам А. Жалізоўскі.

**Таленты? Ёсць!**

Агляд юных талентаў прайшоў у Талачынскім раённым Доме піянераў. Прысутныя з цікавасцю слухалі вершы адзінаццацінага Славенскай сярэдняй школы Сашы Феліксава, вучаніцы 8 класа СШ № 1 г. Талачына Алены Шаўні. Цішыня стаяла ў час выступленняў паэтэсы, кампазітара і выканаўцы Ілены Коласавай — адзінаццацінага Кокханаўскай СШ, юнага кампазітара Наташы Кавалёвай (дзевяты клас СШ № 2 г. Талачына). На завяршэнне прачытаў свае вершы супрацоўнік мясцовай газеты Алякс Мазур. Пераможцы раённага конкурсу цяпер прымуць удзел у аналагічным абласным аглядзе. **А. УЛАДЗІМІРАУ.**

**ТЭАТР**

**На пляцце па жыццё**



«Плыт мертваю» паводле Х. Мюлера, п'еса-антыўтопія, поўная апакаліпсічных паэтычных змрочных папярэджанняў, увасоблена ў аднайменны спектакль Алегам Жугідам, галоўным рэжысёрам Брэсцкага абласнога тэатра лялек. Мастак — В. Рачкоўскі. Лялечныя майстры і канструктары В. Рачкоўскі, Л. Мікіна, Д. Палішэнка, Акцёры Л. Мікуліч, Ю. Сарычаў, У. Тэвасян, А. Мацееў (ім дапамагаві Г. Герасевіч), наследуючы рэжысёрскаму разуменню матэрыялу п'есы, прадстаўляюць гісторыю пра... усё самае чалавечае ў чалавеку, не збіваючыся, аднак, на штучны аптымізм. Варта на-

гадаць і пра тое, што сам аўтар п'есы, Харальд Мюлер, усе яе падзеі звязвае з Германіяй, маючы на ўвазе наш Чарнобыль (пра гэта ён не адзін раз гаварыў і ў сваіх інтэр'ю): людзі на пляцце спускаюцца па раце да горада, нібыта не атручанага радыяцыяй, імкнуцца выжыць, але смерць нябачна вандруе разам з імі... Застаецца толькі падзіцца лёгкасці пераў калег-журналістаў з «Савецкай Беларусі», у чых інтэрпрэтацыя спектакля займеў назву «Плот мертвых» з адпаведнымі, трыба сказаць, асацыяцыямі...

**Ж. Л.**

**ДРУК**

**«Пралеска», № 4**

Адзнака гэтага нумара, пазначанага яшчэ 1991 года, матэрыялы, якія вяртаюць да 19 верасня, калі Рэспубліка Беларусь стала незалежнай суверэннай дзяржавай. Змешчаны адпаведныя законы, а на раз-

вароце — выявы дзяржаўных герба і сцяга Рэспублікі Беларусь. «Смаз пра сцяг і вершы» Л. Забалоцкай з ілюстрацыямі А. Карповіча дазваляе зразумець паходжанне старадаўніх беларускіх сімвалаў.

Да 100-годдзя з дня нараджэння М. Багдановіча — артыкул Л. Тарасюк «Краса і радасць жыцця». Змешчаны апавяданне Я. Брыля «Жыў-быў вожык», вершы А. Бадана, казка юнай Тані Ярохінай «Ліса Рыжыка» і казка Р. Брэдберы «Падарунак» (пераклад з англійскай А. Кудраўцава).

Ёсць чарговая прэзентацыя новых кніг, песня «Лістапад» (словы Я. Купалы, музыка А. Рамізоўскай), працяг «Маладзічка-гадавічка», «Азбукоўніка»...

**«Год за годам»**

Нарэшце прыйшоў да чытача шосты выпуск літаратурнага штогодніка «Год за годам», у якім у перакладзе на рускую мову змяшчаюцца лепшыя матэрыялы з часопіса «Савецкі Геймланд» («Савецкая Родина»). Адкрыццё нумара (пазначаны ён 1990 годам) — матэрыялы так званай «Чорнай кнігі», складзенай адрозна па вайне пад рэдакцыяй В. Гросмана і І. Эранбурга (пра гісторыю напісання кнігі і яе лёс, змест і значэнне расказвала ў артыкуле У. Семенюка, апублікаваным у «Ліме» 7 лютага).

Пад рубрыкай «Лісты ў рэдакцыю часопіса «Савецкі Геймланд» апублікавана ў штогодніку слова вядомай рэвалюцыянеркі А. Стасавай пра ўржэйскага паэта Давіда Утнеса і некалькі яго вершаў у перакладзе Б. Рахманіна. Д. Утнес (памёр у 1959 годзе) ў свой час быў членам Ваўкавыскага рэўкома. Зацікавіць чытача і эсэ

А. Ланшына «Расійская Іудайка». Іудайка, другі варыянт іудайства — навука аб юрэйстве. Матэрыял пазнаваўчы, у ім называюцца шэраг малавядомых публікацый, якія тычацца мясцін юрэйў і на тэрыторыі сучаснай Беларусі. У прыватнасці, А. Ланшын спасылкаецца на фундаментальнае даследаванне «Літоўскія юрэі: гісторыя іх юрыдычнага і грамадскага становішча ў Літве ад Вітаўта да Люблінскай уніі. 1388 — 1569», што выйшла ў 1883 годзе і было напісана першым прафесійным гісторыкам расійскага юрэйства С. Бершадскім. Разглядае А. Ланшын і кнігі Ш. Фрыдэнштэйна «Горад герояў» (1880) — пра гродзенскую юрэйскую абшчыну і А. Файнштэйна (1886) — пра Брэст-Літоўск.

У гэтым выпуску штогодніка — шэсць календарных рэпрадукцый Марна Шагала.

**Ад «Каляд» да «Багдановічаўскага календара»**

Дзесяты нумар кніжленскага «Полацка» стаў апошнім у мінулым годзе, таму значнае месца ў ім займаюць і калядныя віншаванні. Сярод іх вітанні В. Быкава, С. Законнікава, верш Р. Бардуліна «Каляды» (змешчаны факсімільна рукапісам), верш В. Шпіна «Святкуем Каляды»... С. Тарасаў высвятляе «Адкуль прыйшоў хрысціянства ў Беларусь?». М. Дубок гаворыць ухвальнае слова ў сувязі са 100-годдзем з дня нараджэння А. Станкевіча, Л. Мірачыцкі дадае штрыхі да творага партрэта М. Забэйды-Суміцкага. «Эмблема на шыцыце герба «Пагоня» — чарговая публікацыя М. Белямука. Пад рубрыкай «Далёкае і блізкае» — «Аднойчы ў Рыме» К. Мерляна і «Наш лагер» Ю. Найдзюк.

Працягваецца публікацыя лістоў і вершаў У. Караткевіча, прытым у факсімільным варыянце і ўпершыню; уславімаў Я. Шыхановіча, вытрыман з «Масевай кнігі» М. Сяднёва, змешчана чарговая падборка «3 жыццёвыя эміграцыі».



№ 10, 1991

Шырока адзначае «Полацк» 100-годдзе з дня нараджэння М. Багдановіча: «Беларусь, Беларусь...» У. Конана, «Гісторыя адной знаходкі» С. Белай, тут жа артыкул самога М. Багдановіча «Новыя пісьмы Л. М. Талстога», упершыню апублікаваны ў газеце «Голас»; чарговыя раздзелы «Максімавай Яраславіі», хроніка юбілейных падзей «Багдановічаўскі календар».

**ФЕСТИВАЛІ**

**Спяшайцеся на «Пярэзвы»**

Увага: пачынаецца новы фестываль — рэгіянальнага агляду беларускага народнага танца «Пярэзвы». Ладзіцца ён з мэтай далейшага развіцця беларускай нацыянальнай харэаграфіі, адраджэння этнічнай свядомасці, захавання і пераэмнасці традыцыйных народных танцавальных форм, удасканалення мастацкага і выканаўчага ўзроўню калектываў, эстэтычнага выхавання глядачоў сродкамі натуральнага беларускага народнага танца. Так паставілі калегі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Міністэрства адукацыі, ЦК Саюза моладзі Беларусі, Цэнтральнага Савета Беларускай рэспубліканскай піянерскай арганізацыі, калегі ўпраўленняў культуры Магілёўскага і Гомельскага аблвыканкомаў, Бабруйскага гарвыканком ды райвыканком.

У новага фестывалю высакародны і надзвычайна дэталёвыя задачы: актывізацыя вывучэння і прапаганды беларускай народнай танцавальнай спадчыны, аднаўленне і захаванне мясцовых народных абрадаў і танцавальных традыцый, развіццё рэгіянальнай народнай танцавальнай культуры, узбагачэнне рэпертуару аматарскіх танцавальных калектываў лепшымі ўзорамі беларускай народнай харэаграфіі, прыцягненне моладзі ў аматарскія калектывы народнага танца і інш.

Першы й другі этапы фестывалю — мясцовыя, раённыя, зональныя агляды фальклорнай ды самадзейнай харэаграфічнай творчасці — праводзіцца на Гомельшчыне і Магілёўшчыне. Заключны этап прызначаны на 14—17 маі і пройдзе ў Бабруйску. Лепшыя калектывы фестывалю будуць заахвочвацца дыпламамі, спецыяльнымі прызамі, каштоўнымі падарункамі, грашовымі прэміямі, пераможца ў конкурсе дзіцячых ансамбляў — адпаведным дыпламам і публічнай у піянерскі лагер «Зубрання»; лаўрэаты атрымаюць рэкандацыі Міністэрства культуры ды ўдзел у міжрэспубліканскіх і міжнародных фестывалю.

Мастацкім кіраўніком фестывалю «Пярэзвы» зацверджаны старшы навуковы супрацоўнік Беларускага інстытута праблем культуры М. Козенка, дырэктарам — загадчык аддзела культуры Бабруйскага гарвыканкома Я. Раманаў. Распрацавана разгорнутае палізанне аб умовах правядзення фестывалю, пра што даведка можа на тэлефонах: 7-21-14, 7-Е0-29 (дырэкцыя фестывалю ў Бабруйску); 64-17-33, 34-30-23, 34-39-55 (Мінск); 55-53-77, 55-86-39 (Гомель); 25-83-11, 25-75-46 (Магілёў).

# Поступ гісторыі ў слоўных формулах

## СТАРЫЯ ФОРМУЛЫ З ІРАНІЧНЫМ ПАДТЭКСТАМ

У наш імклівы, віратлівы, не-прадказальны час падзеі, як хвалі, набягаюць адна на другую. Некаторыя з гэтых падзей эпизадныя, некаторыя — значныя, з тых, што называюць гістарычнымі.

Кожная новая падзея пры сваім нараджэнні атрымлівае назву, імя. Часам назва ўяўляе сабою слоўную формулу. Гэтыя назвы, формулы ад частага ўжывання прамоўцамі з трыбуны, журналістамі і публіцыстамі ў друку, дыктарамі па радыё і тэлебачанні становяцца шырокавядомымі і стала фіксуюцца ў свядомасці людзей. І з гэтых формул у самым сціплым выкладанні паўстае наступ гісторыі.

Пры пераацэнцы мінулага і былых вартасцяў некаторыя з такіх формул пераасэнсуюцца, губляюць сваю, як выяўляецца, фальшывую ўзнёслаць і набываюць іранічны сэнс.

Наслухаліся, начыталіся.

Узнікла жаданне неяк класіфікаваць, аб'яднаць і запісаць гэтыя формулы. І вось — вынік.

Бацька ўсіх народаў.  
Розум, гонар і сумленне.  
«Одобранный»  
Саюз непарушны.  
Дружная сям'я.  
Старэйшы брат.  
Мы самыя-самыя...  
70 слаўных гадоў.  
Бітва за ўрадаўнай.

(Штогод біліся, біліся, перавыконвалі, а ўрадаўнай па-гаспадарску сабраць не навучыліся).

Выйшлі з народа.  
Паўлік Марозаў.

(Баліць сэрца, калі паўтараюць і паўтараюць гэтае імя для акрасы выслоўя, асуджаючы даносы, якія шырока прапагандаваліся ў сталінскія і пазнейшыя часы. Данос, данос, на сябра, на жонку, на мужа, на брата, на роднага бацьку! Дапамогай вынішчэнню класавых ворагаў! І з'яўляліся Курапаты і ГУЛАГі па ўсёй былой савецкай зямлі. І вынішчаліся лепшыя людзі.

Але пры чым тут Паўлік Марозаў?

Як стала вядома з матэрыялаў следства, не Паўлік данёс на бацьку. Паўліка толькі выклікалі на суд як сведку. Ды і які быў старэйшы Марозаў-бацька? П'яніца, хабарнік, ён кінуў жонку з дзвюма малымі дзецьмі і валэндаўся з палюбоўніцамі.

Пасля суда азварэліся родзічы Марозава, падазраючы, што данёс Паўлік, забілі хлопчыка і яго маленькага брата. І вось гэта непраўданае зверства дарослых застаецца ў ценю. Лічу, што гэта грэх—вярэдзіць памяць няшчаснага маленькага пакутніка, зусім не вінаватага ў тым, што ў часы сталіншчыны яго імя зрабілі сімвалам вернасці рэжыму, што на фальсіфікаваным прыкладзе Паўліка Марозава вучылі даносам на роднага бацьку.)

## НОВЫЯ ПАДЗЕІ—НОВЫЯ НАЗВЫ І ФОРМУЛЫ

Сталінская тыранія.  
Таталітарная імперыя.  
ГУЛАГ і гулагаўскія эмсары.  
Крывавае жорны рэпрэсіі.  
Пацвярленне.  
Адліга.  
Рэабілітацыя ахвяр.  
Застурэная эліта.  
Кануіраў.

Перабудова.  
Паскарэнне.  
Дзяржпрыёмка.  
Дэмакратыя.  
Галоснасць.  
Партакратыя.  
Наменклатура.  
Прыхаваныя старыя структуры.  
Парламенцкія дэбаты.  
Мітынгавая дэмакратыя.  
Экстрэмізм.  
Палітычныя амбіцыі.  
Забастоўна.  
Галадоўка.  
Прымаат агульначалавечых вартасцяў.  
Панаянне.

(Пра гэта выдатны верш П. Панчанкі).

Апазіцыя.  
Рэфэрэндум.  
Прэзідэнт.  
Плюралізм.

(Толькі ў свае вароты).

Некампетэнтнасць дэпутацкага корпуса.  
Дзяржаўна-бюракратычны сацыялізм.  
Камунізм для партыйнай эліты.  
Сацыялізм з чалавечым тварам.  
Сепаратысцкія настроі.  
Вайна законаў.  
Парад суверэнітэтаў.  
Узнікшыя дэфармацыі.  
Мафія.  
Прастытуцыя.  
Наркаманія.  
Рэкет.  
Агульны крызіс.  
Палітычны доміні.  
Генеральскія дачы.  
Цэнтр.  
Саюзы дагавор.  
Дадатковыя паўнамоцтвы.  
Швэрдная рука.  
ГК ЧП.  
Путч.  
Камсамольскі мацярышчыннік Янаеў.  
Дэпартаўзацыя.  
Дэідэалагізацыя.  
Нансенсус, імідж.  
Біржа, брокер.

(Безліч іншамоўных тэрмінаў. Як быццам не было адпаведных сваіх).

Бартэр.  
Гуманітарная дапамога.  
Карупціраваны кіраўнікі.  
Скачок у капіталізм.  
Лібералізацыя цен.  
Талоны.  
Купоны.  
СНД.

(Першымі і лёгка адолелі гэты скачок мільянер Гарбачоў, яго жонка, таксама мільянерка, і наменклатурныя кармушачнікі.)

## З ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ АРТЫКУЛАУ

Метастаны суцэльнай калектывізацыі.

Лёка таталітарнай сістэмы.  
Антысавецкі Савецкі Саюз.  
Мафіёзнае аблічча нашай рыначнай эканомікі.  
Яднанне партпаратчыкаў з актывістамі чарнасоценных рухаў.  
Сарамяжлівыя маневры ЦК КПБ вакол Ніны Андрэвай.  
Бурная дзейнасць народных дэпутатаў і кіраўнікоў па арганізацыі асабістых і сямейных ваяжоў «за бугор».

## І НАРЭШЦЕ, КАЛІ ВУЧАЦЬ ПАДУМАЦЬ

Што прымем за лепшае: камунізм у адной асобна ўзятая ахоўваемай дачы, ці капіталізм у асобна ўзятым асабітку, упрыгожаным дэмакратычнымі лозунгамі?

Дуюцца азначныя характарыстыкі палітычным дзеячам. Іншы раз яны, гэтыя характарыстыкі, супрацьлеглыя ў розных выданнях. Але ж, як кажуць, дзвюх ісцін не бывае і ўрэшце перамагае сапраўдная.

Мяркуюце самі: «Народа зов — Полозков» і «Подаватель сытных блюд для номенклатурных генералов Полозков». (Вядома, апошні не з тых, пра каго можна так адказна сказаць «Народа зов».)

Нямала афарыстычна аформленых самакрытычных заяў. Але прыводзіць іх не вярта: гэтыя заявы, як правіла, пазначы недасказанасцю: той ці іншы дзеяч растлумачвае свае памылкі і абяцае, абяцае...

Абяцанак чуюм многа. Пажывём — пабачым.

Л. КАРОТКАЯ.

Вобраз Паўлінкі з аднайменнай п'есы Янкі Купалы ў нашым уяўленні цесна звязаны з Паўлінай Мядзёлка — першай выканаўцай гэтай ролі. Менавіта яна, П. Мядзёлка, прынесла ў жыццё пэста высокае натхненне, дзякуючы сустрэчы з ёй Купала напісаў нямала выдатных лірычных вершаў.

Іх першая сустрэча прыпала на 1913 год. У гэты час П. Мядзёлка вучылася на агульнаадукацыйных курсах у Пецярбурзе. Пазней, пасля іх заканчэння, яна вярнулася ў Вільню, удзельнічала ў Віленскім музычна-драматычным гуртку, пазней — у 1917—1918 гадах — актыўная ўдзельніца Першага драматычнага таварыства. У кожнай распаўсюджанай справе вылучалася надзвычайнай мэтанакіраванасцю і працаздольнасцю. Умела быць апантанай, умела гарэць і запальваць іншых. Невыпадкава ўся маладосць П. Мядзёлкі прайшла ў самым ініцыянтры беларускага Адраджэння. У апошнія

гады жыцця ёй было што ўспомніць і што раскажаць. Яна разумела, што данесці нашчадкам праўду пра той час — яе святы абавязак. Усведамленне гэтага абавязку і вымусіла П. Мядзёлку ўзяцца за пера: у канцы 30-х гадоў Паўліна Вікенцьеўна распачала працу над сваімі мемуарамі.

Лісты П. Мядзёлкі да А. Александровіча, пазначаныя 1958—1960 гадамі, прасякнуты трывожным хваляваннем за лёс сваіх рукапісаў. Не хавае яна і радасці з нагоды высокай адзнакі ўспамінаў М. Танкам, які быў тады галоўным рэдактарам часопіса «Польмя». Шчыра радуецца вяртанню старых сяброў са сталінскіх ГУЛАГаў. Словам, яна трывожыцца, радуецца, спадзеецца...

Думаецца, што публікацыя лістоў Паўліны Вікенцьеўны зацікавіць лімаўскіх чытачоў і дапаможа ім больш яскрава і поўна ўявіць жыццё гэтага чалавека.

## ЗАХОЎВАЕЦА У АРХІВАХ

# Лісты Паўліны Мядзёлкі



19.5.58

Будслаў

Здароў, браток Андрэйка!  
Ты, мабыць, ужо вярнуўся з курорта? Ну, як жа тваё здароўе? Ці лягчэй дыхаецца?

Учора ў № 5 «Польмя» пабачыла пэзму Ул. Дубоўкі. І такое ўражанне на мяне зрабіў сам факт паўлення яго імя на старонках нашага часопісу, што цэлы дзень і ноч слёзы туманілі вочы. Значыцца, жыў-здараў і вярнуўся на родныя гоні! Прыгадала цябе, Дудара і інш. Успомніўся гоман маладнякоўцаў, спатканні ў Янкі, у сталовай № 3, у Маскве. Кіпела, бурліла жыццё!.. І вось, чорная хмара наляцела, віхор развёў, разгэнаў у халодныя далі, у нетры тайгі. Столькі патрачана гадоў для нашай літаратуры! Столькі загубленага, зламанага жыцця, здароўя! Эх, доля ты чубатая!

Хацела б напісаць Дубоўку, ды не ведаю адраса, а на рэдакцыю не хочацца пісаць. Я ж там нядаўна была, і ніхто мне не сказаў, што ён у Мінску.

Пабачыш яго — перадай яму маё сардэчнае прывітанне і ўсім, хто вярнуўся і памятае мяне.

А цяпер аб сваіх успамінах. Паслала ў «Польмя» паштоўку сваю пробу п'яра — «Шалёную Магдаленку» (44 стар.) — аб княгіні Радзівайлаі і першай беларускай школе ў яе маёнтку Жорнаўцы. М. Танк зараз жа адказаў, што «напісаны яны (успаміны) харошай, сакавітай беларускай мовай і напісаны цікава». Прасіў прыслаць больш фрагментаў, якія б складалі цэласць і ахоплівалі пэўны закончаны гістарычны перыяд. Пасля гэтага я пачала з 1905 г. і дайшла да вясны 1912 г. Гэта заняло ў мяне 110 старонак рукапісу (3 раздзелы). У рэдакцыі прынялі іх і палажылі ўжо ў шуфляду, абяцаючы перадрукаваць на машыны і даць мне копію. Аднак, разважыўшы, я забрала ўсё назад.

Справа ў тым, што пачытаўшы іх у Маскве (была там на Майскія святы) сваім прыяцелем і пагутарыўшы з сімтым, пабачыла, што трэба зрабіць некаторыя папраўкі, сёе-тое змяніць, дапоўніць. Спяшацца не хачу, тым больш, што ў гэтым годзе, напэўна, не надрукуюць: у юбілейны год 40-годдзя Савецкай Беларусі матэрыял, аб дарэвалюцыйным мінулым будзе не па часе.

Па-другое, мне здаецца,

што гэта частка (1905—1912 гг.) больш падаецца да друку ў часоп. «Маладосць», чымся ў «Польмі», бо тут апісаны дзіцячыя гады і юнацтва, цяга да навукі, жорсткае змаганне за права вучыцца, перашкоды не толькі матэрыяльнага парадку, але і з боку нацыянальнага ўціску, першае ўражанне ад роднага слова ў друку («Наша доля», «Дудка» М. Бурачка), маё першае выступленне з дэкламацыяй бел. вершаў, першае спатканне з Янкам Купалам, нелегальныя гурткі і г. д.

Але ёсць больш сур'ёзная прычына, якая тармозіць маю работу. У Владкі я бегла прагледзела камплект «Нашай нівы» за 1912 г. і зразумела, наколькі глыбей, паўней і цікавей былі б мае ўспаміны, калі б я мела магчымасць хоць з месяц пакапацца ў перыядычных выданнях 1912—1920 гг. Рэдакцыя выдала мне паперку ў бібліятэку, каб дазволілі мне пазнаёміцца з бел. выданнямі дарэвалюцыйнага часу. Але бяды ў тым, што не магу на даўжэйшы час адлучыцца з дому. Маці мая мае 86 гадоў, часта занемагае, і я не магу яе адну пакінуць — няма пры кім яе аставіць. Калі і ўдаецца часам выскачыць на некалькі дзён, дык і то як на іголках кручуся — непакоюся аб ёй.

Пакуль пісала, дык і настроі быў добры і самой падабалася тое, што напісала. А цяпер спынілася, і хандра такая напала, што не маю патрэбных умоў да працы, і п'яро ў руках не трымаецца.

Зося Шамардзіна прасіла перадаць табе шчырае прывітанне. Зрэдку піша да мяне. На жаль, у цяперашні мой побыт у Маскве не бачыла яе — яна была ў гэтым часе ў Сочы. Але свой рукапіс я ёй паслала, і яна надта хваліла, раіла не пакідаць гэтай работы і прадеўжаць.

Ну, выбачай, што надурала табе галаву. Надта хацела б пабачыцца з табой і з Ул. Дубоўкам. Можна ўдасца ўлетку на пару дзён падскочыць у Мінск.

Ага! А дзе ж абяцаны твой зборнік выбраных твораў? Чакаю яго.

Жадаю добрага здароўя. Прывітанне твай сямейцы. З глыбокай пашанай...

29.12.59

Будслаў

Дарагі Андрэйка!  
Да слёз сягоння ўзрушыла мяне твая паштоўка з новагоднім прывітаннем. Я ўжо не спадзевалася, што мяне

хто-небудзь успомніць. Дзякую табе, дружа, усім сэрцам дзякую, браток, за памяць. Прымі і ад мяне найшчырэйшыя пажаданні, каб у Новым годзе ўзмацнілася тваё здароўе. Хай гэты год умножыць твае фізічныя і маральныя сілы, узабагаціць новымі радасцямі. Ад усяго сэрца жадаю і твай мілай жонцы і дзеткам ажыццяўлення ўсіх іх жаданняў.

Я прызнаюся, чаму так усхвалявала мяне твая памяць аба мяне.

У апошні свой побыт у Мінску мяне спаткала незаслужаная вялікая крыўда з боку Дубоўкі, які не захацеў са мной прывітацца. Можна табе аб гэтым і расказаць Юрка Гаўрук, бо гэта было ў яго прысутнасці ў скверы. Калі я, заўважыўшы іх, стала падыходзіць, Дубоўка зразу накіраваўся да выхаду і не азірнуўся на мой вокліч. Гэта было для мяне такім неспадзяваным ударам, што я доўга не магла супакоіцца і рашыла пасля гэтага нікуды не паказацца, нікога не адведваць, нікому не пісаць. Я яго заўсёды паважала, любіла яго творчасць, шчыра ўсцешылася, калі даведалася, што ён вярнуўся. Калі б я адчувала сваю віну перад ім, дык не прасіла б цябе перадаць яму прывітанне, я не пасмела б падыйсці да яго ў скверы. Хіба ніхто, хто мяне ведае, не западозрыць мяне ў такім цынзіме і нахабнасці. Балюча было, страшэнна балюча. На старасці год я перастала верыць у шчырасць сваіх знаёмых і прыяцеляў і рашыла адныцца ад усяго і ўсіх і замкнуцца ў сваім глухім кутку. А гэта падобна да грамадзянскага самагубства.

Ну, годзе аб гэтым!

Каб зачапіць за што свае рукі, я паспрабавала прадоўжыць работу над успамінамі, хоць і без надзеі, што будучы калі надрукаваны. Аднак перажыты шок пазбавіў мяне ранейшага ўздыму, работа не клеіцца. Шкада, што ты не змог прачытаць у рукапісу. Калі я ў Маскве чытала Зосі Ш. выкрасленыя рэдакцыяныя фрагменты, яна і дзівілася і абуралася. Я ўсё чакала, што будзе якаясь рэцэнзія на надрукаваны часткі, аднак дагэтуль нічога не спаткала ні на старонках «ЛіМа», ні ў «Польмі». Максім Танк, мабыць, мяне толькі пацешыў, што, на яго думку, выдавецтва заплаву ў будучым годзе выпусціць асобнай кніжкай і ўжо без такіх вялікіх скара-

чэніў. А калі я запыталася ў яго, як гэта робіцца, ці мяне хто пасватае ў выдавецтва, ці я сама павінна звярнуцца да іх і сама сябе свацаць, Танк у спешцы нешта сказаў аб Сяюзце пісьменнікаў, але я не зразумела, а дакучаць больш занятаму чалавеку не адважылася. Мабыць, трэба пакінуць думку аб тым, каб пабачыць сваю работу ў асобна выдадзенай кніжцы.

Прачытала я ў «Полымі» ўспаміны Лынькова, цяпер чытаю Пестрака. Параўнала свае ўспаміны з Лыньковым. Ну, што ж... Лынькоў жа — пісьменнік шырокага маштабу! Хіба мне зраўняцца з ім? Але каб не зыкнулі ў мяне больш палавіны, прытым фрагментаў, якія маюць некаторую цікавасць для гісторыі беларускай культуры, дык і мае ўспаміны чыталіся б з большай увагай і цікавасцю.

Ну, бог з ім!  
Жыву я, браток, вельмі самотна. Як дэпутат с/савета змагаюся як мага за лепшае, святлейшае жыццё ў нашым кутку, але падтрымкі не маю. Надта ж многа ў нас усялякай брыдоты і подласці.

Моцна паціскаю тваю руку. Прывітанне жонцы.  
І яшчэ раз дзякую за памяць.

P. S.

Прачытаўшы ў «Полымі» мае ўспаміны, цётка Уладзя зрабіла мне вымову. Яна пакрыўдзілася за Ластоўскага і, як відаць было з яе гутаркі, за сябе, што я нічога не ўспамінаю аб ёй і мала аб Янку. У віленскі перыяд 1913—14 гг. я мала з ім сустракалася, больш магла б сказаць аб гадах 1925—36. Пры тым Владка сказала, што мае ўспаміны не маюць ніякай вяртасці і нікога не могуць зацікавіць.

Няўжо гэта праўда?

3.1.62

Будслаў

Андрэйка, браток даражэнькі!

Нязмерную радасць прынесла мне тваё навагодняе прывітанне. Мне здавалася, што ў Мінску нікога ўжо няма, апроча цёці Мані, хто помніць аба мне. Толькі прыяцель з Масквы не забываюць мяне, а з Мінска нават на лісты аб справах не адказваюць.

Летам, праязджаючы праз Мінск у Маскву заходзіла адведаць цябе, але не магла дастукацца, суседка ваша сказала, што ўсёй сям'ёй вы ў Друскеніках. Хацела напісаць, але не ведала, ці ты ў Мінску і ці дэзваліе табе здароўе чытаць і адказваць на лісты.

Зрэдку піша мне сардэчныя лісты Зося Шамардзіна. Яна ўжо тры месяцы ляжыць у бальніцы і, як піша, канчаткова вышла са строю. Летам я была ў яе на дачы. І тады яна не расставалася з пазыркком у руках, з якога праз гумовую грушу накачвала ў свае лёгкія кісларод, а цяпер зусім злягла. І нягледзячы на свой цяжкі стан, столькі ў ёй жыццярэчаснасці, светлага аптымізму, што мне прыходзіцца пазайздросціць ёй. Цудоўны яна Чалавек!

Я, здаецца, казала табе, што Казека адмовіўся прыняць да друку маю кніжку, і я перастала над ёй працаваць.

Аднак у апошні мой прыезд у Мінск улетку Глебка настойліва ўгаварыў мяне яшчэ раз зайсці ў БДВ і пагаварыць аб маёй кнізе. Татура я там не застала, але адзін з рэдактараў (забылася яго прозвішча) сказаў, што мая кніжка запланавана на падрыхтоўку ў 1962-г. і каб я здавала падпісаны машынапіс у 2-х экз. Пасля гэтага я зноў заехала за работу, закончыла 1925 годам, сваёй высылкай з Латвіі і пераездом у БССР. Трэба было перадрукаваць на машыныцы 140 стар. рукапісу. У нас тут ні машынікі, ні машыністак няма. Пісала ў Мінск у «Полымі», Юрку Гаўруку, каб дапамаглі мне знайсці машыністку, якая б згадзілася перадрукаваць — адказу не атрымала. Рэдактар нашай раённай газеты забраў гэтыя 140 старонак, абяцаючы пе-

радрукаваць у рэдакцыі. Ужо 2 м-цы прайшло, а і сягоння яшчэ не гатова гэта работа. Пры гэтым даведлася, што ў іх няма машынікі з беларускім шрыфтам і друкуюць з рускім «і».

Хоць Глебка хваліць маю работу (судзячы па моцна скарачонаму варыянту ў «Полымі»), аднак я не задаволенна ёю. Гэта хутчэй аўтабіяграфічная аповесць, чымся ўспаміны. Я ставіла сваёй мэтай даць не паасобныя нарысы аб выдатных асобах Беларусі, але ўмовы, у якіх зароджвалася беларуская інтэлігенцыя, змаганне за права «людзьмі звацца». Я пісала гэта, маючы на ўвазе нашу сучасную моладзь і для яе больш, чымся для старых. Але я не такая ўжо знатная асоба, каб пісаць сваю аўтабіяграфічную аповесць, а таму і сумняваюся, ці варта старацца аб выданні асобнай кніжкы. Ну, але прачытаеш і скажаш сваё слова.

Цікавая справа выйшла з адным маім пісьмом у рэдакцыю «ЛіМа». Паявіўся ў «ЛіМа» артыкулчык Самсонава «Цудоўны свет душы» аб кнізе М. Фарнальскай «Успаміны маці». Я папрасіла рэдакцыю высласць гэты нумар Фарнальскай, бо ў Будславе нельга дастаць у продажы ніводнай беларускай рэспубліканскай газеты. Пры гэтым, спасылаючыся на выступленні на адкрытым партсходзе СПБ аб дрэнным распаўсюджанні бел. кнігі, я напісала аб становішчы з бел. літ-рай у нашых кнігарнях, бібліятэках, СДК і аб нашай школе ў Будславе. Закончыла такіямі словамі: «Пішу гэта не для друку, дзялюся сваімі думкамі».

Дні праз 2—3 прыбягае да мяне Самсонаў — супрацоўнік нашай раённай газеты.

— Вы пісалі ліст у «ЛіМа»?

— Пісала. А што?

— Мне толькі што званілі з «ЛіМа» і прасілі, каб вы яшчэ раз напісалі тое самае, але без прыпіскі «не да друку». Матэрыял ваш цікавы, але яны не маюць права надрукаваць, паколькі ёсць такая прыпіска. Дык «пожалуйста, напішыце все заново, но обязательно без этой приписки «не для друку»».

У гэты час я пісала другую карэспандэнцыю аб музычным радыёапарату. Паслухала Самсонава, занава напісала «Ад слоў да канкрэтных спраў», тое-сёе дабавіла ў аднас Мін-ва асветы і адаслала абедзве кар-цыі. Праз якісь час атрымала з «ЛіМа» кароценькі ліст, што «аб музычным радыёапарату» пераслалі ў Радыёкамітэт, а аб тым, што яны прасілі мяне занава напісаць, ні гу-ру! І ў газеце да гэтага часу не змясцілі і не палічылі патрэбным напісаць, што ў смеццевы кошык укінулі.

Праўда, на асобным лісце я напісала, што раблю гэта па прапанове, перададанай мне праз Самсонава, і дабавіла: «Глядзіце, каб не нашлёпалі і мне і вам за гэты артыкул». Мабыць, пабаяліся надрукаваць, але ж трэ было б як-небудзь і мне аб гэтым сказаць.

Калі часам будзеш на Захараву, 19, загляні ў «ЛіМа» і пачытай гэты артыкул. Я б хацела, каб і Мікіта Сяргеевіч пачытаў аб гэтым. Можа б, хоць і аблаўя мяне і абвінавачваю ў рэцыдыве нацыяналізму, але хоць стала б выразнай сітуацыя ў нас, каб мы ведалі, як да гэтага пытання адносіцца.

У 2-м томе зборніка Р. Шырмы «Беларускія народныя песні» у раздзеле «Песні няволі і змагання» змешчана песня «Пад гоман вясёлкі», запісаная ад Піліпа Пестрака ў 1941 г. у Гродна. У мяне нейкім цудам захавалася адкрытка-лістоўка, выданая — (ужо не помню — ні то ў Коўне, ні то ў Берліне) — у 1921 г. гэтай песні з нотамі на мелодыю адной рэвалюцыйнай песні (у зборніку другая мелодыя) з падпісам «Паўлінка». Я гэту песню напісала ў 1920 г. у Лодзі, і надрукавана яна бы-

ла са змененай рэдакцыяй нейкай суполкай беларускага сялянства. Разам з іншымі брашуркамі, накіраванымі супраць польскіх акупантаў, гэта лістоўка распаўсюджвалася ў Зах. Беларусі.

Здурю я паказала гэту адкрытку гэтаму самому Самсонаву. Ён выклікаў у мяне на тры дні. Пазней кажаў, што «ЛіМа» даручыў яму сфатаграфавать і прысласць у рэдакцыю з артыкулам «Песня знайшла свайго аўтара». Ён узяў і другую адкрытку таго ж самага выдання...

І вось да гэтага часу ні Самсонава, ні маіх адкрытак не бачу. Баюся, каб не зажылі іх. А публікуюцца іх я бы не хацела, зважаючы на зменены тэкст у пару радкоў. Хацела б я заняцца перакладам кнігі Фарнальскай «Успаміны маці». Я на гэта маю некаторае маральнае права і абавязак, бо не толькі была знаёма з сям'ёй Фарнальскіх, але і дружыла з Малгосяй, а мае браты дружылі з братамі Малгосі.

Пісала аб гэтым маім жаданні Юрку Гаўруку, прасіла даведацца, ці маглі б мне даручыць гэты пераклад. Бо калі не надрукуюць, то шкада будзе і часу, і сіл траціць на гэту работу, ды і сродкаў не маю на аплату машынапісу. Але Гаўрук нічога мне на гэта не адказаў.

Магчыма, хутка пабачымся. А пакуль што пасылаю шчырае прывітанне і пажаданне здароўя табе, браток, і ўсёй сямейцы тваёй.

Са шчырым сэрцам...

18.2.62

Будслаў

Даражэнькі Андрэйка!

Яшчэ раз шчыра дзякую табе за парад. Ідучы ад цябе пехатой, і раздумвала, ці варта цяпер звяртацца да Глебки, бо, сапраўды, яшчэ рана апублікаваць апошняе два раздзелы, тым больш, што і напісаны яны значна горш, чымся папярэдняе. Дайшоўшы да Дома друку, я адразу ўзгалабалася да Татура. Аказваецца, я ў самы час прыехала з рукапісам, бо яшчэ тыдзень — і было б пэзна здаваць. Пакінуўшы сабе гэтыя два раздзелы да 2-й кнігі, якую ўсё ж такі збіраюся пісаць, здала рукапіс. Можа і дажыву да таго часу, пакуль кніжка выйдзе з друку, хоць нельга надта спадзявацца на гэта, бо ўвосень 1963 г. мне стукне 70 год. Ну, а другая кніжка, у якой талоўным чынам будучы 25—30—37 гады, калі і пабачыць свет, дык ужо мае вочы яе не пабачыць, а не — будзе ляжаць дзе-небудзь у архівах.

Спыталася я ў Т. Татура аб магчымаці выдання на беларускай мове кнігі Марціяны Фарнальскай «Pamiętnik matki», перакладам якой я хацела б заняцца. На гэта ён мне адказаў, што ёсць няпісаны закон, які паходзіць ад Міністэрстваў як рэспубліканскіх, так і саюзных, паводле якога кніжку, якая ўжо вышла з друку ў перакладзе на рускую мову і паступіла ў продаж у нац-ных рэспубліках, не дэзавяляцца выдаваць у перакладзе на мову гэтых нацыянальных рэспублік, бо там ужо ўсе ведаюць рускую мову і могуць прачытаць гэту кніжку на рускай мове.

— Чаму ж тады перакладаюць рускіх класікаў? — пытаю. — Чаму выйшаў з друку пераклад Гаўрука «Любіць будзем заўтра» — Андрэ Сціля, хаця ў продажы ў нас ёсць рускі пераклад? Чаму ў кіно паказваюць у нас «Рэвізора» Гогаля на беларускай мове, а «Паўлінку» Купалы на рускай? Чаму па радыё часам перадаюць малавартыя аповяданні з «Огонька» на беларускай мове? А кнігі Фарнальскай не знойдзеш у продажы ні ў нас, ні ў Маскве.

На гэтыя пытанні ў адказ Татура толькі плячыма паціснуў.

На другі дзень я выехала дамоў...

Прадмова і публікацыя

Алены ПІСЬМЯНКОВАЙ.

3 ПОШТЫ «ЛіМа»

## ДАЛУЧЫЦЕСЯ ДА НАС

Адначасова з Курапатамі пад Менскам была абнесена высокай агароджай і калючым дротам пустка станцыі Левашова каля Ленінграда. 3 ліпеня 1937 года па снежань 1938 года тут расстраляна 38 тысяч чалавек. Сярод ахвяраў многа беларусаў — гэта і тыя, што настала пераехалі ў Ленінград, а таксама тыя, што вучыліся альбо праходзілі тут вайсковую службу. Многія з іх загінулі ўжо вядомага члена Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Санкт-Пецярбурзе Анатоль Разумаў аднавіў дэталі іх біяграфій. Разам з іншымі ляжыць у Левашове член-карэспандэнт Акадэміі навук, ганаровы член Берлінскай, Мюнхенскай, Страсбургскай акадэміі, ураджэнец Друі, доктар права Уладзімір Беняшэвіч і двое яго сыноў-блізнят. Выратаваць сусветна вядомага вучонага не дапамаглі нават асабістыя хадайніцтвы Фрыдэфа Нансена і Альберта Эйнштэйна.

Зараз з высокай агароджы Левашоўскай пусткі зняты ка-

лечы дрот — усё астатняе захоўваецца некранутае. Сюды прыходзяць людзі ўшанаваць памяць ахвяраў сталінізму. Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Санкт-Пецярбурзе вырашыла гэтай вясной, на Радаўніцу, паставіць у Левашове крыж — памяці ўсіх беларусаў, якія пахаваны тут. У нашым жалобным мерапрыемстве прымуць удзел прадстаўнікі грамадскіх арганізацый Пецярбурга, члены літоўскай, украінскай суполкаў, святары розных канфесій, сваякі ахвяраў, чые імяны ўдалося знайсці.

Мы запрашаем усіх на Беларусь далучыцца да нас у гэты дзень! Хай гэта будучы Беларускі фонд культуры, Таварыства «Мартыралог Беларусі», Беларускае асацыяцыя ахвяраў палітычных рэпрэсій і іншыя арганізацыі і ўстановы Рэспублікі Беларусі.

БЕЛАРУСКАЕ ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАЕ ТАВАРЫСТВА САНКТ-ПЕЦЯРБУРГА.

## ПАКАЗАМІ ПРЫКЛАД...

Ці можна быць матэматыкам, не ведаючы табліцы множэння? Абсурд, скажаце. І будзеце мець рацыю. А вось культуры, не ведаючы яе асновы — мовы, можна, аказваецца, займацца досыць паспяхова.

У гэтым яшчэ раз пераканала адна з апошніх тэлеперадач «Кроку» (6 лютага). Тэма была вельмі бальная і актуальная: непрадуманая палітыка Вярхоўнага Савета ў адносінах да нацыянальнай культуры, непарнае падаткаабкладанне, якое яе канчаткова загубіць. Аўдыторыя сабралася не абыякая — кіраўнікі творчых саюзаў рэспублікі: архітэктараў, пісьменнікаў, журналістаў, дызайнераў, мастакоў, тэатральных дзеячаў. І словы гучалі нібыта правільныя: родная Беларусь, нацыянальнае адраджэнне, бедная культура... І гаварылася ўсё нібыта з болей. Але ніякай веры ў шчырасць гэтых слоў не было, бо гучала... не беларуская мова! Адзін А. Дудараў годна прадстаўляў аўдыторыю, чым толькі збіваў з панталыку вядучую «Кроку», якая так увайшла ў сваю ролю, што пазней нават з сельскімі дзяўчатамі гаварыла «па гарадскому», і бедалагі вымушаны былі падладжвацца пад «культурнага» сталічнага карэспандэнта.

Нехта з тэлегледачоў не вытрымаў і пазваніў у студию па прамому тэлефону: «Чаму ж ты, Яроменка, мовы не веда-

еш?» Што тут усчалася! Патокі фальшывых слёз, біццё ў грудзі: і родную Беларусь мы любім, і мову сваю паважаем, але не ведаем яе, бо да апошняга часу ў ёй... не было патрэбы. Вось так, Працавалі бедныя дзеячы нацыянальнай культуры, атрымоўвалі ўзнагароды і званні, цярпелі чакаючы, пакуль узнікне патрэба ў аснове культуры, хай сабе на ўзроўні ўласнай сям'і ці зносінай з калегамі. І вось, нарэшце, дэзволілі! Ды, як аказалася, часам лепш валодае моваю просты рабочы люд, чым тыя, каго гэта датычыць у першую чаргу. Як тут не ўспомніць трапныя радкі з неўміручай пазмы «Сказ пра Лысую гару»: Калі другі артыст народны Не знаў і двух народных слоў.

...У заключэнне размовы вядучая выказала пажаданне сустракацца па гэтых пытаннях і ў далейшым. Усе горача адгукнуліся на запрашэнне. А я падумаў: лепей бы ўжо гэтыя «дзеячы» не паказваліся на экране і не адкрывалі рота. Няхай людзі прадаўжаюць наіўна верыць, што нацыянальную культуру робяць сапраўды адданыя ёй дзеячы.

А мы яшчэ спадзяёмся на творчую інтэлігенцыю, якая павінна паказаць прыклад у справе нацыянальнага адраджэння...

Яўген САХУТА,  
старшыня суполкі ТБМ ІМЭФ  
Акадэміі навук Беларусі.

АБ'ЯВЫ

### БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МАСТАЦТВАЎ

АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС

на замяшчэнне вакантных пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу [для тых, хто валодае беларускай мовай]:

- загадчыка кафедры майстэрства акцёра 1
  - загадчыка кафедры рэжысуры 1
  - дацэнта кафедры рэжысуры 1
  - старшага выкладчыка кафедры жывапісу 1
- Тэрмін конкурсу — месяц з дня апублікавання аб'явы.  
Заявы падаваць на імя рэктара акадэміі па адрасу: 220012, Мінск, пр. Ф. Скарыны, 81, адрэс кадры, тэл. 32-77-34.

### БЕЛАРУСКАЯ ОРДЭНА ДРУЖБЫ НАРОДАЎ ДЗЯРЖАЎНАЯ КАНСЕРВАТОРЫЯ АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС

на замяшчэнне пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу [для тых, хто мае мінскую прапіску]:

- кафедра аркестравага дырыжыравання
  - загадчык кафедры (узрост не старэй за 65 гадоў) — 1
  - кафедра медных духавых і ударных інструментаў дацэнт — 1
  - кафедра скрыпкі
  - старшы выкладчык — 1
- Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання.  
Заявы і дакументы, згодна Палажэнню аб конкурсах, накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220600, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30.  
Даведлі па тэл.: 27-49-42, 26-06-70.

# ВЯРТАННЕ СТАРАЖЫТНЫХ СІМВАЛАЎ

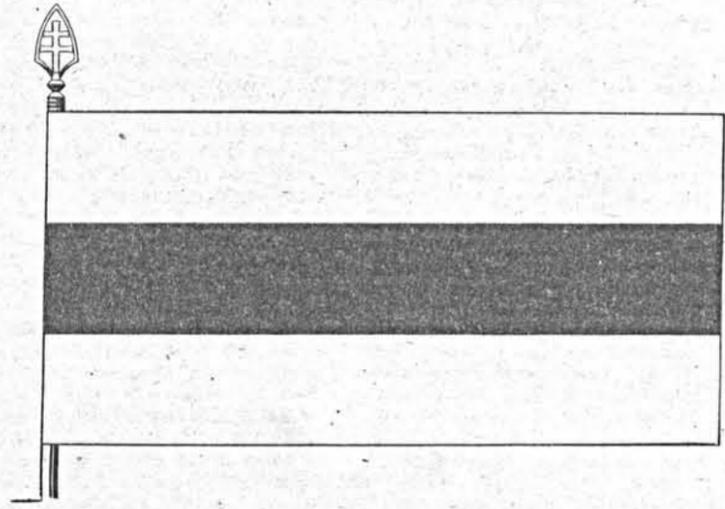
Цікава, вельмі цікава жыць на пераломе гістарычных эпох. Калі ў 1978 годзе я разам са сваім сябрам, архітэктарам Сяргеем Багласавым змясцілі старадаўнюю «Пагоню» над эскізам аднаўлення і рэстаўрацыі Лідскага замка, ніхто з нас не мог нават падумаць, што праз нейкіх няпоўных 15 год яна стане візітнай карткай незалежнай Беларусі. Больш таго, мы былі вельмі засмучаныя, калі пад час друкавання нашага праекта адбудовы Лідскага замка ў архітэктурным часопісе, што выходзіць у Каўнасе, летувіская цензура зрэзала выяву «Пагоні» з усіх нашых фотаздымкаў.

А колькі намаганняў трэба было прыкладзіць, каб вясной 1991 года неўміручы вершнік, што заўсёды бараніў сваю Бацькаўшчыну, з'явіўся на бліскучым ветраніку (флюггеры), што аздобіў стромкі дах першай аднаўленай вежы замка XIV ст. у Лідзе.

Зараз, пасля таго, як нашы старадаўнія герб і сцяг прызналі больш чым 70 краін свету, нельга не сказаць словы падзякі тым мастакам і навукоўцам, што маюць непасрэднае дачыненне да вяртання беларускаму народу яго некалі знядбаных святых. Паколькі вялізная праца над распрацоўкай эталонаў герба, сцяга і плячатак Прэзідыума Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь ужо практычна скончана, хацелася б расказаць чытачам «ЛіМа» і «Чырвонай змены», якія пільна і часам доволі крытычна сачылі за гэтай работай, аб асноўных яе ўдзельніках.

Апошнія дзесяцігоддзі наш старажытны герб «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг цяжка і пакутліва прабіваўся на свет Божы праз завалы неўцтва і нацыянальнага нігілізму. Партапаратчыкі пільна сачылі, каб ні ў літаратуры, ні ў мастацкіх творах, ні ў гістарычных даследаваннях і згадкі не было пра гэтыя спрадвечныя нацыяналь-

канцэпцыя выставы, сабраная некалькі соцень экспанатаў як гістарычнага, так і сучаснага айчыннага і замежнага паходжання. Выстава зрабіла значнае ўражанне на многіх дэпутатаў, станоўча паўплывала на вынікі галасавання. 19 верасня 1991 года «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг былі зацверджаны ўжо ў якасці дзяржаўных сімвалаў Рэспублікі Беларусь. Неўзабаве пасля гэтага, 4 кастрычніка 1991 года, Прэзідыум Вярхоўнага Савета стварыў камісію па выпрацоўцы эталонаў дзяржаўнай сімвалікі і атрыбутыкі (г. зн. герба, сцяга, плячатак, нагруднага знака і г.д.), а таксама нарматыўных дакументаў да іх. Узначаліць камісію было даручана мне. Камісія складалася з вядомых беларускіх гісторыкаў, мастацтвазнаўцаў, мастакоў, дызайнераў, народных дэпутатаў Беларусі. Сярод навукоўцаў варта адзначыць дактароў гістарычных навук Анатоля Грыцкевіча і Георгія Штыхава, кандыдата гістарычных навук Валянціна Голубева (намеснік старшыні камісіі), кандыдатаў мастацтвазнаўства Тамару Габрусь і Зянона Пазняка, кандыдата юрыдычных навук Марыну Сатоліну, а таксама выдатнага знаўцу беларускай геральдыкі Анатоля Цітова і старшыню камісіі па культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Мінскага гарсавета Ігара Чарняўскага. Адначасова над эскізамі пачала працаваць група мастакоў (Л. Бартлаў, У. Крукоўскі, Я. Кулік, М. Купава, Л. Талбузін), якую курываваў член камісіі, народны дэпутат Зянон Пазняк, мастацтвазнаўца і гісторык. У працэсе працы каштоўныя парады і кансультацыі аўтары атрымалі ад вядомых беларускіх графікаў Арлена Кашкурэвіча і Уладзіміра Лукашыка, а таксама члена нашай камісіі, архітэктара, народнага дэпутата Лявона Зданевіча. Камісія шчыра дзякуе ім, а таксама ўсім, хто застаўся неабы-



(давайце ўспомнім крыж Еўфрасінні Полацкай) толькі да праваслаўнай сімвалікі, забываючы пры гэтым, што выява патрыяршага крыжа была вядома задоўга да падзелу хрысціянства на католікаў і праваслаўных, і таму невыпадкова шануецца славакамі, якія належыць да каталіцкай канфесіі. Студэнт гістфака БДУ Уладзімір Вярхоўкін нават сцвярджае, што яму не вядома ніводнай выявы «Пагоні» з патрыяршым крыжам. Я параіў бы яму ўважліва прачытаць артыкул Г. Штыхава і Г. Галенчанкі «Пагоня» — сімваліка старажытнага герба» (гл. «Навіны Беларускай акадэміі», 11 кастрычніка 1991 г.). Там, дарэчы, змешчана самая старажытная выява «Пагоні» на надмагіллі Ягайлы, якая і ўзята намі за правобраз сучаснага эталона герба. Вельмі палюбае спадару Вярхоўкіна і памер шпораў даўжынёй да 40 см. Каб не было так страшна, прапаную яму зірнуць на шпору, што знойдзена мною пад час раскопак у Лідскім замку. Менавіта такая шпора намалевана на нашым гербе. Дарэчы, такую ж даўжыню, аднак з іншым колцам, маюць шпору вершніка на гербе Летувы.

Шмат каму не падабаецца і выява каня. Як не згадаць тут думку В. Зенежанкава (гл. «Чырвоную змену», 27.01. — 2.02.1992), які піша, што «нехлямяжыя беларусы пасадзілі рыцара на калгаснага лашака і кажучь, што гэта наш герб...». Самае цікавае, што нашы «калгасныя лашакі», якія так не падаюцца некаторым грамадзянам, вядуць радавод менавіта ад рыцарскіх коней, ад тых «грозных коней», пра якіх пісаў Максім Багдановіч. Так, мастакі на нашым гербе намалевалі бургунда-фламандскі тып каня, уласцівы для еўрапейскага рыцарства XIV — першай паловы XVI стст. Дарэчы, менавіта такі конскі тып адлюстраваны на гербе БНР у 1918 годзе.

Пасля таго, як у Еўропе пашырылася вогнестрэлная зброя, рыцары і шляхта перасялі на лёгкіх коней, якія маюць іспанскі радавод, а сваіх баявых сяброў аддалі сялянам. Таму сучасныя конскія пароды перцэроны і брабансоны, якія на шчасце захаваліся ў нашых вясцоўцаў, нягледзячы на хрушчоўскую экспрапрыяцыю, паходзяць ад тых баявых коней, на якіх баранілі Беларусь Давыд Гарадзенскі і Канстанцін Астрожскі.

Найбольш слушная заўвага была выказана на старонках «ЛіМа» спадаром Ю. Копацікам («ЛіМа», 31 студзеня 1992 г.), які прапануе ў адпаведнасці з законам геральдыкі зрабіць шчыт у вершніка чырвонага ко-

Марцін КОУЗКІ

## ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Шумяць парламенція крытыкі, адзін другога крые-мажа, тэатралізацыя палітыкі — інакш пра гэта і не скажаш. Шуміце, любібы-харошыя, калі за гэта пляцяць грошы вам, але пра нас не забывайце — рашайце, нешта ўсё ж рашайце...

Такая пара настала, самотная для п'едэсталаў. Ні пуду ў маладых, ні смеху, ні кветак жывых. Вясельны абрад не зменены, а моладзь не едзе да Леніна.

Каб не збытаў нейкі гусь Беларусь з Радзійяй, утварыла Беларусь Камітэт па геадэзіі. А знайсці нас між прысад можна і без карты — гэта там, дзе шмат пасада для функцыянераў партыі.

Бегуюць цяпер па нашых сіверах колі, таксы, спанізі, тойтэр'еры. Кагдазе было яшчэ не так: людзі дзетак мелі, не сабаі.

Мне казаў пенсіянер: я памёр бы хоць цяпер, дык жа для крэмацыі не даюць датацыі. Мае грошы далёка разглядаў у мікраскоп і сказаў: «За вашы грошы вам не пахаваць і вошы!»... Перад смерцю ты адзін, дай зайду ў магазін: «Што вы з вашым пажаданнем, у нас тыдзень пахавання толькі для жанчын, ім і чарка, ім і чын». Так вась усе і бяжыць, мусім, братка, жыць.

Кансультацыя таварыства аховы прыроды: у якіх клетках лепш за ўсё трымаць птушак.

Пажадаў народ КПСС апынуцца на Чарнобыльскай АЭС. Меў народ на гэты вырак права, выбухнула партыя-дзяржава. Дзе цяпер КП і дзе СС? Вісне полаг над Чарнобыльскай АЭС.

На хлебнай ніве: проўняцца зернем нашы засеі ў Злучаных Штатах Амерыкі і Канадзе.

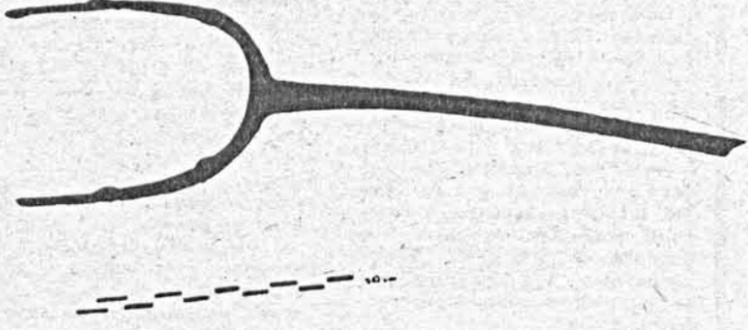
Каб я быў гісторыкам культуры, я б падбраў карынактуры, спісваў у налонах эманстрантаў з'едлівыя словы транспарантаў, з вечаі чкаў бы, калі дзейні свецкія спяюць свае прыпеўкі. Трэба часу даць характарыстыку — вась яны, фальклор і публіцыстыка. Хай у прышласці ад нашага дыхання ажывуць даўнейшыя паданні.

Дыялог. «Цяпер наша надзея на генію інжынерую». «На ганную інжынерую дрэнная надзея».

Узнясенне гэта падзенне, — паспеў падумаць той, наго кінуліся гушкаць «на ўра».

Некаторыя блытаюць індывідуальнае з прыватным, бо з індывідуальнага ў іх ужо адно толькі прыватнае.

«Прастор-куток», паночкі, пішу цераз злучок. Вунь нерат, а у вочку тчэ сетку павучок. А вунь штурмуе неба няўрымслівы жаўрун, паміж гняздом у хлебе і небам — толькі гун... Прастор прывабна ззяе, а ў ім глухі куток, дык што ж іх падзяляе і што тым больш яднае? Злучок, браток, злучок.



ныя сімвалы беларусаў. І тым не менш, праўда перамагла. Пытанне аб нацыянальнай сімваліцы, аб сцягу і гербе Рэспублікі Беларусь было ўнесена ў павестку дня вераснёўскай сесіі Вярхоўнага Савета. Напярэдадні гэтай сесіі па ініцыятыве парламенцкай апазіцыі ў фае перад парламенцкай залай Вярхоўнага Савета была разгорнута спецыяльная музейная выстава пад назвай «Герб і Сцяг». За стварэнне выставы ўзяліся мастакі Яўген Кулік, Уладзімір Крукоўскі, Мікола Купава і Аляксей Марачкін. У працэсе работы да іх далучыліся Лявон Бартлаў, Леў Талбузін, Тодар Ладуцька, Ігар Марачкін і Вячаслаў Дубінка. У кароткі тэрмін была выпрацавана

якавым да нашай працы, выказаў як станоўчыя, так і крытычныя заўвагі. Былі, вядома, і такія лісты, у якіх аўтары сцвярджалі, што «Пагоня» — гэта літоўскі (у сэнсе — летувіскі) герб, а бел-чырвона-белы сцяг прыдумалі фашысты. Такім «змагарам за справядлівасць» быў дадзены адказ 17 студзеня 1992 г. на старонках «ЛіМа» і «Навін Беларускай акадэміі».

Была і другая крытыка, у якой аўтары падвяргалі сумненню асобныя дэталі эталона дзяржаўнага герба. Шмат заўваг было выказана па форме крыжа на шчыце вершніка. Частка чытачоў «ЛіМа» і «Чырвонай змены» чамусьці аднесла самую старажытную выяву хрысціянскага крыжа на Беларусі



**Заснавальнікі:**  
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ  
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ  
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.  
Друкарня «Беларускі Дом друку».

**АДРАС РЭДАКЦЫІ:** 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; аддзел сакрытараў — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурна-нага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШНЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСІН — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотаканрэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэры — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМа». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацыі.

Галоўны рэдактар Мікола ПІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСкі, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСкі, Уладзімір СТАЛЬШАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакрытар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12  
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12